

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ BİLİM DALI

OKUL MÜDÜRLERİNİN PERSPEKTİFİNDEN
AGNOTOLOJİNİN ANALİZİ: AGNOTOLOJİNİN
KAYNAKLARI, SONUÇLARI VE AGNOTOLOJİ İLE
BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ

DOKTORA TEZİ

Orhan Kadir UYSAL

İstanbul
Temmuz-2025

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ BİLİM DALI

OKUL MÜDÜRLERİNİN PERSPEKTİFİNDEN
AGNOTOLOJİNİN ANALİZİ: AGNOTOLOJİNİN
KAYNAKLARI, SONUÇLARI VE AGNOTOLOJİ İLE BAŞA
ÇIKMA STRATEJİLERİ

DOKTORA TEZİ

Orhan Kadir UYSAL

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa ÖZGENEL

İstanbul
Temmuz-2025

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Mustafa ÖZGENEL (İmza)

Üye Prof. Dr. Bilal YILDIRIM (İmza)

Üye Doç. Dr. Osman ÖZDEMİR (İmza)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZKAN (İmza)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TAKTAK (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “Okul Müdürlerinin Perspektifinden Agnolojinin Analizi: Agnotolojinin Kaynakları, Sonuçları ve Agnotoloji ile Başa Çıkma Stratejileri” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Orhan Kadir UYSAL

ÖNSÖZ

Bilginin sınırsızca üretildiği ve yayıldığı dijital çağda, ne yazık ki bilgi kadar cehaletin de sistemli biçimde üretilebildiği bir dönemden geçiyoruz. Bu çalışmada agnotoloji kavramı, sadece bilgi eksikliği değil, kasıtlı olarak yaratılan cehaletin nasıl inşa edildiğini, yayıldığını, hangi amaçlarla üretildiğini, eğitim yönetimi ve okul ortamına üzerinde nasıl yansımaları olduğunu, agnotoloji ile başa çıkma konusunda yeni bakış açısı oluşturmayı ve bu kavrama dikkat çekmek hedeflenmiştir. Özellikle medya, siyaset, ekonomi, sağlık ve bilim alanlarında bilgi manipülasyonunun araçlarını inceleyerek, kamuoyunun yanlış bilgilendirilme süreçlerini bilimsel bir bakışla ortaya koymak istenmiştir. Agnotolojiyi sadece kuramsal bir alan olarak değil, aynı zamanda güncel okullarda yaşanan ve eğitim süreçlerini etkileyen sorunları anlamada güçlü bir analitik araç olarak değerlendirmek, bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu süreçte desteğini hiç esirgemeyen, gelişme sağlamamda çok büyük katkıları olan tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa ÖZGENEL'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca her zaman desteğiyle yanımda olan Doç. Dr. Esra TÖRE'ye, tez izleme süreci boyunca katkı sunan Doç. Dr. Pınar AYYILDIZ'a ve Prof. Dr. Bilal YILDIRIM'a, ders dönemindeki hocalarım; Prof. Dr. İbrahim KOCABAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Orkun Osman BİLGİVAR ve Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZKAN'a teşekkürü borç bilirim.

Düşündüğümde çok çıkarımlar yaptığım, iyisiyle ve kötüsüyle eğitim öğretim hayatım boyunca tanıdığım tüm öğretmenlerime, gelmiş geçmiş tüm mesai arkadaşlarıma ve zaman ayırarak çalışmama katılan okul müdürlerine teşekkürlerimi sunarım. Teşekkürün en büyüğünü ise bugünlere gelmem de en büyük pay sahibi olan anneme, babama, hayat arkadaşım Seda Bihter UYSAL'a ve hayatımın en değerli varlıkları Kerem UYSAL ve Emir UYSAL'a sunarım.

Orhan Kadir UYSAL

ÖZET

OKUL MÜDÜRLERİNİN PERSPEKTİFİNDEN AGNOTOLOJİNİN ANALİZİ: AGNOTOLOJİNİN KAYNAKLARI, SONUÇLARI VE AGNOTOLOJİ İLE BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ

Orhan Kadir UYSAL

Doktora, Eğitim Yönetimi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa ÖZGENEL

Temmuz, 2025 - 178 + XV Sayfa

Bu çalışmanın amacı, okul müdürlerinin perspektifinden agnotolojinin (cehalet bilimi) kaynaklarını, yayılma nedenlerini, sonuçlarını, amaçlarını ve mücadele stratejilerini kapsamlı bir şekilde incelemektir. Araştırmanın temel problemini, okullarda agnotoloji konusunda anlayış ve farkındalık oluşturmaktadır. Bu çalışma, agnotoloji teorisini eğitim bağlamına taşıyarak ve ampirik verilerle destekleyerek, okullardaki bilgi ve cehalet dinamiklerine ilişkin daha kapsamlı ve eleştirel bir anlayış sunmayı hedeflemektedir.

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Veriler, 2024-2025 eğitim yılında, İzmir ilinde görev yapan, maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile farklı demografik değişkenlere sahip 22 okul müdüründen toplanmıştır. Vinyet senaryoları ve yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla bireysel görüşmeler yoluyla toplanan veriler, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları, agnotolojik bilgilerin kaynakları, agnotolojik bilgilerin yayılmasını kolaylaştıran nedenler, agnotolojik bilgilerin arkasındaki temel amaçlar, agnotolojik bilgilerin sonuçları ve agnotoloji ile mücadele stratejileri olmak üzere beş temadan oluşmuştur. Temel kaynaklarının sosyal medya, geleneksel medya, makale-kitaplar, kulaktan dolma söylentiler ve geçmişten gelen örf ve adetler olduğunu göstermiştir. Agnotolojik bilgilerin yayılmasını kolaylaştıran faktörler ise kolaycılık, araştırma eksikliği, nicel çoğunluğa güven ve inanca hizmettir. Agnotolojik bilgilerin arkasındaki temel amaçları olarak; ekonomik çıkar, siyasi ve ideolojik kontrol, sosyal ve politik ihtiyaçları istismar, bilgi kirliliği ve algı yönetimi ve şöhret olarak belirlenmiştir. Agnotolojik bilgilerin etkileri temasında; sağlık sorunları, maddi zarar,

gelişim problemleri (eğitimsel), toplumsal sorunlar, idari sorunlar ve krizlerin yönetilememesi gibi olumsuz durumlar ortaya çıkmıştır. Son olarak, okul müdürleri agnotoloji ile mücadelede eğitim (eleştirel düşünme, medya okuryazarlığı vb.), yaptırım-ceza-düzenleme, uzman görüşüne başvurma ve resmi kaynaklar stratejilerini kullanmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, araştırmacılara, eğitim yöneticilerine ve politika yapıcılara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Agnotoloji, Cehalet Bilimi, Eğitim Yönetimi, Okul Müdürü, Durum Çalışması.

ABSTRACT

ANALYSIS OF AGNOLOGY FROM THE THE PERSPECTIVE OF SCHOOL PRINCEPALS: SOURCES, CONSEQUENCES OF AGNOLOGY AND STRATEGIES TO DEAL WITH AGNOLOGY

Orhan Kadir UYSAL

Ph. D., Educational Administration

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZGENEL

July, 2025 - 178 +XV Pages

This study examines the sources comprehensively, as well as the reasons for dissemination, consequences, purposes, and strategies for combating agnotology (the science of ignorance) from the perspective of school principals. The main problem of the research is establishing understanding and awareness regarding agnotology in schools. By bringing agnotology theory into the educational context and supporting it with empirical data, this study aims to present a more comprehensive and critical understanding of the dynamics of knowledge and ignorance in schools.

The case study method, one of the qualitative research designs, was used in this research. The data were collected from 22 school principals working in İzmir during the 2024–2025 academic year, selected through the maximum variation sampling method based on different demographic variables. The data collected through vignette scenarios and semi-structured interview forms in individual interviews were analyzed using the descriptive analysis method.

The research findings comprised five themes: the sources of agnotological knowledge, the reasons for disseminating agnotological knowledge, the primary purposes behind agnotological knowledge, the consequences of agnotological knowledge, and strategies for combating agnotology. It was revealed that the primary sources are social media, traditional media, articles and books, hearsay and rumors, and inherited customs and traditions. The factors facilitating the spread of agnotological knowledge were found to be convenience, lack of research, trust in numerical majority, and service to belief. The primary purposes behind agnotological knowledge were identified as economic gain, political and ideological control, exploitation of social and political needs, information pollution and perception management, and fame.

In the theme of the consequences of agnotological knowledge, negative consequences such as health problems, financial loss, developmental (educational) problems, social issues, administrative problems, and the inability to manage crises emerged. Finally, school principals use strategies such as education (critical thinking, media literacy, etc.), enforcement–sanction–regulation, consulting expert opinion, and relying on official sources to combat agnotology.

Based on the findings obtained in the study, recommendations have been presented for researchers, educational administrators, and policymakers.

Keywords: Agnotology, Science of Ignorance, Educational Management, School Principal, Case Study.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET..	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
TABLolar	xiv
KISALTMALAR	xv
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	4
1.2. Araştırmanın Amacı.....	6
1.3. Araştırmanın Önemi.....	6
1.4. Varsayımlar	10
1.5. Sınırlılıklar	10
1.6. Tanımlar	10
İKİNCİ BÖLÜM.....	13
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	13
2.1. Agnotoloji	13
2.1.1. Agnotolojinin Kaynakları	15
2.1.1.1. Sosyal Medya	15
2.1.1.2. Geleneksel Medyanın Agnotoloji Üretimindeki Rolü.....	16
2.1.1.3. Makaleler, Kitaplar ve Akademik Yayınlar	17
2.1.1.4. Kulaktan Dolma Söylenti	19
2.1.1.5. Örf ve Adet	20

2.1.1.6.	Sentez ve Kaynaklar Arası Bağlantılar.....	21
2.1.2.	Agnotolojik Bilgilerin Yayılmasını Kolaylaştıran Nedenler	22
2.1.2.1.	Kolaycılık	22
2.1.2.2.	Araştırma Eksikliği.....	23
2.1.2.3.	Nicel Çoğunluğa Güven	25
2.1.2.4.	İnanca Hizmet.....	26
2.1.2.5.	Agnotolojiyi Yaygınlaştıran Nedenler Arasındaki Bağlantılar	28
2.1.3.	Agnotolojik Bilgilerin Arkasındaki Temel Amaçlar.....	29
2.1.3.1.	Ekonomik Çıkar	30
2.1.3.2.	Siyasi ve İdeolojik Kontrol.....	31
2.1.3.3.	Sosyolojik İstismar	33
2.1.3.4.	Bilgi Kirliliği ve Algı Yönetimi	35
2.1.3.5.	Şöhret ve İlgi	36
2.1.3.6.	Amaçlar Arasındaki Bağlantılar	38
2.1.4.	Agnotolojik Bilgilerin Etkileri ve Sonuçları	39
2.1.4.1.	Sağlık Sorunları	40
2.1.4.2.	Maddi Zarar	41
2.1.4.3.	Gelişim Problemleri (Eğitimsel)	43
2.1.4.4.	Toplumsal ve Sosyal Sorunlar.....	45
2.1.4.5.	İdari Sorunlar.....	46
2.1.4.6.	Krizlerin Yönetilememesi	48
2.1.4.7.	Etkiler Arasındaki Bağlantılar	50
2.1.5.	Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri.....	52
2.1.5.1.	Eğitim ve Farkındalık	52
2.1.5.2.	Yaptırım/Ceza ve Düzenlemeler	54
2.1.5.3.	Sorgulayıcı Yaklaşım	56

2.1.5.4.	Uzman Görüşü.....	57
2.1.5.5.	Resmi Kaynak	59
2.1.5.6.	Çoklu Stratejilerin Entegrasyonu	61
2.2.	Eğitim Materyalleri ve Uygulamalarında Agnotoloji.....	64
2.2.1.	Müfredat İçeriği	64
2.2.2.	Ders Kitapları ve Öğretim Materyalleri	65
2.2.3.	Öğretim Uygulamaları ve Pedagojik Yaklaşımlar	66
2.3.	Eğitim Yönetimi ve Agnotoloji	68
2.4.	İlgili Araştırmalar.....	70
2.5.	Literatürdeki Boşluklar ve Araştırma İhtiyaçları	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....		72
YÖNTEM		72
3.1.	Araştırmanın Deseni	72
3.2.	Çalışma Grubu	72
3.3.	Veri Toplama Süreci	74
3.3.1.	Görüşme ve Vinyet Senaryoları.....	74
3.4.	Veri Toplama Süreci	76
3.5.	Veri Analizi.....	77
3.6.	Geçerlik ve Güvenilirlik	79
3.6.1.	İnandırıcılık.....	79
3.6.2.	Aktarılabirlik (Transfer Edilebilirlik)	80
3.6.3.	Tutarlılık	80
3.6.3.	Teyit Edilebilirlik.....	80
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....		81
BULGULAR.....		81
4.1.	Agnotolojik Bilgilerin Temel Kaynakları Temasına İlişkin Bulgular	83

4.1.1.	Sosyal Medya Alt Temasına İlişkin Bulgular	83
4.1.2.	Geleneksel Medya Alt Temasına İlişkin Bulgular	84
4.1.3.	Makale-Kitap Alt Temasına İlişkin Bulgular.....	85
4.1.4.	Kulaktan Dolma Söylenti Alt Temasına İlişkin Bulgular	86
4.1.5.	Geçmişten Gelen Örf ve Adet Alt Temasına İlişkin Bulgular	87
4.2.	Agnotolojik Bilgilerin Yayılmasını Kolaylaştıran Faktörler (Nedenler) Temasına İlişkin Bulgular	89
4.2.1.	Kolaycılık Alt Temasına İlişkin Bulgular	89
4.2.2.	Araştırma Eksikliği Alt Temasına İlişkin Bulgular	90
4.2.3.	Nicel Çoğunluğa Güven Alt Temasına İlişkin Bulgular	91
4.2.4.	İnanca Hizmet Alt Temasına İlişkin Bulgular	92
4.3.	Agnotolojik Bilgilerin Arkasındaki Temel Amaçlar Temasına İlişkin Bulgular	94
4.3.1.	Ekonomik Çıkar Alt Temasına İlişkin Bulgular	95
4.3.2.	Siyasi ve İdeolojik Kontrol Alt Temasına İlişkin Bulgular	96
4.3.3.	Sosyolojik İstismar Alt Temasına İlişkin Bulgular	98
4.3.4.	Bilgi Kirliliği ve Algı Yönetimi Alt Temasına İlişkin Bulgular	100
4.3.5.	Şöhret Alt Temasına İlişkin Bulgular	102
4.4.	Agnotolojik Bilgilerin Sonuçları Temasına İlişkin Bulgular	104
4.4.1.	Sağlık Sorunları Alt Temasına İlişkin Bulgular.....	104
4.4.2.	Maddi Zarar Alt Temasına İlişkin Bulgular.....	106
4.4.3.	Gelişim Problemleri (Eğitimsel) Alt Temasına İlişkin Bulgular	108
4.4.4.	Toplumsal ve Sosyal Sorunlar Alt Temasına İlişkin Bulgular	110
4.4.5.	İdari Sorunlar Alt Temasına İlişkin Bulgular	112
4.4.6.	Krizlerin Yönetilememesi Alt Temasına İlişkin Bulgular	113
4.5.	Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri Temasına İlişkin Bulgular.....	115
4.5.1.	Eğitim Alt Temasına İlişkin Bulgular	116

4.5.2.	Yaptırım/Ceza ve Düzenlemeler Alt Temasına İlişkin Bulgular	117
4.5.3.	Sorgulayıcı Yaklaşım Alt Temasına İlişkin Bulgular	119
4.5.4.	Uzman Görüşü Alt Temasına İlişkin Bulgular	120
4.5.5.	Resmi Kaynak Alt Temasına İlişkin Bulgular	121
BEŞİNCİ BÖLÜM		124
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER		124
5.1.	Tartışma ve Sonuç.....	124
5.1.1.	Agnotolojinin Kaynakları	124
5.1.2.	Agnotolojik Bilgilerin Yayılmasını Kolaylaştıran Faktörler	127
5.1.3.	Agnotolojik Bilgilerin Arkasındaki Temel Amaçlar.....	129
5.1.4.	Agnotolojik Bilgilerin Sonuçları.....	131
5.1.5.	Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri.....	136
5.2.	Öneriler	140
5.2.1.	Araştırmacılara Yönelik Öneriler.....	140
5.2.2.	Eğitim Yöneticilerine Yönelik Öneriler.....	140
5.2.3.	Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler	141
KAYNAKÇA.....		142
EKLER		172
Ek 1:	Etik Kurul Onayı	172
Ek 2:	Etik Onay Belgesi.....	173
Ek 3:	Vinyet Senaryoları.....	174
Ek 4:	Görüşme Soruları.....	175
Ek 5:	İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni	176
ÖZGEÇMİŞ.....		177

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1: Tema ve Alt Temalara Ait Kavram Haritası	82
Şekil 4.2: Agnotolojik Bilgilerin Kaynakları.....	89
Şekil 4.3: Agnotolojik Bilginin Yayılmasını Kolaylaştıran Faktörler.....	94
Şekil 4.4: Agnotolojik Bilginin Arkasındaki Temel Amaçlar	104
Şekil 4.5: Agnotolojik Bilgilerin Sonuçları	115
Şekil 4.6: Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri	123

TABLÖLAR

Tablo 3.1: Katılımcıların Demografik Özellikleri	73
Tablo 3.2: Vinyet Senaryoları ve İlgili Agnotolojik Boyutlar	75
Tablo 3.3: Örnek Sesli Düşünme Soruları	76

KISALTMALAR

K: Katılımcı

NEA: National Education Association (Ulusal Eğitim Derneği)

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

SIFT: Stop (Dur)-Investigate the Source (Kaynağı araştır)-Find Better Coverage (Daha iyi kaynak bul)-Trace Claims (Kaynağına in)

AFAD: Afet ve Acil Durum

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Geçmişten günümüze bilgiye ulaşma konusunda harcanan emek ve zaman gittikçe azalmaktadır. Teknolojik ve bilimsel gelişmeler sayesinde her an, her yerde bilgiye ulaşmak mümkündür. Jenkins'in (2016: 16) "yakınsama" olarak adlandırdığı internet, telekomünikasyon ve bilgisayarın tek bir cihazda toplanarak (yakınlaşarak) hayatımıza girmesi bu duruma seviye atlatmıştır. Bu kolaylık aynı zamanda doğru bilginin yanında yanlış bilgiye ulaşma sorunsalını beraberinde getirmektedir (Ayhan, 2007: 20; Ayyıldız, 2019: 6). Günlük hayatta karşılaştığımız bilgiler bazen gelişigüzel yanlış bilgi, bazen de kasıtlı olarak üretilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır (Slater, 2019: 20). Bu açıdan, bilgi kadar cehaletin de sistematik biçimde üretilebileceği düşüncesi, sosyal bilimlerin araştırma konusu haline gelmiştir. İlk kez bilim tarihçisi Robert N. Proctor tarafından ortaya atılan bu kavram, özellikle siyasi, ekonomik ya da ideolojik çıkarlar uğruna doğru bilgiye erişimin engellenmesini veya bilgi kirliliği yaratılmasını incelemektedir. Agnotoloji (Cehalet Bilimi) terimi; kasıtlı ve sistematik olarak, bilimsel yöntemlerle yaratılan, yayılan ve sürdürülen cehaletin incelenmesini amaçlayan disiplinler arası bir çalışma alanını ifade etmektedir. Agnotoloji; yalnızca bireylerin bilgi eksikliğini değil, bu eksikliğin nasıl organize edildiğini ve toplumların düşünce yapılarını nasıl etkilediğini anlama bilimi olarak açıklamaktadır (Proctor, 2008: 6). Medya ve sosyal medya, eğitim sistemleri, devlet politikaları ve ticari sektörlerin stratejileri gibi çeşitli araçlarla beslenen bu "cehalet üretimi", birçok alandan somut örneklerle karşımıza çıkmakta ve olumsuz sonuçları bulunmaktadır (Ökmen, 2025: 351).

Agnotoloji, kültürel olarak üretilen cehalet veya şüphe çalışmasıdır. Başka bir anlatımla kasıtlı olarak veya ihmal, gizlilik, baskı gibi mekanizmalarla cehaletin nasıl üretildiği veya sürdürüldüğünü inceler (Proctor, 2008: 3). Cehalet burada sadece bilginin yokluğu değil, aynı zamanda aktif olarak yapılandırılmış, stratejik bir oyun veya kasıtlı olarak sürdürülen bir durum olabilir (Croissant, 2014: 5; Proctor, 2008: 3). Sigara şirketlerinin zararlı etkileri gizleme çabaları, agnotolojik perspektifin somut örneklerindedir. Bu tür uygulamalar, halk sağlığı politikalarının şekillenmesinde yanıltıcı bilgi akışının ne denli etkili ve tehlikeli olabileceğini göstermektedir. Sosyal medya ve diğer dijital platformlar aracılığıyla yanlış bilginin hızla yayılması, bilgi

kirliliği ve dezenformasyonla mücadeleyi daha da kritik bir hale getirmiştir (McChesney, 2013: 112).

İstenmeyen bulguları gizlemek veya bilim insanlarını itibarsızlaştırmak için "sahte bilim" etiketleri ya da kişisel saldırılar kullanılabilir (Bedford, 2010: 161; Oreskes & Conway, 2010: 232; Fernández Pinto, 2017: 59). "Sahte uzmanlar" stratejisiyle, konuyla ilgisi olmayan veya azınlık görüşlerini savunan kişiler itibarlı gibi gösterilip cehalet kampanyalarına meşruiyet kazandırılmaya çalışılmaktadır (Bedford, 2010: 161; Fernández Pinto, 2017: 57-58). Seçici finansmanla, istenen sonuçları destekleyen araştırmalar öne çıkarılırken olumsuz bulgular gizlenebilmektedir (Fernández Pinto, 2017: 57; Proctor, 1995: 8). Düşünce kuruluşları, halkla ilişkiler firmaları veya hakem değerlendirmesinden geçmeyen medya kanalları aracılığıyla yankı odaları yaratılır ve bilgi kirliliği yayılır (Fernández Pinto, 2017: 59; Bedford, 2010: 161). Nedensel bağlantılar bulanıklaştırılır, eylemlerle zararlı sonuçlar arasındaki ilişki inkâr edilir (Barton vd., 2018: 18). Sessizlik ve sansür, belirli konuların tartışılmasını veya araştırılmasını engeller (Barton vd., 2018: 17; Stel, 2016: 1405). Nihai amaç, düzenlemeleri veya politikaları geciktirmek, hatta tamamen önlemektir (Proctor, 2008: 1; Oreskes & Conway, 2010: 19). Agnotoloji, bu taktikleri anlamak ve bilinçli bir toplum inşa etmek için kritik bir kavramdır. Kültürel olarak cehalet veya şüphe üretimini inceleyen bir disiplin olarak, eğitim yönetimi ve politikaları bağlamında ciddi tehlikeler barındırmaktadır. Eğitim sistemlerinde karar alma süreçlerini, eğitsel politika ve uygulamalarını, eleştirel düşünmeyi, kaynak dağılımını, eşitsizliklerin ele alınmasını ve paydaşlar arasındaki güveni derinden etkileyebilecek bu tehlikeler, agnotolojik stratejilerin bilinçli veya bilinçsiz kullanımıyla farklı boyutlarda ortaya çıkar.

İlk olarak, agnotoloji kanıta dayalı karar vermeyi baltalar. Eğitim yöneticileri, pedagojik yöntemlerin etkinliği, öğrenci başarısını etkileyen faktörler, kaynak dağılımının sonuçları veya özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçları gibi konularda bilimsel araştırmalara yönelik üretilen şüphe veya cehaletten etkilenebilir. Örneğin, şüphe üretimi ve belirsizliği vurgulama stratejileri, yöneticilerin ideoloji, anekdotlar veya politik baskılar doğrultusunda karar almasına yol açabilir (Proctor, 2008: 1; Fernández Pinto, 2017: 56). Bu, kanıta dayalı uygulamaların yerine etkisiz veya zararlı politikaların benimsenmesine neden olabilir.

İkinci olarak, agnotoloji zararlı politika ve uygulamaların sürdürülmesine zemin hazırlar. Marjinalize edilmiş toplulukların veya özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçları, standart testlerin aşırı kullanımı veya disiplin yaklaşımlarının olumsuz etkileri gibi konularda kasıtlı veya kasıtsız cehalet, eşitsizliği derinleştiren sistemlerin devamına yol açar. Nedensel bağlantıları gizleme ve sessizliği teşvik etme stratejileri, bu tür sorunların görünmez kalmasını sağlar (Barton vd., 2018: 18; Stel, 2016: 1409). Stel (2016: 1409), yönetimdeki belirsizlik politikalarının eğitim yönetimine uyarlanabileceğini belirtirken, Beddoes (2019: 15) cinsiyet eşitsizliklerine dair cehaletin benzer dinamiklerini tartışmaktadır.

Üçüncü olarak, agnotolojik taktikler eleştirel düşünceyi ve açık tartışmayı engeller. Yöneticiler veya politika yapımcılar, belirli bir görüşü “konsensüs” olarak dayatmak için alternatif bakış açılarını “yanlış bilgilendirme” veya “gereksiz tartışma” olarak etiketleyebilir. Bu, öğretmenler, öğrenciler ve diğer paydaşlar arasında gerçek öğrenmeyi ve eleştirel katılımı zayıflatır (Legates vd., 2013: 2011; Bedford & Cook, 2013: 2025). Örnek olarak, müfredat reformları veya değerlendirme yöntemleri gibi konularda yapay tartışmalar yaratılarak dikkat başka sorunlardan uzaklaştırılabilir (Boykoff & Boykoff, 2004: 125).

Dördüncü olarak, agnotoloji güven erozyonuna yol açar. Yönetimin kasıtlı olarak yanlış bilgi yaydığı veya önemli bilgileri gizlediği algısı, öğretmenler, veliler ve öğrenciler arasında derin bir güvensizlik yaratır. Bu, okul iklimini, iş birliğini ve etkili yönetimi olumsuz etkiler (Lee, 2020: 11). Güven erozyonu, özellikle eğitimde paydaşlar arasındaki iletişimin temel olduğu bir alanda, uzun vadeli zararlara neden olabilir.

Beşinci olarak, agnotoloji sistemik eşitsizlikleri derinleştirir. Irksal, sosyoekonomik veya cinsiyete dayalı eşitsizlikler hakkındaki cehalet, özellikle Mills’in (2007: 13) “beyaz cehalet” kavramında tartıştığı gibi kasıtlı görmezden gelme biçimleriyle, bu sorunların ele alınmasını engeller. Verilerin veya tartışmaların aktif olarak bastırılması, eşitsizliklerin sürmesine neden olur (Beddoes, 2019: 15; Mills, 2007: 13). Örneğin, okullarda sosyoekonomik dezavantajlı öğrencilerin ihtiyaçlarına dair verilerin gizlenmesi, bu grupların ihmal edilmesine yol açabilir.

Son olarak, agnotoloji kaynakların yanlış dağıtılmasına neden olur. Okulların veya öğrencilerin gerçek ihtiyaçları ve farklı programların etkinliği hakkındaki cehalet,

kaynakların etkisiz girişimlere harcanmasına ve kritik alanların yetersiz finanse edilmesine yol açar (Fernández Pinto, 2017: 57). Bu durum sonucunda, seçici finansman stratejileri, yalnızca belirli politikaları destekleyen projelerin öne çıkmasına neden olabilir (Proctor, 1995: 8). Örnek olarak sunulan agnotolojinin ortaya çıkış şekilleri ve amaçları farklı olsa da okullarda karar alma ve uygulama sorumluluğuna ve yetkisine sahip okul müdürlerinin agnototijik durumlarla karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Agnotolojinin okullarda ortaya çıkması okulların maddi ve insan kaynaklarının etkili ve verimli yönetilmesini, eğitim-öğretimin kalitesini, okul paydaşları arasındaki iletişimi ve karar alma gibi yönetsel süreçleri olumsuz etkileyeceğinden farkında olunması ve yönetilmesi gereken bir tehlike olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda agnotolojinin genel anlamda eğitim yönetimi, özel anlamda ise okul ve okul müdürleri bağlamında ele alınması gereken önemli bir konu olarak görülmektedir.

1.1.Problem Durumu

Eğitim sistemleri, toplumu inşa eden ve toplumun sürekliliğini sağlayan, bilginin üretilmesi, aktarılması ve eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi temel işlevi üzerine kuruludur. Bireylerin ve toplumların gelişimi, okullarda sunulan bilginin niteliğine ve bu bilginin nasıl işlendiğine bağlıdır. Ancak, bilgi üretimi ve yayılımı kadar, cehaletin veya yanlış anlamının kasıtlı veya kasıtsız olarak nasıl üretildiği, sürdürüldüğü ve yönetildiği de eğitim süreçlerini derinden etkileyen kritik bir olgudur (Proctor & Schienbinger, 2008; Oreskes & Conway, 2010). Agnotoloji, yani kültürel olarak üretilen cehalet veya şüphe çalışması (Proctor, 2008: 1), bilginin yokluğunun ötesine geçerek, cehaletin nasıl aktif ve kasıtlı olarak yapılandırıldığını, sürdürüldüğünü ve belirli güç ilişkileri bağlamında nasıl işlev gördüğünü anlamaya odaklanan disiplinlerarası bir alandır. Proctor (2008: 3), cehaletin yalnızca bir boşluk olmadığını, aynı zamanda ihmal, gizlilik, baskı, belge imhası, sorgulanmayan gelenekler veya sosyo-kültürel seçicilik gibi mekanizmalarla üretilebilen veya sürdürülebilen bir "ürün" olabileceğini vurgular (Proctor, 2008). Croissant (2014: 5), cehaletin basit bir yokluktan ziyade, "yapılan, sürdürülen ve manipüle edilen bir şey" olduğunu belirtir.

Alan yazında agnotoloji, tütün endüstrisinin sağlık riskleri konusundaki şüphe üretimi (Proctor, 1995; Oreskes & Conway, 2010: 19), iklim değişikliği konusundaki bilimsel fikir birliğinin bulanıklaştırılması (Oreskes & Conway, 2010; Bedford, 2010; Cook, Bedford & Mandia, 2014), ilaç endüstrisindeki bilgi yönetimi (Fernández Pinto, 2017)

ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sürdürülmesindeki rolü (Schiebinger, 2005; Beddoes, 2019) gibi çeşitli bağlamlarda incelenmiştir. Bu çalışmalar, bilimsel olarak cehaletin kasıtlı olarak nasıl üretildiğini, bilimsel kanıtların nasıl çarpıtıldığını, "sahte uzmanların" nasıl kullanıldığını ve kamuoyu algısının nasıl manipüle edildiğini ortaya koymaktadır. Bu stratejiler arasında belirsizliği vurgulama (Fernández Pinto, 2017: 56; Bedford, 2010: 161), yanlış denge yaratma (Fernández Pinto, 2017: 58; Bedford, 2010: 160), bilim insanlarına saldırma (Oreskes & Conway, 2010: 232) ve yankı odaları oluşturma taktikleri kullanılmaktadır (Fernández Pinto, 2017: 59).

Eğitim bağlamında ise agnotoloji kavramı henüz yeterince derinlemesine ele alınmamıştır. Mevcut çalışmalar daha çok öğrenci yanlış anlamaları (misconceptions) ve bunların giderilmesi üzerine odaklanmıştır (Cook, Bedford & Mandia, 2014). Yanlış anlamaların bilişsel kökenleri ve giderilme stratejileri önemli olmakla birlikte, agnotolojinin vurguladığı kasıtlılık, güç ilişkileri ve cehaletin sistemik üretimi boyutları genellikle ihmal edilmektedir. Örneğin, Bedford (2010), iklim değişikliği eğitiminde yanlış bilgilendirmeyi çürütme yoluyla agnotoloji temelli öğrenmeyi önermiş, Legates vd. (2013: 2011) ise bu yaklaşımın fikir birliği dayatmasına ve tartışmayı bastırmaya yol açabileceği eleştirisini getirmiştir. Bedford & Cook (2013: 2025) ise bu eleştirilere çürütme stratejileri ile yanıt vermiştir. Bu tartışma, agnotolojinin eğitimdeki potansiyelini ve risklerini göstermekle birlikte, okullarda cehaletin kaynakları, sonuçları ve bunlarla başa çıkma stratejileri üzerine bütüncül ve ampirik bir analiz eksikliğini de ortaya koymaktadır. Eğitim sosyolojisi, eleştirel pedagoji ve örgüt sosyolojisi literatürlerindeki bilgi/güç ilişkileri, gizli müfredat, kurumsal sessizlik gibi kavramlar (Apple, 1990; Giroux, 1983; Morrison & Milliken, 2000) agnotoloji ile ilişkili olgulara işaret etse de okullarda cehaletin kasıtlı üretimi, yönetimi ve bunun eğitim yönetimi pratiklerine yansımaları sistematik olarak incelenmemiştir. Özellikle okullarda cehalet üretiminin kaynaklarını, bunun çeşitli aktörler üzerindeki çok boyutlu etkilerini ve geliştirilen başa çıkma stratejilerini bir arada ele alan ampirik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Tomlinson, 2023: 11).

Bu çalışma, alan yazındaki bu boşluğa dikkat çekmek ve eğitim yönetimi ve okul müdürleri bağlamında agnotolojiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel problemi, "Okul müdürlerinin perspektifinden agnotolojinin kaynakları, sonuçları ve başa çıkma stratejileri nelerdir?" sorusu oluşturmaktadır. Cehaletin nasıl üretildiğini, hangi biçimlerde ortaya çıktığını, yaygınlaştığını, okul ve

yönetim süreçleri üzerindeki etkilerini ve bu durumlarla nasıl mücadele edildiğini veya edilmediğini derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır. Agnotolojik bilgilerin etkileri göz önüne alındığında yönetim süreçlerinin ve eğitim öğretim faaliyetlerinin, buna bağlı olarak insan kaynağı gelişiminin olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle okul müdürlerinin agnotolojik bilgiler karşısında farkındalığının yüksek olması, bu bilgilere karşı çeşitli yönetsel stratejiler ve çözümler geliştirmesi önem arz etmektedir. Okulların birinci derecede yetkili ve sorumlusu olan okul müdürlerinin bu konudaki başarısı, olumlu okul çıktıları ile paralellik gösterecektir. Bu araştırma, agnotoloji teorisini eğitim bağlamına taşıyarak ve ampirik verilerle destekleyerek, okullardaki bilgi ve cehalet dinamiklerine ilişkin daha kapsamlı ve eleştirel bir anlayış sunması beklenmektedir.

1.2.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, okul müdürlerinin perspektifinden agnotolojik bilgilerin kaynaklarını, etkilerini-sonuçlarını ve agnotoloji ile mücadele stratejilerini kapsamlı bir şekilde incelemek ve bu bilgilerin eğitim süreçleri üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Okul müdürlerinin perspektifinden okullarda ortaya çıkan agnotolojik bilgilerin temel kaynakları nelerdir ve bu bilgiler hangi kanallar aracılığıyla eğitim süreçlerine dahil olmaktadır?
- Okul müdürlerinin perspektifinden okullarda ortaya çıkan agnotolojik bilgilerin yaygınlaşmasını kolaylaştıran nedenler nelerdir?
- Okul müdürlerinin perspektifinden okullardaki agnotolojik bilgilerin arkasındaki temel amaçlar nelerdir ve bu bilgiler hangi hedeflere hizmet etmektedir?
- Okul müdürlerinin perspektifinden agnotolojik bilgilerin okul ortamındaki etkileri-sonuçları nelerdir?
- Okul müdürleri agnotolojik bilgileri tespit etmek ve bunlarla etkili şekilde başa çıkmak için kullandıkları stratejiler nelerdir?

1.3.Araştırmanın Önemi

Agnotoloji üzerine yapılan çalışmalar genellikle tütün endüstrisi (Proctor, 2012), iklim değişikliği (Oreskes & Conway, 2010) veya toplumsal cinsiyet (Beddoes, 2019;

Schiebinger, 2005: 316) gibi spesifik bağlamlara odaklanmıştır. Okul örgütlerini bir bütün olarak ele alan ve agnotolojinin kaynaklarını, sonuçlarını, yaygınlaşma nedenlerini, amaçlarını ve başa çıkma stratejilerini bir arada inceleyen ampirik bir çalışma eksikliği bulunmaktadır. Bu çalışma, okul müdürlerinin perspektifinden agnotolojik bilgilerin kaynaklarını, etkilerini-sonuçlarını ve agnotoloji ile mücadele stratejilerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçladığından öncelikle agnotoloji literatürünü eğitim gibi kritik bir sosyal alana sistematik olarak uygulayarak kuramsal bir katkı sunması, sonraki çalışmalara zemin oluşturması ve ilham olması açısından değerli görülmektedir. Croissant'ın (2014: 10) belirttiği gibi, cehaletin "yapılandırılmış ve üretilmiş" doğasını okul bağlamında analiz etmek, eğitim sosyolojisi ve örgüt teorisi için yeni ufuklar açabilir. Ayrıca, eğitim sosyolojisi, eleştirel pedagoji ve örgüt teorisindeki bilgi/güç, kurumsal sessizlik ve direnç gibi kavramlarla agnotoloji arasında köprü kurarak disiplinler arası bir bakış açısı geliştirmesi beklenmektedir.

Agnotolojinin okul ortamında nasıl uygulanacağına dair sistematik yaklaşımlar konusunda bir eksiklik bulunmaktadır. Mevcut çalışmalar genellikle teorik çerçeveyi tartışmakta (Croissant, 2014; Proctor, 2008; Uzbay, 2019), ancak pratik uygulama stratejileri ve bunların etkinliğinin değerlendirilmesi konusunda yeterli bulgular sunmamaktadır. Özellikle eğitim yönetiminde; farklı eğitim seviyelerinde ve kültürel bağlamlarda agnotolojik yaklaşımların nasıl uyarlanabileceği konusu detaylı araştırılmayı beklemektedir. İkinci olarak, öğretmen eğitimi programlarında agnotolojinin nasıl entegre edileceği konusunda kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır (Hofer & Pintrich, 1997). Öğretmenlerin yanlış bilgiyi tespit etme, değerlendirme ve öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini kazandırma konusundaki yetkinliklerinin geliştirilmesi için sistematik yaklaşımlar gerekmektedir. Dijital çağda agnotolojik süreçlerin nasıl işlediği ve sosyal medyanın yanlış bilgi yayılımındaki rolü konusunda da daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Okul müdürlerinin dijital ortamlarda karşılaştıkları yanlış bilgilerle nasıl başa çıkabilecekleri ve dijital okuryazarlık becerilerinin nasıl geliştirilebileceği konusu derinlemesine incelenmeyi beklemektedir (Livingstone & Helsper, 2007). Bu çalışma ile literatürdeki bu boşlukların doldurulmasına ve okulların yanlış bilgi ile daha etkin mücadele edebilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmadan elde edilecek bulgular, eğitim alanındaki uygulayıcılar için önemli pratik sonuçlar doğurabilir. Eğitim yöneticileri, okullarındaki bilgi akışını, potansiyel

bilgi boşluklarını veya kasıtlı olarak üretilen cehalet durumlarını (örneğin belirli konuların müfredattan dışlanması, belirli öğrenci gruplarının ihtiyaçlarının görmezden gelinmesi, yanıltıcı okul başarı verileri, özel eğitim kurumları manipülasyonları) daha iyi tanıyabilir ve yönetebilirler. Örnek olarak, Stel'in (2016: 1409) yönetişimde kurumsal belirsizliğin stratejik bir cehalet aracı olabileceği yönündeki bulguları, okul yöneticilerinin kendi iletişim ve karar alma süreçlerindeki potansiyel agnotolojik dinamikleri fark etmelerine yardımcı olabilir. Bulgular, yöneticilerin daha şeffaf, kanıta dayalı ve etik karar alma süreçleri geliştirmelerine katkı sağlayabilir. Öğretmenler, müfredattaki boşlukları veya ders materyallerindeki potansiyel yanlışlıkları fark etme, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirme (Bedford & Cook, 2013) ve agnotolojik taktiklere karşı dirençli pedagojik stratejiler uygulama konusunda içgörü kazanabilirler. Psikolojik danışmanlar, cehaletin veya yanlış bilgilendirmenin öğrenciler üzerindeki psikolojik etkilerini (örneğin kafa karışıklığı, güvensizlik, endişe) anlayarak daha etkili destek sunabilirler. Bu çalışma, okul yöneticilerine ve öğretmenlere, okuldaki "bilinmeyenleri" ve "bilinmek istenmeyenleri" (Croissant, 2014: 10) yönetme konusunda pratik araçlar ve farkındalık kazandırabilir.

Okullar, sadece akademik bilgi aktaran kurumlar değil, aynı zamanda vatandaşlık bilincini, eleştirel düşünmeyi ve toplumsal değerleri şekillendiren önemli sosyal alanlardır (Biesta, 2011: 26). Okullarda üretilen veya hoş görülen cehalet, toplum düzeyinde ciddi sonuçlar doğurabilir. Örneğin, belirli tarihsel olaylar, sosyal eşitsizlikler veya bilimsel konular hakkındaki cehalet, önyargıların sürmesine, demokratik katılımın zayıflamasına ve toplumsal kutuplaşmanın artmasına neden olabilir (Apple & Apple, 2004: 16). Bu araştırma, okullardaki agnotolojik süreçleri açığa çıkararak, daha bilgili, eleştirel düşünebilen ve toplumsal sorunlara duyarlı bireylerin yetiştirilmesine olanak tanıyan yönetim süreçlerinin sergilenmesine katkıda bulunabilir. Eğitimin niteliğini, cehaletin azaltılması ve bilgiye eleştirel erişimin artırılması yoluyla iyileştirme potansiyeli taşımaktadır. Mills'in (2007: 18) işaret ettiği gibi, belirli gruplar hakkındaki yapılandırılmış cehalet (beyaz cehalet), toplumsal adaletin önündeki en büyük engellerden biridir ve okullar bu yapıların hem yeniden üretildiği hem de potansiyel olarak kırılabilirliği yerlerdir. Bu çalışma, okulların bu kritik rolünü agnotoloji perspektifinden aydınlatarak toplumsal bir fayda sağlayabilir.

Araştırmanın bulguları, eğitim politikalarının tasarlanması ve uygulanması süreçlerinde karar vericilere önemli veriler sunabilir. Müfredat geliştirme süreçlerinde hangi konuların neden dışarıda bırakıldığı (Apple, 1990), ders kitabı seçimlerinde nelere dikkat edilmesi gerektiği, öğretmen yetiştirme programlarında agnotoloji farkındalığının nasıl artırılacağı ve okul hesap verebilirlik sistemlerinin cehaleti teşvik edip etmediği gibi konularda politika önerileri geliştirilmesine temel oluşturabilir. Örnek olarak, bulgular, belirli konulardaki cehaletin sistematik olduğunu gösterirse, müfredat standartlarının veya öğretmen eğitim programlarının gözden geçirilmesi yönünde politika değişikliklerini tetikleyebilir. Karar alıcılar, bu araştırmanın sonuçlarını kullanarak, eğitimde bilgiye erişimi engelleyen veya cehaleti üreten yapısal ve yönetsel faktörleri ele almak için çeşitli stratejiler ve yöntemler geliştirerek sorunları ortadan kaldırmaya yönelik daha bilinçli adımlar atabilirler.

Literatürdeki mevcut çalışmalar genellikle ya agnotolojiyi farklı bağlamlarda ele almış (Proctor, 2008; Oreskes & Conway, 2010) ya da eğitimdeki cehaleti daha çok bireysel yanlış anlamalar düzeyinde incelemiştir (Cook, Bedford & Mandia, 2014). Bu çalışma, agnotolojiyi okul müdürlerinin örnekleminde ele alarak agnotolojinin kaynakları, sonuçları ve başa çıkma stratejilerini bir arada ve okul düzeyinde analiz ederek bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Ayrıca, "yanlış bilgilendirme", "sahte haberler" ve "post-truth" (hakikat sonrası) tartışmalarının yoğunlaştığı günümüz dünyasında (McIntyre, 2018), okullardaki cehalet üretim mekanizmalarını anlamak son derece güncel ve önemli görülmektedir. Bu çalışma, eğitim alanında agnotolojiye dair yapılacak sonraki araştırmalar için bir temel oluşturma ve mevcut tartışmalara önemli bir eğitim perspektifi katma potansiyeli taşımaktadır.

Okullarda karşılaşılan cehalet, sadece yönetsel süreçleri değil bunun yanında akademik başarıyı, eleştirel düşünme becerilerini, demokratik vatandaşlık yetkinliklerini ve toplumsal adaleti de olumsuz etkileyebilir. Eğitim yöneticileri, okullarındaki bilgi ortamını şekillendirmede kilit bir role sahiptir ve agnotolojik süreçlerin farkında olmaları, etkili ve etik kararlar alabilmeleri açısından kritik öneme sahiptir. Agnotoloji, okul müdürlerinin doğru karar vermesinin ve etkili problem çözme becerilerinin önündeki en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü agnotolojiye dayalı alınan kararlar, okul ortamını ve eğitimin kalitesini, öğretmenler ve yöneticilerin iş birliğini, iletişimini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle bu çalışma, okul müdürlerinin agnotolojiye yönelik deneyim ve düşüncelerini ortaya

çıkarılmasıyla bu konuda daha bilinçli olmalarına, okul yönetim süreçlerinde daha etkili olmalarına, son tahlilde okul çıktılarının iyileştirilmesine ve eğitimin niteliğinin artmasına, ayrıca eğitim yönetimi alanına agnotoloji gibi yeni ve kritik bir kavramı tanıtarak, okul yönetimi pratiklerinin bilgi ve cehalet üretimi üzerindeki olumsuz etkileriyle baş etme açısından mevcut okul müdürlerine yeni ve farklı içgörüler kazandırabilir.

1.4.Varsayımlar

- Katılımcılar, görüş ve deneyimlerini dürüst ve samimi bir şekilde paylaşmıştır.

1.5.Sınırlılıklar

- Araştırma, 2024-2025 eğitim yılında İzmir’de görev yapan eğitim yöneticilerinin görüşlerine dayanmaktadır.
- Katılımcıların öznel deneyimleri, önyargıları ve kaygıları nedeniyle agnotoloji anlayışlarında farklılıklar olabilir.
- Çalışma, belirli bir coğrafi bölgeden (İzmir) elde edilen verilerle sınırlıdır.

1.6.Tanımlar

Agnotoloji: Cehaletin ve bilgisizliğin sistematik-kültürel üretimini ve bu üretimin incelenmesini konu alan disiplinler arası araştırma alanıdır (Proctor, 2008: 1–2).

Cehalet: Geleneksel olarak bilgi eksikliği olarak tanımlansa da agnotoloji bağlamında "pasif bir yapı veya seçici tercih" ya da "aktif bir yapı veya stratejik oyun" olarak kavramsallaştırılan karmaşık bir olgudur (Proctor, 2008: 3).

Normatif Gerilim: Agnotoloji çalışmalarında gözlemlenen, betimsel ve normatif iddialar arasındaki çelişki veya uyumsuzluktur (Fernández Pinto, 2015: 294–295).

Beyaz Cehalet (White Ignorance): Mills (2007), bu terimi, beyazların ırkçılığı ve beyaz üstünlüğünü sürdürmek için bilinçli ya da bilinçdışı olarak ırksal eşitsizlikleri ve tarihsel sömürgecilik geçmişini görmezden gelmelerini tanımlamak için kullanır.

Yapılandırılmış Cehalet (Structured Ignorance): Irksal eşitsizliklerin sürdürülmesinde bilgi üretimi ve algıların stratejik olarak yönetilmesidir (Mills, 2007: 13).

Balkanlaşmış Medya Ekosistemi (Balkanized Media Ecosystem): Medya ortamlarının homojenlikten uzaklaşarak, farklı görüşlerin ve grupların kendi içlerinde izole bir şekilde varlık gösterdiği bir durumu tanımlar (Rose & Bartoli, 2020: 6).

Denge Rutini: Genellikle bilim insanları, gazeteciler ve medya organlarının, karşıt görüşleri “eşit” şekilde sunma çabası içinde yaptığı sistematik uygulamaları tanımlamak için kullanılan kavramdır (Galison & Proctor, 2020: 37).

Normatif Gerilimler (Normative Strain): Özellikle sosyal bilimler ve etik teorilerinde, bireylerin veya grupların toplumsal normlarla yaşadıkları çatışma ve gerilimlerdir (Fernández Pinto, 2015: 297).

Bandwagon Etkisi: Bireylerin davranışlarını, inançlarını veya tercihlerinin, başkalarının da aynı şekilde davrandığını gördüklerinde, yalnızca çoğunluğa katılma, dışlanmama isteğiyle şekillendirmesidir (Levandowsky, 2012: 113).

Epistemik Bağımlılık (Epistemic Dependence): Bireylerin bilgi edinme süreçlerinde başkalarına, kurumlara veya teknolojilere olan güven ve bağımlılıklarını ifade eder (Moore, 2020: 134).

Kimlik Koruyucu Biliş (Identity-Protective Cognition): Bireylerin, toplumsal kimliklerini tehdit eden veya sorgulayan bilgileri reddetme veya çarpıtma eğiliminde olmalarını ifade eden bir psikolojik mekanizmadır (Kahan, 2012: 732).

Önceki Tutum Etkisi (Prior Attitude Effect): Bireylerin mevcut tutumlarını korumak amacıyla, karşıt görüşleri daha eleştirel bir şekilde değerlendirip destekleyici görüşleri ise daha kabul edici bir şekilde işlediklerini ifade eder (Taber & Lodge, 2006: 757).

Geri Tepme Etkisi (Backfire Effect): Yanlış bilgilerle karşı yapılan düzeltmelerin, özellikle bu yanlış bilgiyi daha önce benimseyen bireyler arasında, yanlış inanışları güçlendirmesi durumudur (Nyhan & Rifler, 2010: 307).

Stratejik Cehalet: Bireylerin veya kurumların, belirli bilgileri bilmemeyi veya görmezden gelmeyi bilinçli olarak seçmeleridir (Mcgoey, 2019: 4).

Agnogenez (Agnogenesis): Belirli bilgilerin bilinçli olarak üretilmemesi veya göz ardı edilmesi sürecini ifade eder (Proctor, 2008).

Propaganda Geri Bildirim Döngüsü: Sağcı medya organlarının, ideolojik olarak uyumlu ve doğrulama eğilimli içerikleri sürekli olarak üreterek, izleyicilerinin mevcut

inançlarını pekiştirmelerine ve dışarıdan gelen eleştirileri reddetmelerine yol açan bir süreçtir (Benkler vd., 2018).

Stratejik Amplifikasyon (Strategic Amplification): Belirli mesajların veya içeriklerin, medya ve sosyal medya platformları aracılığıyla bilinçli olarak daha geniş kitlelere ulaştırılması sürecini ifade eder (Marwick, 2018: 505).

Epistemik Uyanıklık (Epistemic Vigilance): Bireylerin duydukları veya okudukları bilgilerin doğruluğunu değerlendirme ve güvenilirliğini sorgulama yeteneklerini ifade eder (Pennycook & Rand, 2021: 389).

Doğruluk Çürümesi (Truth Decay): İnsanların zamanla bilgiye dair doğruluk ve güven kriterlerini kaybetmeleri, bilgiyle ilgili değerlendirme yetilerinin zayıflaması sürecine verilen isimdir (Pennycook & Rand, 2021: 389).

Dikkat Arbitraji (Attention Arbitrage): Dijital medya ve sosyal platformlarda içerik üreticilerinin, kullanıcıların sınırlı dikkatini çekmek ve yönlendirmek amacıyla algoritmaların ve kullanıcı davranışlarının zayıf noktalarını kullanarak değer yaratma stratejisidir (Tüfekçi, 2017: 276).

Epistemik Topluluklar (Epistemic Communities): Epistemik topluluklar, belirli bir konu alanında uzmanlaşmış, ortak inançlara ve bilgiye sahip profesyonellerden oluşan ağlardır (Kata, 2012: 3778).

Bilgi Balonları (Information Bubbles): Bireylerin yalnızca kendi inançlarını, değerlerini veya görüşlerini doğrulayan bilgi ve içeriklere maruz kaldığı dijital bilgi ortamlarını tanımlar (Mian & Sufi, 2017: 87).

Post Truth (Gerçek Ötesi): Bilgi ve gerçekliğin kişilerin algılayış biçimlerine uygun şekilde sunulmasıdır (Fuller, 2021).

Bilişsel Cimrilik (Cognitive Miserline): Bireylerin kolay ve düşük maliyetli bilgi işleme süreçlerini ifade eder (Stanowich & West, 2000).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde agnotolojiye ve eğitim yönetimiyle ilişkisine dair geniş kapsamlı kavramsal bir çerçeve ve ilgili araştırmalar sunulmuştur.

2.1.Agnotoloji

Agnotoloji, bilginin kasıtlı olarak üretilmesi, bastırılması veya yanlış bilgi yoluyla cehaletin inşa edilmesi süreçlerini inceleyen bir disiplindir (Proctor, 2008: 1). Proctor (2008: 3), cehaletin üç türünü ayırt etmektedir. Geleneksel anlamda bilmezlik, doğal bir durum olarak anlaşılır: Bilgi ile doldurulması gereken bir boşluk veya eksiklik. İkinci anlamda, cehalet pasif bir yapı veya kaybolmuş bir alan olabilir. Bu, bilimin yapıldığı sosyal koşullardan, bilimin politik coğrafyasından (kimin bilim insanı olduğu ve neden) ve belirli araştırma alanlarının diğerlerinden daha çok seçilmesinden kaynaklanan bir cehalet türüdür. Bu anlamda cehalet, bilgi üretimi pratiklerini çevreleyen kararların, koşulların ve kazaların bir birleşiminden ortaya çıkar. Son olarak, cehalet aynı zamanda aktif bir yapı veya stratejik bir manevra da olabilir: Kasıtlı olarak belirli insanların çıkarlarını gerçekleştirmek için oluşturulabilir ve sürdürülebilir. Bu anlamda cehalet, doğal veya tesadüfi bir sonuç olmak yerine, üretilmiş bir ürün haline gelir (Proctor, 2008: 6).

Agnotolojinin kavramsal temeli, cehaletin yalnızca bir bilgi yokluğu değil, aktif olarak inşa edilen bir olgu olduğu anlayışına dayanır. Proctor (2008: 3) üç ana cehalet türü tanımlar: *doğal durum* (kaynak) olarak cehalet, *kayıp alan* (seçici tercih) olarak cehalet ve *kasıtlı olarak tasarlanmış stratejik manevra* (aktif kurgu) olarak cehalet. Bu çerçeve, cehaletin farklı kaynak ve bağlamlarda farklı şekillerde ortaya çıktığını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca Fernández Pinto (2015: 1) agnotolojinin, bilimsel kurumların bile cehaletin üretilmesinde nasıl suç ortağı olabileceğine odaklanarak “çok yaygın olan bilimsel her şeyi bilme varsayımına meydan okuduğunu” savunmaktadır. Bu bakış açısı, modern toplumdaki bilgi üretim ve yayma sistemlerini görmek için eleştirel bir merceğe sağlar.

Cehaletin sosyal inşasının incelenmesinin iki temel özelliği vardır (Fernández Pinto 2015: 295). İlk olarak, yapısalcıdır; özellikle günümüz bilimsel pratiğinde, cehaletin açıklanması, incelenmesi ve ele alınması gereken bir fenomen olarak üretilmiş

karakterine odaklanır. İkinci olarak, bu anlamdaki agnotoloji sosyaldır; bireysel bilenden ziyade, cehaletin üretimini teşvik eden sosyal koşullarla ilgilenir. Agnotolojik perspektif, cehaletin sosyal olarak nasıl yaratıldığı ve sürdürüldüğü mekanizmalarının daha iyi anlaşılmasının, bilgi üretim mekanizmalarının daha doğru anlaşılmasına yol açacağını vurgulamaktadır.

Agnotoloji açısından cehalet, "basit bir ihmal veya boşluk" değil, "yapılan, sürdürülen ve manipüle edilen bir şey"dir (Proctor, 2008: 9). Bu, cehalet ve bilginin "yönetişim ve gasp etmenin eşit araçları" olduğu anlamına gelmektedir (McGoey, 2012b: 10). Dikkati başka yöne çekmek, şüpheleri istismar etmek ve alternatif anlayışları göz ardı etmek veya aktif olarak marjinalleştirmek şeklinde ortaya çıkarılan cehalet, hareketsizliği haklı göstermek ve sorumluluktan kaçınmak için üretken bir varlık olabilmektedir (McGoey, 2012b: 553; Slater, 2012: 961; Smithson 2010: 223).

Bu tür bir cehalet üretiminin iki boyutu vardır (Proctor, 2008: 14; Slater, 2012: 950). Bir yandan sosyal aktörler; ister bireyler, topluluklar veya organizasyonlar olsun kendi cehaletlerini korur veya itiraf ederler. Diğer yandan; başkalarının cehaletini üretirler. Bu iki boyut birbiriyle yakından iç içe geçmektedir. Dayatılan cehalete verilen yanıt, genellikle daha fazla sürdürülen veya taklit edilen cehalettir; ikincisi, birincinin içerdiği baskınlığa karşı direnç veya başa çıkma şeklidir (Gupta, 2012: 42).

Croissant'ın (2014: 10) belirttiği gibi, cehalet kaçınılmaz olarak ekonomik, politik, kültürel ve ideolojik süreçlere sarılmış durumdadır. Bu durum, Proctor'un (2008: 6) "kasıtlı olarak üretilmiş bilgisizliklerin" bir politik coğrafyası olduğunu tanımanın, faydalı bir başlangıç noktası olduğunu belirtmesine yol açmaktadır. Bu durum, cehaletin nerede olduğunu ve neden başka bir yerde değil de orada olduğunu keşfetmeye yönlendirmektedir. Bu keşif yolculuğunda cehaletin dağılımı asla eşit değildir. Proctor'a (2008: 26) göre, "cehaletin coğrafyasının dağları ve vadileri vardır", bu da cehaletin kim için ve kime karşı gibi soruları gündeme getirmektedir. Marksist, feminist ve postkolonyal teoriler, sınıf, cinsiyet ve ırkın bilgi eksikliklerini ürettiğini ikna edici bir şekilde göstermiştir (Croissant 2014: 11; Slater 2012: 951).

Agnotoloji, eğitim alanında da kendine yer bulmaktadır. Akademisyenler, bilinen şeyi ve bunun nasıl doğru olduğunun bilindiğini öğretmelidir. Ancak bilim insanları, bilimsel bilginin eksik olduğu alanları ve bunun nedenlerini de aktarmalıdır. Örneğin, iklim değişikliği gibi tartışmalı konularda, öğrencilere temel gerçeklerin uygun bir

seviyede sunulması ve ardından değişim ve değişkenliğe yol açabilecek veya açmayabilecek mekanizmaların tartışılması önerilmektedir (Legates, 2013: 6). Bilimsel eğitim, öğrencilerin neden inandıklarını başarılı bir şekilde savunabilecekleri şekilde, bilinmeyen şeyleri anlamak ve neden bilinmediğini anlamak, bu eğitimin temel bir bileşeni olmalıdır. Olguların basit bir şekilde aktarılması ve tekil bir sonuçla aynı fikirde olmayan herhangi bir konum veya kişinin şeytanlaştırılması, eleştirel düşünmeyi geliştirmez ve eğitimde yeri yoktur. Öğrenciler, bu bilimsel tartışmanın tüm yönlerini kapsamadıkça, birden fazla bakış açısının var olduğunu tanımadıkça ve "bilim yerleşmiştir" diye öğretmek yerine, bilinmeyen şeyin ne olduğunu ve neden bilinmediğini vurgulamadıkça bilimsel yöntemi veya eleştirel düşünmeyi öğreneme olasılığı düşüktür (Legates, 2013: 10). Bu yüzden eğitim yönetiminde düşünme becerilerinin derinlemesine geliştirilmesi önemli bir husustur (Livingstone & Helsper, 2007).

2.1.1. Agnotolojinin Kaynakları

Kasıtlı bilgi üretiminden sonra yapılacak iş bu bilginin paylaşılmasıdır. Bu paylaşımların kaynağı olabilecek pek çok faktör mevcuttur. Agnotoloji kaynaklarını; geleneksel medya (Televizyon, gazete, dergi) (Lipman, 1998; Morresi, 2003; Utma, 2020), sosyal medya (Yegen, 2018; Ertem, 2019; Çömlekçi, 2019), dedikodu (Solmaz, 2006; Usta, Kaya ve Özyurt, 2018), bireylerin kendi uydurdukları (Akçay, 2012; Aydın ve Balım, 2021) bilgiler, bilimsel çalışmalar ve kitaplar ve kültürel aktarımlar oluşturabilir. Bu kaynakların analiz edilip düzenlenmesi güvenilir bilgi kaynağı açısından önemlidir (Türkoğlu ve Doğan, 2018). Bu bölümde agnotoloji kaynakları başlıklar halinde incelenmiştir.

2.1.1.1. Sosyal Medya

Sosyal medya platformları, dijital çağda agnotolojinin güçlü argümanları haline gelmiştir. Algoritmaların yankı odaları (echo chambers) ve filtre balonları (filter bubbles) yaratması, kullanıcıların yalnızca kendi görüşlerini pekiştiren içeriklere maruz kalmasına yol açarak farklı bakış açılarını görmelerini engellemektedir (Pariser, 2011: 9-10). Bu durum, bireylerin belirli konularda dar veya yanlış bilgilere sahip olmasına ve alternatif gerçekleri reddetmesine neden olabilir. Sosyal medyanın hızı ve yayılım gücü, yanlış bilginin (misinformation) ve dezenformasyonun (disinformation) hızla yayılmasına olanak tanır. Araştırmalar, yanlış haberlerin doğru haberlerden çok

daha hızlı ve geniş kitlelere yayıldığını göstermektedir (Vosoughi, Roy, & Aral, 2018: 1146).

Rose & Bartoli (2020: 6), bu platformların toplumsal bilinç/bilinçaltına yerleşebilen mesajların viral tarzda yayılması yoluyla cehaletin kültürel olarak aşılandığı balkanlaşmış (taraflaşmış) bir medya ekosistemini nasıl teşvik ettiğini belirtmektedir. Bu süreci yönlendiren mekanizmalar arasında algoritmik amplifikasyon (çoğaltma), yankı odaları ve doğruluk yerine etkileşimin önceliklendirilmesi yer almaktadır. Sosyal medya platformlarının yapısal tasarımı da agnotolojiye önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Colomb'a (2022: 24-25) göre: Yankı odaları ve algoritmalar bu platformlar tarafından büyümeyi sağlamak için yaratılan araçlardır. Bu araçların talihsiz yan etkisi agnotolojinin yayılmasıdır. Bilgi bu platformlarda değerini kaybeder. Teknolojik olarak desteklenen bu agnotoloji özellikle yaygınlığı nedeniyle çok etkilidir çünkü kendi kendini güçlendiren yanlış bilgi balonları yaratır.

Sosyal medya ayrıca Downing & Dron'un (2020b) "elit olmayan aktörler" olarak tanımladığı kişilere güvenlik durumlarını ve kamusal söylemi etkileme kabiliyeti vererek güvenlik dengesini de değiştirmektedir. Bilgi paylaşımının bu şekilde demokratikleşmesinin potansiyel faydaları olsa da COVID-19 salgını sırasında gözlemlendiği gibi yanlış bilgi ve komplo teorilerinin hızla yayılmasını da mümkün kılmaktadır (Colomb, 2022: 38).

Özetle günümüzde yaygın kullanılan sosyal medya platformları, agnotolojik bilgilerin sık karşılaştığı bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu platformlarda çeşitli yöntemlerle daha çok kullanıcıya ulaşılarak agnotolojinin kendine alan açması söz konusudur. Sosyal medya üzerinde yanlış bilgilerin daha çok yayılması (Vosoughi vd. 2018: 446), buna bağlı olarak kullanıcıların daha fazla süre geçirmelerini sağlayarak daha çok gelir elde edilmesi amacı, sosyal medyadaki bilgi kirliliğine örnek olarak gösterilebilir.

2.1.1.2. Geleneksel Medyanın Agnotoloji Üretimindeki Rolü

1933 Nazi Almanya'sı döneminde, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi iktidara geldiğinde kitleler üzerindeki etkilerini arttırmak için halkı aydınlatma ve propaganda bakanlığı kurulmuştur. Bu bakanlığın başına Dr. Joseph Goebbels getirilmiştir. Goebbels ilk olarak her evde bir radyo bulunması için çalışmalar yapmış ve daha sonrasında baskı ve denetimlerle radyo etkin bir algı aracı kullanılmıştır (Gülada,

2020). 20. Yüzyılda önemli bir propaganda aracı görevi gören radyo, ilerleyen zamanlarda yerini televizyona bırakmıştır. Körfez savaşı hakkında insanların sahip oldukları bilgi ile televizyon izleme süreleri arasında doğru orantı olduğu tespit edilmiştir (Proctor, 2008). Bu asılsız bilgi sorunu sonrasında 60'lı yıllarda televizyon, 90'lı yıllarda internet, 2000'li yıllarda sosyal medya aracılığıyla artarak günümüzün en önemli sorunlarından biri haline dönüşmüştür (Akyüz, 2020).

Geleneksel medya (gazete, dergi, televizyon, radyo), bir zamanlar bilginin ana kaynağı konumundaydı ancak günümüzde agnotolojik bilgilerin bir kaynağı olarak da işlev görmektedir. Medya sahipliği, siyasi veya ticari çıkarların haberciliği etkilemesi, belirli konuların yeterince ele alınmaması, yanıltıcı bir şekilde çerçevelenmesi veya tamamen göz ardı edilmesi yoluyla cehaletin sürdürülmesine katkıda bulunabilir (Herman & Chomsky, 2008: 2-3). Proctor'un "denge rutini" olarak adlandırdığı yöntem bu durumu ortaya koymaktadır (Galison & Proctor, 2020: 37). Bilimsel fikir birliği olsa bile, bir konunun her iki tarafını da sunmaya yönelik bu gazetecilik uygulaması, şüphe üreten sahte eşdeğerlikler yaratmaktadır. Örneğin, iklim değişikliği ya da tütünün zararları haberlerinde bu dengeleme hareketi, uç ya da endüstri destekli bakış açılarına eşit zaman ayırarak bilimsel fikir birliği konusunda kamuoyunun kafasını karıştırmaktadır. Proctor, tütün endüstrisi vakalarında nasıl olduğunu şöyle anlatıyor: "Bir hikâye olur ve hikâyenin sonunda tütün enstitüsünün yalanlaması yer alırdı ve bir uçurtmanın kuyruğu gibi, bu tür yalanlamalar, daha heyecanlı bir okuma yapmak için bir tehlikeye ilişkin her yeni kanıt duyurusuna eklenirdi" (Galison & Proctor, 2020: 37). Bu uygulama, adil ve dengeli görünmekle birlikte, kamuoyunun bilimsel kanıt algısını etkili bir şekilde çarpıtmaktadır.

Medya analisti Sut Jhally, insanların Körfez Savaşı hakkında, konuyla ilgili ne kadar televizyon izledikleriyle doğru orantılı olarak yanlış bilgilendirildiklerini tespit ederek (Proctor, 2008: 8), geleneksel medyanın yayınlarının aslında bilgiden ziyade cehaleti nasıl artırabileceğini vurgulamıştır. Bu paradoks, artan medya tüketiminin olgusal anlayışın azalmasına yol açması, geleneksel medyanın agnotolojideki güçlü rolünü ortaya koymaktadır.

2.1.1.3. Makaleler, Kitaplar ve Akademik Yayınlar

Akademik literatür agnotoloji ile hem mücadele edebilir hem de ona katkıda bulunabilir. Makaleler ve kitaplar, bilginin birincil kaynakları olsalar da belirli

koşullar altında agnotolojik uygulamaların bir parçası olarak kullanılmaktadır. Bu durum, özellikle endüstri tarafından finanse edilen araştırmaların sonuçlarının manipüle edilmesi, belirli verilerin yayınlanmaması veya metodolojik kusurları olan çalışmaların ön plana çıkarılmasıyla ortaya çıkmaktadır (Michaels, 2008: 1-5). Hakemli araştırmalar bilgiyi ilerletmeyi amaçlarken, Proctor (2008: 13-14) endüstrilerin bilimsel literatürü gerçek tehlikelerden uzaklaştırmak için yem ya da kırmızı ringa araştırmalarını finanse ederek nasıl manipüle edebildiğini göstermektedir. Örneğin tütün endüstrisi, tütün dışında neredeyse tüm olası kanser nedenlerine ilişkin araştırmaları finanse ederek alternatif açıklamalardan oluşan bir sis perdesi yaratmıştır. Bilimsel makalelerdeki çıkar çatışmalarını, yanıltıcı özetler veya araştırmaların yanlış yorumlanması da okuyucuyu yanıltarak veya belirli bir konudaki belirsizliği artırarak cehaleti körüklediğini görmek mümkündür (Mayor, 2008: 167-180).

Carrier (2020: 59), bilimsel yayınlarda agnotolojinin genellikle seçici atıflar, metodolojik önyargılar veya araştırma sorularının stratejik çerçevelenmesi gibi ince biçimler aldığını da ekliyor. Bu uygulamalar, bilimsel literatürde on yıllar boyunca devam eden kör noktalar yaratarak tüm araştırma gündemlerini ve kamu anlayışını şekillendirebilir. Agnotolojinin en çarpıcı örneklerinden biri, bilim felsefesi literatüründe "Sokal Vakası" olarak bilinmektedir. 1996 yılında fizikçi Alan Sokal'ın "Transgressing the Boundaries: Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity" (Sınırları Aşmak: Kuantum Kütleçekiminin Dönüştürücü Bir Hermeneutiğine Doğru) başlıklı çalışması, Social Text dergisinde yayımlanmıştır. Sokal, sonradan "Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science" (Moda Saçmalık: Postmodern Entelektüellerin Bilimi Kötüye Kullanması) adlı eserinde, söz konusu makalenin bilimsel içeriği kasıtlı olarak çarpıtılmış ve epistemik tutarlılıktan yoksun bir metin olduğunu açıklamıştır (Sokal, 2011). Bu vaka, bilimsel söylemin çözümlemesi ve akademik denetim mekanizmalarının sorgulanması bağlamında önemli tartışmalara yol açmıştır (Sayın, 2012: 179). Diğer taraftan, "Schön Vakası" olarak literatüre geçen olayda ise, Bell Laboratuvarları'nda çalışan Jan Hendrik Schön'ün 1998-2002 yılları arasında gerçekleştirdiği yayın faaliyetleri dikkat çekmektedir. Schön, Nature, Science ve Physical Review gibi yüksek etki faktörüne sahip prestijli dergilerde olağandışı bir frekansta (ortalama sekiz günde bir) makaleler yayımlamıştır. Ancak sonraki incelemeler neticesinde, bu çalışmaların önemli bir

kısının veri manipölasyonu ve bilimsel sahtecilik içerdiği tespit edilmiş; on altı makale ve altı patent geri çekilmiştir (Kurt, Nacar ve Elitaş, 2015: 2). Sokal Vakası bilimsel söylemin eleştirel bir sorgulaması niteliğinde iken, Schön Vakası akademik yayın etiğinin ihlali ve bilimsel verilerin kişisel kariyer hedefleri doğrultusunda manipölasyonunu temsil etmektedir. Her iki vaka da bilimsel bilginin üretimi ve dolaşımındaki epistemolojik ve etik sorunsalları ortaya koymaktadır.

Agnotolojinin etkileri, çeşitli stratejilerle kendini gösterir. En temel yöntemlerden biri şüphe üretimidir; tütün endüstrisinin "Şüphe bizim ürünümüzdür" sloganıyla bilimsel gerçekleri bulandırması gibi, halkta ve karar vericilerde belirsizlik yaratmayı hedeflemektedir (Proctor, 2008: 1; Oreskes & Conway, 2010: 19; Fernández Pinto, 2017: 56). Bilimin doğal belirsizlikleri abartılarak veya yanlış yorumlanarak bilginin güvenilir olmadığı algısı oluşturulur (Bedford, 2010: 161; Fernández Pinto, 2017: 56; Croissant, 2014: 6). Yanlış denge stratejisiyle, azınlık görüşleri bilimsel konsensüsle eşit ağırlıkta sunulur tartışma devam ediyormuş izlenimi yaratılır; bu, özellikle medya normlarını istismar etmektedir (Bedford, 2010: 160; Boykoff & Boykoff, 2004: 125; Fernández Pinto, 2017: 58). Bu istismarlar bilimsel argümanlarla ve uzman görüşleriyle desteklenmektedir. Agnotoloji çalışmalarının doğasında var olan gerilimlere dikkat çekerek, araştırmacıların cehalet üretimini incelerken kendi normatif taahhütlerini kabul etmeleri gerektiğini savunmaktadır (Fernández Pinto, 2015: 83). Bu üst düzey farkındalık, agnotoloji çalışmalarının açığa çıkarmaya çalıştıkları olgulara istemeden de olsa katkıda bulunmalarını önlemek için önemlidir.

2.1.1.4. Kulaktan Dolma Söylenti

Kulaktan dolma söylentiler, resmi veya doğrulanmış bilgi kanallarının dışında yayılan, genellikle doğruluğu teyit edilmemiş veya yanlış bilgilerdir. Söylentiler, belirsizlik zamanlarında veya resmi bilginin yetersiz olduğu durumlarda hızla yayılır ve kolektif cehaleti pekiştirebilir (DiFonzo & Bordia, 2007: 15-18). Proctor (2008: 3); "Cehalet, sana zarar veremez, mutluluktur" gibi cehaletin pek çok popüler retorikte ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu sıradan sözler cehaleti normalleştirmekte ve hatta bazen kutsayarak düzeltilmeye karşı daha dirençli hale getirmektedir. Galison & Proctor (2020: 35), bilimsel bilginin kulaktan dolma bilgilerle nasıl rekabet ettiğini incelerken, insanların nedensellik anlayışının genellikle bilimsel, olasılıklı, nedensellik kavramlarından önemli ölçüde farklı olduğunu gözlemlemektedir. Endüstrilerin, istatistiksel zarar kanıtlarını zayıflatmak için anekdot niteliğindeki karşı örnekleri

(uzun ömürlü sigara içenler gibi) kullanarak bu boşluktan faydalandığını belirtmektedirler.

Gayri resmî bilgi aktarımı, sağlık riskleri veya çevresel tehlikeler gibi karmaşık teknik konular ele alındığında özellikle sorunlu hale gelmektedir. Downing & Dron (2020a), sosyal medyanın bu gündelik bilgi alışverişlerini nasıl güçlendirdiğini ve geleneksel epistemik bekçileri atlayan kişisel referanslar ve ağızdan ağıza tavsiyeler yoluyla yanlış bilgiyi hızla yayabilen ağa bağlı agnotoloji yarattığını tartışmaktadır. Sosyal bir varlık olan insan günlük hayatta bilgi paylaşımında bilgiye kaynaklık edebilmektedir. Bu kaynaklık neticesinde farkında olarak veya olmayarak agnotoloji kaynağı haline gelebilmektedir.

2.1.1.5. Örf ve Adet

Örf ve adetler, bir toplumun veya grubun uzun süre devam eden geleneksel uygulamaları ve inançlarıdır. Bu gelenekler, toplumsal hafızayı, kimliği ve bilgi aktarımını şekillendirirken, aynı zamanda agnotolojik bilgilerin gizli bir kaynağı olabilir. Özellikle, köklü inançlar veya kültürel normlar, bilimsel bulgularla çelişse bile yeni bilgilere karşı bir direnç oluşturabilir (Douglas, 1986: 91-92). Aynı zamanda kültürel gelenek ve görenekler cehaletin belirli biçimlerinin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Proctor'un (2008: 9) yerli kürtaj ilaçları örneği, bilginin kasıtlı ve kasıtsız ihmalin aşırı belirlenmiş bir karışımı yoluyla nasıl kaybedilebileceğini göstermektedir. Schiebinger (2008: 149) bu durumu detaylandırarak Avrupalı sömürgecilerin yerli halklar tarafından kullanılan düşük yapıcı bitkilere dair bilgileri nasıl görmezden geldiğini ya da bastırıldığını, çünkü bu tür bilgilerin Avrupalıların dini, siyasi ve nüfus artışı öncelikleriyle çeliştiğini göstermektedir.

Kültürel agnotoloji sömürge bağlamlarının ötesine uzanmaktadır. Mills (2008: 230), ırksallaştırılmış bilişsel çerçevelerin ırksal gerçeklikler hakkında sistematik cehaleti sürdürdüğünü savunarak "beyaz cehaleti" incelemektedir. Kültürel olarak yerleşik bu cehalet, tarihin belirli yönlerini seçici bir şekilde vurgularken diğerlerini gizleyen sosyal uygulamalar, eğitim sistemleri ve toplum normları aracılığıyla sürdürülmektedir. Tuana (2004: 194) benzer bir analizi toplumsal cinsiyete uygulayarak kültürel geleneklerin kadın cinselliği ve anatomisi hakkında sistematik olarak nasıl cehalet ürettiğini göstermektedir. "Cehaletin epistemolojisi" üzerine yaptığı çalışma, temel anatomik bilgilerin bile kültürel tabular, tıbbi uygulamalar ve

eğitimsel ihmaller yoluyla nasıl bastırılabilirdiğini göstermektedir. Bu süreçlerde bireylerin kültürel aktarımları önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü agnotolojik bilgilerin nesilden nesile aktarılmasına ve kökleşmesine kaynaklık edebilmektedir.

2.1.1.6. Sentez ve Kaynaklar Arası Bağlantılar

Yukarıdaki başlıklarda belirtilen agnotoloji kaynakları tek başlarına çalışmamakta, karmaşık şekillerde etkileşime girmektedir. Sosyal medya geleneksel medyadaki içeriği güçlendirirken aynı zamanda kulaktan dolma bilgileri yayan sohbetlere de ev sahipliği yapar. Akademik yayınlar kültürel gelenekleri güçlendirebilir veya bunlara meydan okuyabilir. Bu birbirine bağlı cehalet yaratma ekosistemi, bilgi üretimi ve kamusal anlayış için önemli zorluklar ortaya koymaktadır.

Bu kaynaklar arasındaki ilişki, Proctor'un "üretilmiş belirsizlik" olarak adlandırdığı durumda özellikle göze çarpmaktadır (Proctor, 2008: 11). Örneğin, tütün endüstrisinin sigaranın zararları hakkında şüphe yaratma kampanyası birden fazla kanaldan yararlanmıştır: yanıltıcı bilimsel makaleler yayınlamış, geleneksel medyanın denge rutininden yararlanmış, sigara içme ve özgürlük hakkında endüstri dostu kültürel anlatılar oluşturmuş ve sağlık riskleri hakkında kişiden kişiye şüpheciliği teşvik etmiştir. Benzer çalışmaları başka alanlarda da görmek mümkündür.

İklim değişikliği inkârı ve COVID-19 yanlış bilgilendirmesi gibi güncel meseleler de benzer şekilde birden fazla kanalda faaliyet göstermektedir. Akademik yayınlarda teşvik edilen şüphecilik geleneksel medya tarafından güçlendirilirken, sosyal medya algoritmaları bu içeriği kültürel anlatılara ve gündelik sohbetlere gömülü hale geldiği alıcı kitlelere yaymaktadır (Colomb, 2022: 58). Bu inceleme, agnotolojinin, önemli meselelerin kamuoyu tarafından anlaşılmasını ya da yanlış anlaşılmasını birlikte şekillendiren çeşitli tamamlayıcı kaynaklar aracılığıyla işlediğini ortaya koymaktadır. Sosyal medyanın algoritmik amplifikasyonu, geleneksel medyanın yanlış dengesi, akademik literatürün seçici ilgisi, kültürel geleneklerin normatif çerçeveleri ve kulaktan dolma bilgilerin cehaleti gündelik olarak pekiştirmesi, karmaşık bir cehalet üretimi ekosistemine katkıda bulunur.

Agnotoloji kaynaklarını anlamak, cehaletin zararlı biçimleriyle mücadele etmek için etkili stratejiler geliştirmek açısından önemlidir. Proctor'un (2008: 3) da belirttiği gibi, agnotoloji sadece akademik bir çalışma olmayıp, acil sosyal, çevresel ve sağlık sorunlarını nasıl ele alacağımız konusunda derin etkileri vardır. Cehaletin üretildiği ve

sürdürüldüğü kaynakları inceleyerek, toplumda daha doğru ve eksiksiz bilginin nasıl teşvik edilebileceğini daha iyi anlayabiliriz.

2.1.2. Agnotolojik Bilgilerin Yayılmasını Kolaylaştıran Nedenler

Geleneksel epistemoloji, bilginin nasıl üretildiği ve doğrulandığı ile ilgilenirken, agnotoloji bunun tam tersini, yani cehaletin toplumlar içinde nasıl üretildiğini, sürdürüldüğünü ve yayıldığını inceler. Agnotolojik bilginin yayılmasını kolaylaştıran faktörlerin anlaşılması, günümüzün bilgiye doymuş ortamında giderek daha hayati hale gelmiştir. Agnotolojik bilgilerin yayılma hızı bunun en büyük göstergesidir.

2.1.2.1. Kolaycılık

İnsan zihni, karmaşık bilgileri işlerken ve kararlar alırken sıklıkla bilişsel kısayollara (heuristics) başvurur. Bu kısayollar, genellikle hızlı ve verimli olsalar da bazen hatalı yargılara ve yanıltıcı bilgilerin kabulüne yol açabilir. Bireyler, karmaşık konuları derinlemesine araştırmaktansa, kolay anlaşılır, basit ve çaba gerektirmeyen açıklamaları tercih edebilirler (Kahneman, 2011: 102). Bu durum agnotolojik bilginin yayılmasında önemli bir faktör teşkil etmektedir. Dijital platformlar, bilgi paylaşımının önündeki engelleri önemli ölçüde azaltarak, bilgi bombardımanına maruz bıraktığı, doğruların yanı sıra yanlışları da güçlendiren bir ortam yaratmıştır (Graf & Antoni, 2023: 174-176; Ryan, 2013).

Vosoughi vd. (2018: 1146) Twitter'da doğru ve yanlış haberlerin yayılma biçimlerini inceleyen önemli bir çalışma yürütmüştür. Yaklaşık 3 milyon kişi tarafından tweet alan yaklaşık 126.000 hikâyenin analizi, yalanın tüm bilgi kategorilerinde doğruya kıyasla önemli ölçüde daha uzağa, daha hızlı, daha derine ve daha geniş bir alana yayıldığını ortaya koymaktadır. Daha da önemlisi, yanlış haberlerin retweet edilme olasılığının doğru haberlere kıyasla %70 daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmacılar bu eşitsizliği, yanlış bilginin kışkırtma eğiliminde olduğu yeniliğe ve duygusal tepkilere bağlayarak, yanlış haberlerin doğru haberlerden daha yeni olduğunu, bunun da insanların yeni bilgileri paylaşma olasılığının daha yüksek olduğunu gösterdiğini belirtmiştir (Vosoughi vd., 2018: 1149).

Dijital teknolojinin agnotolojik bilgiyi mümkün kılmadaki rolü, sosyal medya algoritmalarının doğruluktan ziyade etkileşimi optimize ettiği "Balkanlaşmış (taraflaşmış) bir medya ekosistemi" yaratıldığını tespit eden Rose & Bartoli (2020: 191) tarafından daha da detaylandırılmıştır. Mesajların viral tarzda yayılmasının,

dijital platformlarda tekrar tekrar maruz kalma yoluyla yanlış bilgiyi toplumsal bilince nasıl yerleştirdiğini belirtmektedir. Bu süreç, kullanıcıların eleştirel kapasitelerini zorlayan ve gerçeklere dayalı doğru bilgi yerine tanıdık veya duygusal olarak yankı uyandıran içeriği tercih eden bilişsel kısayollara daha fazla güvenilmesine yol açan "aşırı bilgi yüklemesi" olarak adlandırdıkları durumla hızlanmaktadır.

Colomb (2022: 23), sosyal medyanın cehalet üretimi üzerindeki etkisini analiz ederken, sosyal medya algoritmalarının, içeriği yayma ve kullanıcı katılımını artırma hedefleri nedeniyle, tam da bunu yapan ve ilgi çeken içeriği teşvik ettiğini savunmaktadır. Kullanıcıların platformlarda geçirdiği süreyi artırma misyonunda, gerçeğin ve doğrulanabilir bilginin önemi giderek viral olmaya ve halkı tepki vermeye teşvik eden tartışmalı içeriğe göre arka planda kaldığını belirtmektedir. Etkileşim ölçütlerine doğruluktan daha fazla öncelik verilmesi, ilgi çekici ancak potansiyel olarak yanlış bilgilerin hızla yayılmasını sağlıyor.

Bilgi yaratma ve yaymanın demokratikleşmesi, bir zamanlar içeriği filtreleyen geleneksel kapı tutma mekanizmalarını ortadan kaldırmıştır. Del Vicario ve diğerleri (2016: 554) bu değişimin kutuplaşmış toplulukların oluşumunu nasıl kolaylaştırdığını ve homojen grupların benzer anlatıları güçlendirdiği ve büyüttüğü "yankı odaları" olarak adlandırdıkları stratejiyi nasıl yarattığını göstermektedir. Araştırmacıların 67 milyon Facebook kullanıcısı üzerinde yaptıkları çalışma, kullanıcıların tercih ettikleri anlatıları destekleme ve düzeltmeye dirençli kapalı sistemler olarak işlev gören kutuplaşmış gruplar oluşturma eğiliminde olduklarını göstermiştir. Araştırmacılar, bu yankı odaları bir kez oluştuğunda, çelişkili bilgileri etkili bir şekilde engellerken mevcut inançları güçlendiren bilgileri yaymada oldukça etkili hale geldiklerini tespit etmektedir. Tüm bu araştırmalar kolay ulaşılabilen bilgilerin daha çok rağbet gördüğünü ve kolay ulaşılabilir bilgilerin agnotolojinin yaygınlaşmasında önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

2.1.2.2.Araştırma Eksikliği

İddiaların değerlendirilmesinde titiz araştırma metodolojilerinin yokluğu, agnotolojik bilginin yayılmasını kolaylaştıran bir başka önemli faktörü temsil etmektedir. Yapılan araştırmalarda eğitimcilerin gerektiği kadar araştırmalara önem vermedikleri veya araştırmaktan kaçındıkları görülmektedir (Biesta, 2007: 295; Özgenel vd., 2025: 3). İddialar sistematik bir doğrulamaya tabi tutulmadığında, yanlışlar daha kolay

yayılabilir (Shi & Weninger, 2016: 101). Agnotolojik bilgilerin yayılmasında önemli faktörlerden biri, bireylerin veya kurumların yeterli araştırma yapma konusundaki eksiklikleridir. Bu eksiklik: bilgiye erişim eksikliği, kritik düşünme becerilerinin yetersizliği, zaman veya kaynak kısıtlamaları veya basitçe bilgiye ilgisizlik gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilmektedir (Brandt, 2007: 123-124). Birçok alanda görülen agnotolojik bilgiler, sorgulanmaması sonucunda genel kabul haline dönüşebilmektedir.

Proctor'un tütün endüstrisinin yanlış bilgilendirme kampanyalarına ilişkin analizi bu olgunun klasik bir örneğini sunmaktadır. Proctor, tütün şirketlerinin sigaranın zararlarına ilişkin açık bilimsel bulguları zayıflatmak için "oyalama bilimi" veya "kırmızı ringa balığı araştırması" olarak adlandırdığı araştırmaları nasıl kasıtlı olarak finanse ettiklerini anlatmaktadır. Proctor'a göre (2008: 14), bu strateji gerçek tehlikelerden dikkati dağıtmak için tuzak veya kırmızı ringa araştırmalarını finanse etmeyi içeriyordu. Tütün endüstrisi, "çoğunun sigarayla hiçbir ilgisi olmayan" binlerce makale yayınlayan ancak endüstrinin sorunu incelediğini iddia etmesine olanak tanıyan araştırma cepheleri kurmuştur (Proctor, 2008: 14). Oluşturulan kafa karışıklığı sonucunda ortaya çıkan boşluklar, araştırma ve sorgulama becerileriyle doldurulmaya muhtaçtır.

Araştırma boşluklarının bu stratejik istismarı, Michaels & Monforton'un (2005: 40) "belirsizlik üretimi" olarak tanımladığı durumda özellikle belirgindir. Analizleri, güçlü ekonomik çıkarların bilimsel belirsizliği nasıl istismar edebildiğini ve düzenleyici eylemi garanti altına almak için yeterli kanıt olmadığı fikrini nasıl desteklediğini göstermektedir. Bu strateji, sonuçlara varılmadan ya da harekete geçilmeden önce daha fazla araştırma yapılması gerektiğini öne sürerek net bulgular hakkında şüphe yaratmaya dayanmaktadır. Michaels & Monforton (2005: 42), endüstri tarafından finanse edilen bilim insanlarının bilimsel anlayışı ilerletmek için değil, düzenleyici eylemi geciktirmek için verilerin ve yöntemlerin kalitesine bakılmaksızın çalışma üstüne çalışmaya nasıl meydan okuduklarını belgelemektedir.

Carrier (2020: 61) bu analizi genişleterek, bilimsel uygulamada titiz araştırmayı baltalayan belirli agnotolojik mekanizmaları tanımlamaktadır. Bu mekanizmalar: kanıtların bastırılmasını, gürültü ve kafa karışıklığı yaratılmasını, ne kadar zayıf temellendirilmiş olursa olsun alternatif açıklamaların teşvik edilmesini, bir kirleticisi veya toksinden uzaklaştıran sahte araştırmaların finanse edilmesini, bilim insanlarının

gözünün korkutulmasını, çevre veya sağlık araştırmaları için finansmanın bastırılmasını ve endüstriyel zehirler hakkında cehaleti teşvik etmek için kullanılan diğer araçları içermektedir. Bu uygulamaların etkisi, Fernández Pinto'nun (2015: 297) agnotolojide "normatif gerilimler" olarak tanımladığı durumla daha da şiddetlenmektedir. Ayrıca endüstriyel olarak finanse edilen araştırmaların amaçları genellikle sorgulanmadan bırakılmakta ve araştırma sonuçlarının bilimsel sağlamlığı, günün metodolojik standartlarına uygun oldukları sürece varsayılmaktadır. Bu durum, metodolojik olarak sağlam ancak kasıtlı olarak sınırlı araştırmaların, gerçek anlayışı iletirmek yerine belirli çıkarılara hizmet eden yanıltıcı sonuçlar üretebileceği bir ortam yaratmaktadır.

2.1.2.3. Nicel oğunluğa Güven

İnsanlar, bir fikrin veya bilginin doğruluğu konusunda kararsız kaldıklarında, genellikle çoğunluğu neye inandığına bakma eğilimindedirler. Bu, bandwagon etkisi veya sosyal kanıt (social proof) olarak adlandırılan bir olgudur (Cialdini, 2009: 145). Çok sayıda insan tarafından desteklenen bilgilere, uzmanlıklarına ya da kanıtlarının kalitesine bakılmaksızın güvenme eğilimi, agnotolojik içeriğin yayılmasında bir diğer önemli faktörü oluşturmaktadır (Sunstein, 2006: 288). Sayısal oğunluk, sürü psikolojisi etkisiyle inandırıcılığını ve agnotolojik bilgilerin yayılmacılığını arttıran bir faktör olarak ortaya çıkabilmektedir. Bunun temelinde inildiğinde bilişsel ve algısal faktörler ortaya çıkmaktadır (Jalbert & Pillai, 2024: 1).

Lewandowsky ve arkadaşları (2012: 113) bu olgunun arkasındaki mekanizmaları inceleyerek bilginin doğru olarak kabul edilmesinin günlük konuşma davranışlarının zımnı normları tarafından desteklendiğini belirtmektedir. Araştırmaları, insanların "doğruluk varsayımı" olarak adlandırdıkları ve şüphe duymak için belirli nedenler olmadıkça bilginin doğru olduğunu varsayan varsayımın çalışma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu varsayım, bilginin yaygın olarak kabul gördüğu durumlarda özellikle güçlüdür ve başkalarının bir görüşü desteklediği algılandıka, insanların bu görüşü kendilerinin de destekleme olasılığının arttığı ve adeta "bandwagon etkisi" yarattığı görülmektedir (Lewandowsky vd., 2012: 113).

Bu mekanizma, O'Connor & Weatherall'ın (2019: 24) "uygunluk önyargısı" olarak tanımladıkları, bireylerin inanalarını algıladıkları grubun inanalarına uyacak şekilde ayarladıkları durumla daha da güçlenmektedir. Matematiksel modelleri, az miktarda

konformizmin bile bir topluluğun epistemik sonuçlarını nasıl ciddi şekilde bozabileceğini göstermektedir. Bu uygunluk önyargısı ile, dinleyicilerin konuşmacılara uzmanlıkları veya kanıtları yerine popülerliklerine dayanarak güvendiği sonuçları ortaya çıkmaktadır (O'Connor & Weatherall, 2019: 33).

Algılanan fikir birliğinin gücü özellikle sosyal medya ortamlarında çok sık karşımıza çıkmaktadır. Pennycook & Rand (2018: 2522), doğruluk ve sosyal medya katılımı arasındaki ilişkideki tutarsızlığın, sosyal medyanın dikkat temelli doğasının bir işlevi olabileceğini deneysel olarak göstermiştir. Bulguları, sosyal katılımın genellikle doğruluk kaygılarıyla değil, daha ziyade sosyal doğrulama ve grup kimliği belirteçleriyle yönlendirildiğini, kullanıcıların gerçeklere dayalı olup olmadığına bakmaksızın ağlarında popüler görünen içeriklere yöneldiğini göstermektedir.

Moore (2020: 134), "epistemik bağımlılık" olarak adlandırdığı bu olguyu anlamak için teorik bir çerçeve sunmaktadır. Moore, modern koşulların epistemik bağımlılığımızı daha da kötüleştirdiğini ve bizi daha az anladığımız kaynaklara daha fazla güvenmeye zorladığını savunmaktadır. Bilgi giderek daha uzmanlaşmış ve karmaşık hale geldikçe, bireyler doğrudan deneyimlerinin veya uzmanlıklarının ötesindeki bilgiler için başkalarına güvenmek zorunda kalmaktadır. Bu durum insanları sayısal çoğunluklara karşı savunmasız hale getirmektedir, çünkü bağımlılık bizi güvenilirlik için vekiller aramaya zorlamaktadır ve algılanan popülerlik bu vekillerden biri olarak hizmet etmektedir (Moore, 2020: 136). Kararsızlık ve belirsizlik anlarında bireylerin çoğunluğa uyumlu davranış ve tutumlar sergilemesi sosyolojik ve psikolojik temelleri olan bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda nicel çoğunluk, agnotolojik bilgilerin yaygınlaştırılmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkabilmektedir.

2.1.2.4. İnanca Hizmet

Bireyler, genellikle kendi mevcut inançlarını, değerlerini veya dünya görüşlerini destekleyen bilgileri aramaya, yorumlamaya ve hatırlamaya eğilimlidirler. Bu bilişsel önyargıya onay yanlılığı (confirmation bias) denilmektedir (Nickerson, 1998: 175). Bir bilgi, kişinin mevcut inançlarıyla çelişiyorsa, genellikle reddedilir veya göz ardı edilir; aksine, inançlarıyla uyumluysa kolayca kabul edilir. Bu durum, aynı zamanda güdülenmiş akıl yürütme (motivated reasoning) olarak da ifade edilir; yani insanlar, belirli bir sonuca ulaşmak için akıl yürütürler (Kunda, 1990: 480).

Agnotolojik bilginin yayılmasını kolaylaştıran belki de en güçlü faktör, önceden var olan inançları ve dünya görüşlerini pekiştirme kapasitesidir; bu olgu genellikle doğrulama önyargısı olarak adlandırılır. Kahan ve arkadaşları (2012: 732) "kimlik koruyucu biliş" olarak adlandırdıkları ve bireylerin bilgiyi doğruluktan başka bir amaç ya da hedefe uygun bir şekilde işleme eğilimi olarak tanımladıkları durum için ikna edici kanıtlar sunmaktadır. Yaptıkları deneysel çalışmalar, matematiksel açıdan yetenekli bireylerin bile aynı verileri, sonuçların siyasi değerleriyle uyumlu olup olmamasına bağlı olarak farklı yorumladıklarını göstermektedir. Belirttikleri üzere, denekler nicel muhakeme kapasitelerini seçici bir şekilde kullanarak verileri yorumlama biçimlerini siyasi görüşleriyle en tutarlı sonuca uygun hale getirmektedirler (Kahan vd., 2012: 732).

Bu seçici bilgi işlemenin arkasındaki mekanizma, "önceki tutum etkisi" ve "onaylamama önyargısını" kilit psikolojik süreçler olarak tanımlayan Taber & Lodge (2006: 757) tarafından detaylandırılmıştır. Deneysel araştırmaları, insanların karşıt argümanları dikkatle incelediklerini, siyasi inançlarına aykırı argümanları aktif bir şekilde karşı argüman haline getirdiklerini ve reddettiklerini, buna karşın önyargılarını destekleyen argümanları eleştirmeden kabul ettiklerini göstermektedir. Bu durum, insanlar var olan bilgileri işledikten sonra düşüncelerini nadiren değiştirdiklerinden (Taber & Lodge, 2006: 760), düzeltmenin önünde güçlü bir engel oluşturmaktadır.

Croissant (2018: 336) bu psikolojik eğilimleri daha geniş sosyal yapılara bağlayarak, cehaletin basit bir bilgi eksikliği olmadığını, daha ziyade sosyal uygulamalar ve kurumsal düzenlemeler yoluyla üretilen ve sürdürülen karmaşık bir sosyal başarı olduğunu savunmaktadır. Analizinde, kurumsal yapıların ve disiplinsel sınırların, mevcut iktidar yapıları ve kültürel normlarla uyumlu belirli bilme ve bilmeme kalıplarını nasıl güçlendirdiğini göstermektedir.

Bu eğilim özellikle siyasi bağlamlarda belirgindir. Nyhan & Reifler (2010: 307) "geri tepme etkisi" olarak adlandırdıkları düzeltmelerin aslında söz konusu grup arasında yanlış algılamaları artırdığı durumunu belgelemiştir. Deneysel çalışmalarında doğrudan olgusal çelişkilerin aslında ideolojik olarak temellendirilmiş olgusal inançları güçlendirebileceğini, özellikle de bu düzeltmelerin derinlemesine sahip olunan dünya görüşlerine ya da grup kimliklerine meydan okuduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgular, düzeltmelerin yanlış algılamaları azaltmadaki

başarısızlığının, bilgi işleme üzerindeki kısıtlamalardan ziyade yönlendirici motivasyonlardan kaynaklanabileceğini göstermektedir (Nyhan & Reifler, 2010: 307). Mills (2008: 240) bu anlayışı "beyaz cehaleti" kavramı aracılığıyla daha geniş sosyal dinamiklere uygulayarak, ırkçı devletin suçlarının bu kadar sık bildirilmemesi, okulda öğrenilmemesi veya çabucak unutulmasının tesadüf olmadığını savunmaktadır. Analizinde cehaletin, ayrıcalıklı grupları faydalandıkları sosyal eşitsizliklerle ilgili rahatsız edici gerçeklerle yüzleşmekten koruyarak nasıl sosyal ve psikolojik işlevlere hizmet ettiğini göstermektedir. Bu durum, mevcut sosyal hiyerarşilere hizmet eden belirli cehalet biçimlerinin sürdürülmesi ve yayılması için güçlü teşvikler yaratmaktadır.

2.1.2.5. Agnotolojiyi Yaygınlaştıran Nedenler Arasındaki Bağlantılar

Agnotoloji bilgilerin yaygınlaşmasını sağlayan faktörler arasında bilişsel, psikolojik ve sosyolojik açıdan güçlü bağlar bulunmaktadır. Bu faktörler genellikle birlikte çalışarak agnotolojik bilginin yayılmasını hızlandıran güçlü sinerjiler yaratırlar. Fernández Pinto (2017: 152) ticari güdümlü cehalet analizinde bu birbirine bağlılığı tanımlamaktadır: Cehalet üretiminin sosyal karakterine yenilikçi bir bakış açısı getiren agnotoloji, endüstri ve bilimsel araştırma arasındaki etkileşimin sosyal ve epistemik sonuçlarını anlamak için verimli bir yaklaşımdır. Çalışmaları, ticari çıkarların aynı anda araştırma boşluklarını nasıl istismar edebildiğini, mevcut önyargılardan nasıl yararlanabildiğini ve kârlı cehalet yaratmak ve sürdürmek için birden fazla medya kanalını nasıl kullanabildiğini göstermektedir. Benzer şekilde, Oreskes & Conway (2010: 33) tütün endüstrisinin sigaranın zararları konusunda şüphe yaratma stratejilerinin nasıl dört faktörün birlikte çalışmasına dayandığını belgelemektedir. Tarihsel analizleri, bu stratejilerin iklim bilimi de dahil olmak üzere birçok alanda nasıl tekrarlandığını göstermekte ve stratejik cehalet üretimi yoluyla çıkarları korumak için psikolojik eğilimlerden, kurumsal zayıflıklardan ve medya uygulamalarından yararlanan "şüphe ticareti" adını verdikleri bir oyun kitabı yaratmaktadır. Medya ortamlarının dijital dönüşümü, bilgi paylaşımının önündeki engelleri önemli ölçüde azaltırken aynı zamanda geleneksel kapı tutma mekanizmalarını da ortadan kaldırarak yanlış bilginin hızla yayılması için ideal koşulları yaratmıştır. Bu teknik altyapı, agnotolojik içerik için güçlü vektörler yaratmak üzere insanların bilişsel eğilimleriyle (özellikle teyit önyargısı ve sosyal uygunluk) kesişmektedir. Bu eğilimler, seçici araştırma finansmanı, hedefli mesajlaşma ve psikolojik kırılganlıkların istismarı

yoluyla kasıtlı olarak belirsizlik üreten stratejik aktörler tarafından daha da istismar edilmektedir.

Bu kolaylaştırıcı faktörleri anlamak, cehaletin zararlı biçimleriyle mücadele etmek üzere etkili müdahaleler geliştirmek için elzemdir. Proctor'un (2008: 3) belirttiği gibi, agnotoloji cehaletin doğallığını, nedenlerini ve dağılımını sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu araştırma alanı, cehaletin yayıldığı belirli mekanizmaları tanımlayarak, giderek karmaşıklaşan bilgi ortamında yollarını bulmaya çalışan eğitimciler, politika yapıcılar ve vatandaşlar için kritik içgörüler sunmaktadır.

2.1.3. Agnotolojik Bilgilerin Arkasındaki Temel Amaçlar

Agnotojinin temel amacı, odağı bilgi üretiminden cehalet üretimine kaydırarak geleneksel epistemoloji yaklaşımlarına meydan okumak ve bunları tamamlamaktır. Proctor (2008: 1-2) bu hedefi açıkça ifade ederek, epistemolojiye (nasıl bildiğimizin incelenmesi) önemli ölçüde ilgi gösterilmesine karşın, aynı derecede önemli olan "nasıl ya da neden bilmediğimiz" sorusuna nispeten daha az akademik çaba harcadığını savunmaktadır. Bu temel yeniden yönlendirme, Proctor'un "programatik bir müdahale" olarak adlandırdığı, henüz bilinmeyen ya da sürekli geri çekilen sınırdan daha fazlası olarak cehalet tartışmasını başlatmayı amaçlayan bir müdahaleyi temsil etmektedir (Proctor, 2008: 3). Bu amaç, önemli bir epistemolojik değişimi yansıtmaktadır. Tuana (2004: 195), agnotoloji yalnızca epistemolojiyi tamamlamayı değil, cehalet pratiklerinin genellikle bilgi pratikleriyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyarak onu dönüştürmeyi amaçladığını belirtmektedir. Agnotoloji, bilgi üretiminin "alt tarafını" inceleyerek hem bilmeyi hem de bilmemeyi birbirine bağlı sosyal süreçler olarak açıklayan daha kapsamlı bilgi teorileri geliştirmeyi amaçlamaktadır (Tuana, 2006: 2-5).

Smithson (2010: 209) ayrıca agnotolojinin bilgi üzerindeki sosyal olarak oluşturulmuş kısıtlamaları ve bilgi kapasitelerimizin değerler, güç, kaynaklar ve dağıtılmış biliş tarafından nasıl sınırlandırıldığını ortaya çıkarmayı amaçladığını vurgulamaktadır. Bu amaç, agnotolojiyi epistemolojiye bir ek olarak değil, bilgi ve cehalet arasındaki ilişkiyi nasıl anladığımıza dair temel bir yeniden kavramsallaştırma olarak konumlandırmaktadır. Kavramsallaştırma sürecinde ekonomik, politik, ideolojik, sosyal ve popüler olma gibi birçok amaç algı yönetimi yöntemleri ile karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3.1. Ekonomik Çıkar

Ekonomik güdüler, agnotolojik bilgi üretiminin en kapsamlı şekilde belgelenmiş itici güçlerinden birini temsil etmektedir. Şirketler ve endüstriler, kazançlarını korumak, yasal düzenlemelerden kaçınmak ve kendilerini sorumluluktan korumak için sıklıkla stratejik cehalet üretimine girişirler. Tütün endüstrisinin sigaranın zararları konusunda şüphe üretmek için onlarca yıldır yürüttüğü kampanya, ekonomik motivasyonlu agnotolojinin paradigmatik bir örneğini temsil etmektedir. Tütün endüstrisinin iç belgelerini kapsamlı bir şekilde inceleyen Proctor (2008: 11), "agnogenez" olarak adlandırdığı durumu (kasıtlı cehalet üretimini) temel bir iş stratejisi olarak tanımlamıştır. Tütün şirketlerinin bu alanda üç kat aktif olduğunu, tehlikeler konusunda kendi cehaletlerini ortaya koyarken, aynı zamanda bilim camiasında kesin kanıtların yokluğunu teyit ettiğini ve sigara içen halkın cehaletini üretmek için elinden geleni yaptığını aktarmaktadır. Ekonomik motivasyon belliydi: tüketicinin sağlık riskleri konusunda bilgisizliğini sürdürmek, sigara için uygun bir pazarı korumak adına gerekli görülmekteydi.

Michaels (2008: 96) bu analizi diğer sektörlerle de genişleterek tütün endüstrisinin şüphe üretme stratejilerinin düzenleyici veya yasal zorluklarla karşılaşan çeşitli şirketler için nasıl bir emsal haline geldiğini göstermiştir. Asbestten kurşuna, vinil klorürden berilyuma kadar uzanan endüstrilerin hepsinin "şüphe bizim ürünümüzdür" yaklaşımını nasıl benimsediğini belgelemektedir. Michaels, bu endüstrilerin ekonomik çıkarlarını tehdit eden bilimsel bulgular hakkında belirsizlik yaratmak için nasıl "ürün savunma firmaları" kurduklarını ve kasıtlı olarak "paralel bir bilgi evreni" yarattıklarını ortaya koymaktadır (Michaels, 2008: 97).

Fernández Pinto (2017: 143), ticari güdümlü cehaletin çokça alıntılanan bir analizinde, agnotolojiye yönelik ekonomik motivasyonların, düzenlemeden kaçınmanın ötesine geçerek araştırma gündemlerini aktif olarak şekillendirdiğini savunmaktadır. Araştırması, endüstri finansmanının nasıl alternatif nedensel açıklamaları araştırarak dikkatleri kurumsal sorumluluktan uzaklaştıran "dikkat dağıtıcı bilim" yaratabileceğini göstermektedir. Fernández Pinto, araştırmanın, bir ürüne karşı biriken kanıtların dikkatini dağıtacak şekilde desteklenebileceğini ve kendi deyimiyle "bilimsel yayınları gürültüyle karıştıran veri samanları" yaratabileceğini belirtmektedir (Fernández Pinto, 2017: 146).

Agnotoloji için ekonomik teşvikler, endüstriler bilimsel bulgulardan kaynaklanan potansiyel varoluşsal tehditlerle karşı karşıya kaldıklarında özellikle güçlüdür. Oreskes & Conway (2010: 33), ekonomik olarak kendini korumanın şirketleri nasıl sistematik olarak uygunsuz bilimsel sonuçlara saldırmaya ittiğini belgelemektedir. Tarihsel analizleri, şüphe tacirlerinin yaklaşık yarım yüzyıl boyunca dikkat çekici bir şekilde sabit kalan bir dizi taktik kullandığını ortaya koymaktadır; bunlar arasında kanıt yerine kanıt talep etmek, bilimsel belirsizliği düzenlemeye karşı çıkmak için gerekçe olarak kullanmak ve çok az meşru bilimsel tartışmanın var olduğu yerlerde tartışma izlenimi yaratmak yer almaktadır. Bu taktikler tütünden fosil yakıtlara kadar çeşitli endüstriler tarafından başarıyla uygulanmıştır çünkü pazar payını ve karlılığı korumada etkili olmuşlardır.

McGarity & Wagner (2008: 128) agnotolojinin arkasındaki ekonomik motivasyonları "üretim belirsizliği" olarak adlandırdıkları durumu detaylandırarak daha da ayrıntılı aktarmaktadır. Araştırmaları, şirketlerin düzenlemeleri geciktirmek için bilimsel belirsizliği stratejik olarak nasıl kullandıklarını ve ürün değişiklikleri veya kısıtlamalarıyla ilgili acil maliyetlerden nasıl kaçındıklarını göstermektedir. Düzenleyici kararların içerdiği yüksek finansal riskler göz önüne alındığında, bilimi bükmeyle yönelik ekonomik teşviklerin önemli olduğunu savunmaktadırlar. Bu teşvikler, muhalif bilim insanlarına fon sağlamak, olumsuz çalışmaların metodolojisine saldırmak ve düzenleyici süreçleri sonuçsuz verilerle boğmak gibi taktiklerle ekonomik çıkarlarını tehdit eden araştırmaları itibarsızlaştırmak için sistematik kampanyalara yol açmaktadır (McGarity & Wagner, 2008: 130). Bu çalışmalardan anlaşılacağı gibi agnotolojinin temel amaçlarından en önemlisi maddi çıkar sağlamak olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3.2. Siyasi ve İdeolojik Kontrol

Agnotolojik bilgiler, siyasi ve ideolojik kontrolü sürdürmek amacıyla da sıkça kullanılır. Hükümetler veya siyasi gruplar, kamuoyunu manipüle etmek, muhalefeti bastırmak, belirli politikaları meşrulaştırmak veya vatandaşların düşünce ve eylemlerini belirli bir yöne çekmek için bilerek cehalet veya yanlış bilgi yayabilir (Block, 2018: 82; Stoner, 2019:5). Propaganda, bu amacın en bilinen araçlarından biridir; gerçekleri gizleyerek, çarpıtarak veya belirli bir ideolojiye hizmet edecek şekilde sunarak vatandaşların belirli bir dünya görüşünü benimsemelerini sağlar (Chomsky, 2008: 18-20). Doğrudan ekonomik çıkarların ötesinde, agnotolojik bilgi

sıklıkla siyasi ve ideolojik kontrol amaçlarına hizmet eder ve güçlü aktörlerin belirli dünya görüşlerini teşvik ederken otoritelerini sürdürmelerine veya geliştirmelerine yardımcı olur. Stanley (2015: 178) demokratik toplumlarda propagandaya ilişkin analizinde sistematik yanlış bilginin nasıl bir siyasi kontrol aracı olarak işlev gördüğünü anlamak için teorik bir çerçeve sunmaktadır. Stanley, propagandanın kusurlu ideolojik inançları istismar edip güçlendirirken aynı zamanda kendisini nesnel bilgi olarak maskeleyerek işlediğini savunmaktadır. Başarılı propagandanın belirli önermelerin doğruluğunun toplumun geneli için erişilemez olduğu epistemik koşullar yaratmaya nasıl bağlı olduğunu göstermekte ve agnotolojik kampanyaların amacının tam da bu olduğunu savunmaktadır (Stanley, 2015: 180).

2016 ABD başkanlık seçimleri sırasındaki sahte haber analizlerinde yanlış bilginin dikkat odaklı üretimine ilişkin kanıtlar siyasi hedeflere dair kanıtlar sunmaktadır (Allcott & Gentzkow, 2017: 217). Bir başka örnekte Mills (2008: 230), agnotolojinin belirli siyasi ve ideolojik amaçlara nasıl hizmet ettiğini gösteren etkili "beyaz cehalet" analizinde bu anlayışı ırkçı politikalara uygular. Ona göre bilişsel sınırlamaların kazalarının pasif bir yansıması olmaktan çok uzak olan beyaz cehalet, ırksal eşitsizlik ve tarih hakkındaki gerçeklere aktif bir şekilde direnmektedir. Bu aktif direniş sadece tesadüfi olmayıp, kişiyi hakikatten koruyarak mevcut iktidar yapılarının sürdürülmesine hizmet etmektedir (Mills, 2008: 233). Mills'in analizi, siyasi gücün kısmen hangi gerçeklerin yaygın olarak kabul edilip hangilerinin karanlıkta kalacağını kontrol etmeye nasıl bağlı olduğunu göstermektedir.

Cehaletin politik faydası, "stratejik cehalet" kavramını ortaya atan McGoey (2019: 4) tarafından; siyasi avantaj için bilmemenin kasıtlı olarak geliştirilmesi olarak aktarılmaktadır. McGoey, cehaletin bir boşluktan daha fazlası olduğunu; siyasi gündemleri ilerletmek için silah haline getirilebilecek epistemolojik bir kaldıraca sahip olduğunu savunmaktadır. McGoey, belirli gerçekleri bilmediğini iddia etmenin siyasi aktörleri hesap verebilirlikten nasıl koruyabileceğini ve aynı zamanda belirsizlik kisvesi altında tartışmalı politikaları uygulamalarına nasıl izin verebileceğini göstermektedir (McGoey, 2019: 7).

Ward (2023: 16) bu analizi çağdaş siyasete genişleterek agnotoloji ve kurgulanmış cehaletin siyasi uygulamalarını incelemiştir. Araştırması, agnotolojik stratejilerin kurumlara olan güveni sarsmak, partizan kutuplaşmayı teşvik etmek ve belirli ideolojik gündemleri ilerletmek için siyasi alanda nasıl silah haline getirildiğini

göstermektedir. Ward, siyasi aktörlerin çelişkili kanıtlara dirençli inanç sistemlerini sürdürmek için bilişsel zayıflıkları ve medya ekosistemlerini nasıl kasıtlı olarak kullandıklarını belgelemektedir (Ward, 2023: 18).

Siyasi güç ve kontrollü cehalet arasındaki ilişki, devlet gizliliği analizlerinde özellikle belirgindir. Galison (2008: 38) hükümetlerin siyasi kontrolü sürdürmek için bilgiyi kasıtlı olarak nasıl sınıflandırdıklarını inceler ve gizliliğin bilgiyi kamusal dolaşımdan çıkarmanın bir biçimi olduğunu savunur. Araştırması, sınıflandırma sistemlerinin kamu bilgisinde belirli siyasi çıkarılara hizmet eden büyük "kara delikler" yaratmasıyla hükümet gizliliğinin boyutlarının nasıl çarpıcı bir şekilde genişlediğini belgelemektedir. Galison, 2014 mali yılı için gizliliğin maliyetinin tam olarak hükümet için yaklaşık 15 milyar dolar olduğunu belirtmekte ve bu bilgi kontrol faaliyetlerine ayrılan önemli kaynakları göstermektedir (Galison, 2008: 40).

Özetle hükümetler, muhalefetler ve ideolojik gruplar alanlarını genişletebilmek için agnotolojiye başvurabilmektedirler. Kamuoyunun düşüncelerini değiştirmek veya sürdürebilmek için çeşitli yöntem ve araçları kullanarak bu durumu sürdürebilmektedirler. Agnotolojik bilgiler siyasi ve ideolojik kontrol sağlamak amacıyla yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

2.1.3.3. Sosyolojik İstismar

Agnotolojik bilgi sıklıkla anlam, topluluk aidiyeti ve belirsiz zamanlarda kesinlik arzusu gibi temel insani sosyal ve psikolojik ihtiyaçları istismar eder. Bu istismar, stratejik cehalet üretimini yönlendiren belirgin bir amacı temsil etmektedir. Belirsizlik, korku, güvenlik arayışı veya bir gruba ait olma isteği gibi temel insani ihtiyaçlar, yanlış bilginin veya yanıltıcı anlatıların daha kolay kabul görmesine zemin hazırlamaktadır. Komplo teorileri, genellikle karmaşık olayları basit ve açıklayıcı bir şekilde sunarak bu ihtiyaçları karşılar, ancak bunu doğrulanmamış veya yanlış bilgilerle yapar (Sunstein & Vermeule, 2009: 202-203). Lewandowsky ve arkadaşları (2015: 360) sosyal ve psikolojik ihtiyaçların yanlış bilgilendirmeye karşı nasıl kırılabilirlik yarattığını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Araştırmaları, insanları agnotolojik anlatılara duyarlı hale getiren, bilişsel kapanma, dünya görüşünü sürdürme ve sosyal bağlılık ihtiyaçları da dahil olmak üzere çeşitli temel motivasyonları tanımlamaktadır. Özellikle bu temel ihtiyaçlara hitap ettiği için yanlış bilginin nasıl

yapışkan olabileceğini, çürütüldükten sonra bile inançları ve tutumları etkilemeye devam edebileceğini göstermektedirler (Lewandowsky vd., 2017: 361).

Kimlikle ilgili ihtiyaçların istismar edilmesi, agnotolojik bilgi tüketimini yönlendirmede özellikle güçlüdür. Bireylerin değerli sosyal gruplarla bağlantılarını korumak için bilgiyi seçici olarak işledikleri "kimlik koruyucu biliş" olarak adlandırdığı durumu belgelemektedir (Kahan, 2017: 7). Kahan'ın deneysel araştırması, uyumsuzluktan ve değerli gruplardan uzaklaşmaktan kaçınmanın bir yolu olarak, bireylerin bilinçaltında, tanımlayıcı değerlerini tehdit eden olgusal bilgilere direndiklerini göstermektedir. En önemlisi de bu dinamik, agnotolojik kampanyaların istismar edebileceği, grup kimliklerini onaylayan yanlış bilgiler için bir pazar yaratmaktadır (Kahan, 2017: 9).

Douglas ve diğerleri (2019: 7) bu analizi özellikle komplo teorilerine genişleterek, bu anlatıların epistemik, varoluşsal ve sosyal güdülere nasıl hitap ettiğini göstermektedir. Araştırmaları, komplo teorilerine olan inancın insanlara belirsizlik hissettiklerinde kontrol ve anlam duygusunu korumalarına yardımcı olduğunu ve aynı zamanda benzersizlik ve özel bir gruba ait olma duygusu sağladığını göstermektedir. Bu psikolojik ihtiyaçlar, karmaşık fenomenler için basit açıklamalar sunan ve sosyal sorunlardan sorumlu açık kötülerini tanımlayan belirli yanlış bilgi biçimlerine sürekli talep yaratmaktadır (Douglas vd., 2019: 8). Sosyopolitik kaygının istismarı, Hochschild (2018: 135) tarafından sağ kanat popülizm üzerine yaptığı çalışmada daha ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Hochschild, insanların yaşam koşullarını ve zorluklarını açıklayan duygusal olarak yankı uyandıran anlatılar olan "derin hikayeler" kavramını ortaya atmıştır. Etnografik araştırması, agnotolojik anlatıların geride bırakılma, hor görülme ve kültürel olarak ötekileştirilme duygularına hitap ederek nasıl ilgi çektiğini gösteriyor. Bu anlatılar, olgusal olarak yanlış olsa bile insanların algılanan acılarının tanınmasını ve kızgınlıklarının onaylanmasını sağlayarak başarılı olmaktadır (Hochschild, 2018: 140). Olumsuz durumların pekiştirilmesi, sosyolojik ihtiyaçları manipüle ederek yanlış veya kasıtlı çarpıtılmış bilgilerle bireylerin istismar edilmesi sonucunu ortaya koymaktadır. Bu istismar agnotolojik bilgilerin temel amaçları arasında yer almaktadır.

2.1.3.4. Bilgi Kirliliği ve Algı Yönetimi

Bilgi kirliliği ve algı yönetimi, agnotolojik bilgi üretimini yönlendiren bir diğer önemli amacı temsil etmektedir. Bilgi kirliliği oluşturularak bireylerin hayatına yön verme çalışmaları özellikle internet ortamında çok karşımıza çıkmaktadır (Glauth & Sukhur, 2015: 149). “Infollution” olarak adlandırılan internet bilgi kirliliği, virüsler ve istenmeyen elektronik postalar yoluyla (Bai, 2009: 14) bireylerde bağımlık, siber zorbalık, cinsel saldırganlık, müstehcenlik ve ırkçılık gibi olumsuz durumlara zemin hazırlanmaktadır (Agrawal, 2021: 2650-2652). Bu gibi durumlar bireylerin yanlış algıların etkisinde kalarak olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Cai & Zhang, 1996).

Kötü aktörler, bilgi ortamlarını sistematik olarak çelişkili iddialarla doldurarak karar alma süreçlerini felce uğratabilir, uzmanlığı zayıflatabilir ve kamusal söylemde meselelerin nasıl çerçevesleneceğini kontrol edebilir. Benkler ve diğerleri (2018: 33) bu konuda çağdaş medya manipülasyonu üzerine yaptıkları çalışmada bu olgunun kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Stratejik aktörlerin medya ortamlarını yanıltıcı iddialarla doldurduğu ve bu iddiaların partizan ağlar aracılığıyla güçlendirildiği "propaganda geri bildirim döngüsü" olarak adlandırdıkları durumu belgeliyorlar. Araştırmaları, bu kasıtlı bilgi kirliliğinin basının iktidar üzerinde bir kontrol görevi görme kapasitesini nasıl bozduğunu ve aynı zamanda propagandacıların siyasi inançları ve davranışları şekillendirmesine nasıl izin verdiğini göstermektedir (Benkler vd., 2018: 35).

Algı oluşturmanın bir başka yolu da çok fazla bilgiye boğarak kafa karıştırmak, dikkat dağıtmaktır. Aşırı bilgi yüklemesinin stratejik faydasını, "gürültü yoluyla sansür" olarak tanımlayan Roberts (2019: 27) tarafından aktarılmaktadır. Roberts'in araştırması, otoriter rejimlerin ve şirket çıkarlarının istenmeyen bilgileri basitçe bastırmaktan, dikkat dağıtıcı unsurlar ve çelişkilerle boğmaya nasıl geçtiğini gösteriyor. Roberts, aşırı bilgi yükü bilgi belirsizliği ile birleştiğinde, vatandaşların ve tüketicilerin kamusal alandan çekilmeye teşvik edildiğini ve bunun da hesap verebilirlikten kaçınmak isteyenlere fayda sağladığını savunuyor (Roberts, 2019: 29). Aşırı yüklenen bilgilerin gerçek olup olmadığı konusunun bir önem bulunmamaktadır. Önemli olan kafa karışıklığı yaratmaktır (Roberts, 2019: 20). Son yıllarda popülerlik kazanan kavramlardan olan post-truth (gerçek ötesi) agnotolojik yöntemlerden yararlanarak bilgi kirliliği, kafa karışıklığı ve algı oluşturmayı ifade etmektedir. Post-

truth çalışmaları, agnotolojik aktörlerin uzmanlık otoritesinin azaldığı ve bireyin neyin gerçek olduğunu belirlemeyebilme kapasitesinin tartışmalı olduğu ortamları nasıl geliştirdiğini göstermektedir. Bu koşulların etkili kolektif eylem için gerekli bilgi tabanını zayıflatarak belirli siyasi ve ekonomik çıkarlara nasıl fayda sağladığını göstermektedir (Fuller, 2021: 145).

Marwick (2018: 505), "stratejik amplifikasyon" adını verdiği analiziyle bilgi kirliliği stratejilerine ilişkin ek bilgiler sunmaktadır. Araştırmada, agnotolojik aktörlerin yanıltıcı iddiaları kamusal söyleme enjekte etmek için medya teşviklerini ve algoritmik zayıflıkları nasıl kasıtlı olarak kullandıklarını belgelemektedir. Marwick, çağdaş medya manipülasyonunun, medya kuruluşları, siyasi kampanyalar veya sosyal medya yükselticileri tarafından alınmak üzere tasarlanmış kasıtlı içerik üretimi yoluyla işlediğini savunmaktadır (Marwick, 2018: 507). Bu strateji, çoğu zaman gazetecilerin mesleki normlarını ve sosyal medya platformlarının etkileşim ölçütlerini istismar ederek başarılı olmaktadır.

Bilgi kirliliğinin psikolojik etkisi Pennycook & Rand (2021: 389) tarafından analiz edilmiş ve aşırı bilgi yüklemesinin insanların "epistemik uyanıklığını" nasıl etkilediği belgelenmiştir. Deneysel araştırmaları, tekrarlanan çelişkili iddialara maruz kalmanın, insanların doğru bilgiyi yanlış bilgiden daha az ayırt edebildiği "doğruluk çürümesi" dedikleri durumu yarattığını göstermektedir. Yalan haberlere maruz kalmanın, daha sonra algılanan doğruluklarını artırdığını ve algı yönetimi kampanyaları için verimli bir zemin oluşturduğunu belirtmektedirler (Pennycook & Rand, 2021: 391).

Sonuç olarak agnotolojinin bilgi kirliliği aracılığıyla şüphe üretimi, agnotolojinin temel amaçları arasındadır. Bireysel ve toplumsal kafa karışıklığı oluşturularak bireylerin manipüle edilmesi kolaylaştırılmaktadır. Çok fazla ve sıklıkla yayılan bilgi kirliliği durumu, agnotoloji için verimli bir zemin hazırlamaktadır.

2.1.3.5. Şöhret ve İlgi

Ekonomik ve siyasi aktörler genellikle büyük ölçekli agnotoloji kampanyalarını yönlendirirken, şöhret, ilgi ve sosyal statü arayışı da yanıltıcı bilgi üretiminin ardındaki bir diğer önemli amacı temsil etmektedir (Bhatt & Mackenzie, 2019). Bu motivasyon hem bireysel hem de örgütsel düzeyde işlemektedir. Bireylerin popüler olma motivasyonu arttırmak ve sürdürmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Örneğin sosyal medya üzerinde şirketler etkileşim-karlılık hedeflerine ulaşabilmek, bireylerin

daha fazla zaman geçirmelerini sağlamak için çeşitli hedefler ve bu doğrultuda algoritmalar geliştirmiştir (Tworek, 2019). Günün sonunda şöhrete ulaşabilmek için kendini kaptırmış, her türlü paylaşımı yapan kitleler ortaya çıkmaktadır (Rashid vd., 2022: 1994).

Yanlış bilgi üretimini yönlendiren psikolojik ödüller, Brady vd. (2020: 9) tarafından analiz edilmiştir. Sosyal medya paylaşım kalıpları üzerine yaptıkları geniş ölçekli çalışma, ahlaki-duygusal dil içeren içeriğin, doğruluğuna bakılmaksızın önemli ölçüde daha fazla etkileşim aldığını göstermektedir. Araştırmacılar, yanlış bilginin kısmen ahlaki duyguları daha kolay tetiklediği için gerçeklerden daha fazla yayıldığını savunmaktadırlar (Brady vd., 2020: 10). Bu durum, dikkat çekmek isteyen bireyler için duygusal tepkileri tetikleyen ve giderek daha da çirkinleşen iddialar üretmeye yönelik teşvikler yaratmaktadır.

Phillips (2018: 7), dikkat ekosisteminin agnotolojik bilgiyi yönlendirmedeki rolünü "amplifikasyonun oksijeni" kavramı aracılığıyla incelemektedir. Medya manipülatörleri üzerine yaptığı etnografik araştırma, trafik, tıklama, görüntüleme ve etkileşim dürtüsünün bilgi kirleticiler için nasıl ters teşvikler yarattığını göstermektedir. Phillips, çağdaş medya ortamının, çirkin, saldırgan veya duygusal olarak kışkırtıcı olmanın görünürlüğe giden en güvenilir yol olduğu bir ortam yarattığını savunmaktadır (Phillips, 2018: 9). Bu dinamik, en doğru içerikten ziyade en dikkat çekici içeriği üretenleri ödüllendirmektedir.

Starbird (2019: 365) komplo teorisi toplulukları üzerine yaptığı çalışmada, içeriden veya uzmanlaşmış bilgi iddiasıyla ilişkili statü ödüllerini analiz etmiştir. Araştırması, çevrimiçi yanlış bilgi ekosistemlerindeki katılımcıların, ana akım anlatılara meydan okuyan alternatif açıklamaları paylaşarak nasıl sosyal sermaye kazandıklarını göstermektedir. Starbird, komplocu düşüncenin katılımcılara, resmî açıklamaların içini görme konusunda benzersizlik ve üstünlük hissi de dahil olmak üzere psikolojik ödüller sunduğunu belirtmektedir (Starbird, 2019: 367). Bu durum, bireylerin doğruluklarına bakılmaksızın giderek daha ayrıntılı karşı anlatılar üretmeleri ve paylaşımları için kalıcı teşvikler yaratmaktadır. Şöhreti yakalamak için bir başka yöntem; çirkin, nefret içerikli, öfkeli ve duyguları harekete geçiren söylemlerdir. "Dikkat arbitrajı" olarak adlandırılan bu yöntem, kasıtlı olarak kışkırtıcı ama yanıltıcı içeriklerin, görünürlüğü ve statüyü belirleyen etkileşim ölçümlerini en üst düzeye çıkardığı için geliştiği bir durum yaratmaktadır (Tüfekçi, 2017: 276).

Tüm bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere birtakım çıkarlar elde edebilmek için fenomen olabilmek önemli bir avantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kazanımlara ulaşabilmek için veya kişisel tatmin amaçlı bireyler şöhret olmak arzusuyla agnotolojiye hizmet etmektedir. Bu durum farkında olarak veya olmayarak gerçekleşebilmektedir.

2.1.3.6. Amaçlar Arasındaki Bağlantılar

Bu inceleme, agnotolojik bilginin arkasındaki farklı amaçları ele almış olsa da pratikte bu motivasyonlar sıklıkla örtüşür ve birbirini güçlendirir. Stratejik cehalet üretiminin kalıcılığını ve etkisini anlamak için bu bağlantıları kavramak esastır. Özellikle ekonomik çıkarlar ile siyasi kontrol arasındaki ilişki belirgindir. Mirowski (2013: 227), şirket destekli düşünce kuruluşlarının "bir strateji olarak agnotoloji" aracılığıyla hem ekonomik hem de siyasi gündemleri nasıl aynı anda ilerlettiğini ifade etmektedir. Tarihsel analizi, neoliberal entelektüellerin iklim bilimi ve finansal düzenlemeler hakkında şüphe yaratmak suretiyle hem kurumsal çıkarları hem de ideolojik hedefleri nasıl desteklediğini göstermektedir. Bu, farklı kitlelere farklı mesajların iletiildiği ancak birbirini tamamlayan amaçlara hizmet eden "çifte hakikat doktrinini" ortaya çıkarmıştır (Mirowski, 2013: 229).

Toplumsal ihtiyaçların sömürülmesi sıklıkla dikkat çekme motivasyonlarıyla örtüşmektedir. Freelon & Wells (2020: 145), "dezenformasyon girişimcilerinin" psikolojik zayıflıkları sömürürken aynı zamanda şöhret ve kâr peşinde nasıl koştuklarını analiz eder. Araştırmaları, bu aktörlerin izleyicilerin önceden var olan inançlarını doğrulayan duygusal içerikler üretirken, ortaya çıkan etkileşimi çeşitli gelir akışlarıyla nasıl para kazandırdıklarını göstermektedir. Bu durum, ekonomik teşviklerin toplumsal kaygıları sömürme ile uyumlu hale geldiği "kâr için dezenformasyon" olarak adlandırılan bir yapı oluşturmaktadır (Freelon & Wells, 2020: 147).

Bilgi kirliliği stratejileri genellikle hem ekonomik hem de siyasi amaçlara hizmet eder. Bradshaw & Howard (2018: 5), "hesaplamalı propaganda" kampanyalarının, belirli gündemleri destekleyen yanıltıcı içeriklerle bilgi ortamlarını doldurmak için otomatik sistemleri nasıl kullandığını ortaya koymaktadır. Küresel çaptaki araştırmaları, bu kampanyaların kamuoyunu manipüle ederken aynı zamanda sponsorlu mesajların erişimini ve etkisini artırarak hem siyasi hem de ticari çıkarlara nasıl hizmet ettiğini göstermiştir (Bradshaw & Howard, 2018: 7).

Çoklu agnotolojik amaçların kapsamlı entegrasyonu, Farrell & McConnell'in (2020: 92) "bilgi kapitalizmi" olarak tanımladığı olguda görülmektedir. Analizleri, ticari veri toplama, siyasi manipülasyon ve dikkat mühendisliğinin dijital ortamlarda nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Ticari gözetim uygulamalarının yeni siyasi etki biçimlerini mümkün kıldığını savunurlar; bu durum, farklı agnotolojik amaçların birbirini güçlendirdiği ekosistemler yaratmaktadır (Farrell & McConnell, 2020: 95). Ekonomik motivasyonlar, tütünden fosil yakıtlara kadar endüstrilerin sistematik olarak iş modellerini tehdit eden bilimsel bulgular hakkında şüphe uyandırmasıyla birlikte, agnotolojik kampanyaların en kapsamlı belgelenmiş itici güçleri arasında yer almaya devam etmektedir. Kurumsal çıkarlar ve ideolojik gündemler, mevcut güç düzenlemelerini bozabilecek düzenleyici müdahalelere veya sosyal reformlara karşı birleştirdiğinden, bu ekonomik teşvikler genellikle siyasi amaçlarla uyumludur.

Agnotolojik stratejilerin başarısı, önemli ölçüde, anlam, kesinlik ve sosyal aidiyet için temel insan ihtiyaçlarını sömürmelerine bağlıdır. Basitleştirilmiş açıklamalar, yanlış bilgilendirme kampanyaları sponsorlarının hedeflerini ilerletirken psikolojik kırılganlıkları giderebilmektedir. Bu dinamikler, doğruluğa karşı duygusal bağlılığı ödüllendiren bilgi ortamları tarafından daha da güçlendirilerek, doğruluktan ziyade viral olarak yayılmasına öncelik veren dikkat arama davranışları için verimli bir zemin oluşturur. Agnotolojik bilginin ardındaki bu çeşitli amaçları anlamak, etkili karşı önlemler geliştirmek için esastır. Proctor'un (2008: 3) belirttiği gibi, "Mesele cehaletin doğasını, nedenlerini ve yayılmasını sorgulamaktır".

Agnotolojinin temel amaçları arasındaki psikolojik, sosyolojik ve ekonomik temeller birlikte analiz edildiğinde daha anlamlı olarak ortaya koyulması mümkündür. Kavramsal çerçeve oluşturularak belirtilen amaçların her biri spesifik olarak bir amaca odaklanmış olsa da hedeflenmeyen farklı amaçlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu amaçlar arasındaki bağlantıları göz önünde bulundurarak oluşturulacak stratejilerin etkisi artmaktadır. Sonuç olarak bu amaçlar arasındaki ilişkinin farkında olunması agnotolojinin olumsuz etkilerinin önüne geçebilmek ve etkili stratejiler üretebilmek adına önemli bir kazanımdır.

2.1.4. Agnotolojik Bilgilerin Etkileri ve Sonuçları

Agnotolojik bilgilerin günlük yaşamda birçok etkileri bulunmaktadır. Bazen küçük zararlar bazen de telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilmektedir. Agnotoloji

doğası gereği çıkar odaklı olduğundan oluşabilecek mağduriyetlerle ilgilenmemektedir ya da çıkarları sürdürmek için oluşan mağduriyetleri agnotolojik yöntemlerle manipüle ederek zayıflatmaktadır. Çok sık karşılaşılan bazı etkiler ve sonuçlar başlıklar halinde verilmiştir

2.1.4.1. Sağlık Sorunları

Belki de agnotolojik bilginin en kapsamlı belgelenmiş etkileri, morbidite (hastalık oranı) ve mortaliteye (ölüm oranı) doğrudan katkıda bulunduğu halk sağlığı ile ilgilidir. Tütün endüstrisi belgelerinin kapsamlı analizi, kurumsal kampanyaların sigara içme tehlikeleri hakkında şüphe yaratmaya yönelik milyonlarca önlenebilir ölümle nasıl sonuçlandığını gözler önüne sermektedir (Proctor, 2012: 260). Tütün şirketlerinin, halk sağlığı uyarılarının ortaya çıkmasından on yıllar önce ürünlerinin kanserojen özelliklerini anladıklarını, ancak bu bilgiyi kasıtlı olarak gizlediklerini göstermektedir. Üretilen bu cehaletin yıkıcı sonuçları oldu, çünkü endüstrinin sigaranın zararları hakkında şüphe üretme kampanyası, aksi takdirde bırakacak olan birçok sigara içicisinin alışkanlıklarını sürdürmesine ve yirminci yüzyılda sigaraya bağlı yaklaşık 100 milyon ölüm gerçekleşmesine sebep olmuştur (Proctor, 2012: 261).

Michaels (2020: 34), tütün endüstrisinin "şüphe bilimi" kitabının çok sayıda zararlı ürün üreticisi tarafından nasıl benimsendiğini belgeleyerek bu analizi diğer endüstrilere genişletmektedir. Araştırması, asbest, kurşun, berilyum ve diğer toksinleri üreten şirketlerin sistematik olarak bilimsel zarar kanıtlarını nasıl baltalayarak yüz binlerce gereksiz ölüm ve hastalığa yol açtığını ortaya koymaktadır (Michaels, 2020: 37). Bu kampanyaların, bağımsız araştırmacılar arasında çok az meşru tartışmanın olduğu bilimsel belirsizlik üreterek, düzenleme ve halk sağlığı müdahalelerini on yıllardır başarıyla geciktirdiğini belirtmektedir. Sağlıkla ilgili agnotoloji, endüstriyel ürünlerin ötesine, aşılama gibi halk sağlığı müdahalelerine kadar uzanmaktadır. Kata (2012: 3778), aşı karşıtı içeriği çevrimiçi olarak analiz ederek, aşı güvenliği hakkındaki yanlış bilgilerin kasıtlı olarak yayılmasının tıbbi uzmanlığa dirençli "epistemik topluluklar" olarak adlandırdığı grubu nasıl yarattığını belirledi. Araştırması, aşı reddetme oranlarının yüksek olduğu toplulukların aşıyla önlenebilir hastalık salgınları yaşadığını belirterek somut sağlık etkilerini belgelemektedir (Kata, 2012: 3779). Bu salgınlar, yerleşik tıbbi müdahalelere halkın güvenini baltalayan agnotolojik bilgilerin doğrudan sonuçlarını temsil etmektedir. Aşı tartışmaları

konusunda COVID-19 salgını döneminde ciddi kafa karışıklığı ve bilgi kirliliği hafızalardaki yerini korumaktadır.

COVID-19 salgını sırasında agnotolojik bilgilerin sağlığa etkileri özellikle şiddetli olmuştur. Aşı karışıklığına yönelik agnotolojik kampanyalar, önlenebilir hastalıkların yeniden yayılmasına ve küresel sağlık krizlerine katkıda bulunmuştur (Larson, 2020: 10-11). Evanega ve diğerleri (2020: 5) COVID-19 yanlış bilgisinin kapsamlı bir analizini yaparak tedaviler, bulaşma mekanizmaları ve aşı güvenliği hakkındaki yanlışlıkların, insanların aşığı reddetmesine halk sağlığını tehlikeye düşürdüğünü tespit etmiştir. Araştırmaları, bireylerin üretilen şüphelere dayalı aşığı veya etkili tedavileri reddettiği için COVID-19 yanlış bilgisinin "binlerce önlenebilir hastaneye yatış ve ölüm" ile ilişkili olduğunu tahmin etmektedir (Evanega vd., 2020: 9).

Ruh sağlığı açısından, agnotolojik bilgilerin bir başka önemli sağlık etkisini temsil eder. Sürekli kafa karışıklığı, huzursuzluk, kaygı ve strese sebep olabilir. Pennycook & Rand (2021: 389), çelişkili bilgilere ve kasıtlı yanlış bilgilendirme kampanyalarına maruz kalmanın "epistemik kaygı" olarak adlandırdıkları durumu nasıl yarattığını belgelemektedir. Asıl hedef neyin doğru olduğu konusunda bir kafa karışıklığı ve sıkıntı durumu. Deneysel çalışmaları, bu belirsizliğin kaygı, depresyon ve çaresizlik duygularında ölçülebilir artışlar ürettiğini göstermektedir (Pennycook & Rand, 2021: 390). Bu zihinsel sağlık etkileri, özellikle yanlış bilgilendirme, halk sağlığı tehditleri veya çevresel tehlikeler gibi varoluşsal sorunları hedeflediğinde belirgindir.

Genel olarak değerlendirildiğinde agnotoloji, sağlık açısından geniş bir alanda varlığını sürdürmektedir. Büyük araştırmaların finansmanından, günlük hayatta sık karşılaşılabilecek reklam ve yönlendirmelere kadar kapsamlı bir niteliğe sahiptir. Agnotolojik bilgiler sonucunda, ölümcül sonuçlar veya olumsuz etkiler ölçeğinde bireysel veya toplumsal etkiler ortaya çıkabilmektedir.

2.1.4.2. Maddi Zarar

Agnotolojik bilgiler, hem yanıltıcı bilgilere dayanarak zayıf ekonomik kararlar veren bireyler hem de kasıtlı opaklıktan zarar gören pazarlar ve kurumlar için önemli finansal etkiler yaratır (Mcgoey, 2012a: 8). Yanlış bilgilere dayalı kararlar, bireyler ve kurumlar için ciddi maddi zararlara yol açabilir. Örneğin, sahte yatırım tavsiyeleri, dolandırıcılık veya yanıltıcı tüketici bilgileri nedeniyle insanlar birikimlerini kaybedebilir (Rangapur, Wang & Shu, 2023: 2). Bireysel düzeyde, finansal

okuryazarlık araştırmacıları, yanlış bilginin optimal olmayan finansal kararlara nasıl katkıda bulunduğunu belgelemiştir. Bireylerin finansal yanlış yönlendirmeler sonucunda emeklilik birikimlerinin azalması, yüksek maliyetlerle borçlanmaların oluşması ve dolandırıcılara karşı savunmasız kalmasını sağlayan çalışmalar karşımıza çıkmaktadır (Lusardi & Mitchell, 2014: 13). Finansal piyasalardaki agnotolojik unsurların tanımında; finansal ürünlerin genellikle maliyetleri ve riskleri gizlemek, tüketicilerin sınırlı finansal bilgilerini kullanmak için kasıtlı olarak tasarlandığı belirtilmektedir (Lusardi & Mitchell, 2014: 17). Üretilen bu karmaşıklık ve kasıtlı belirsizlik, tüketiciler arasındaki finansal kayıplara doğrudan katkıda bulunur. Günümüzde dolandırıcılarla farklı sektörlerden farklı yöntemlerle karşılaşılma olasılığı yüksektir.

Finansal dolandırıcılık, finansal zarara neden olan agnotolojinin daha doğrudan bir örneğini temsil etmektedir. Lokanan (2015: 213), finansal dolandırıcıların kasıtlı olarak nasıl kafa karışıklığı yarattığını ve bilgi asimetrilerinden nasıl yararlandığını analiz eder. Çalışma, yatırım dolandırıcılıklarının büyük ölçüde potansiyel mağdurlar arasında yanlış güven yaratan ikna edici yanlış bilgilerin stratejik olarak konuşlandırılmasıyla başarılı olduğunu göstermektedir (Lokanan, 2015: 214). Bu kasıtlı cehalet üretimi, özellikle yaşlı nüfus ve diğer savunmasız gruplar üzerinde ciddi etkileri olan, her yıl çok büyük mali kayba neden olmaktadır.

Piyasa düzeyinde, ekonomi tarihçileri bilgi manipölasyonunun finansal krizlere nasıl katkıda bulunduğunu belgelemişlerdir. Akerlof & Shiller (2015: 165), "kimlik avı" davranışının (başkalarını manipüle etmek için bilgi asimetrilerini kullanmanın) sistemik finansal güvenlik açıkları yarattığını analiz eder. Araştırmaları, 2008 mali krizinin ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin risklerinin kasıtlı olarak gizlenmesi ve hem düzenleyiciler hem de tüketiciler arasında finansal ürünler hakkında kasıtlı olarak cehalet üreten diğer agnotolojik uygulamalarla nasıl etkinleştirildiğini göstermektedir (Akerlof & Shiller, 2015: 166). Bu uygulamalar, gizlenen riskler sonunda gerçekteştiğinde trilyonlarca ekonomik zarar yaratmıştır.

Kurumsal yanlış beyan, finansal olarak zarar veren başka bir agnotoloji biçimini temsil eder. Mian & Sufi (2017: 87), şirketlerin hisse fiyatlarını korumak için olumsuz bilgileri stratejik olarak nasıl maskelediklerini belgeliyor ve sonunda patlayan "bilgi balonları" adı verilen durumu yaratmaktadır. Araştırmaları, bu ifşa başarısızlıklarının sadece ihmaller değil, aynı zamanda şirket temelleri hakkında yatırımcı cehaleti

üretmeye yönelik aktif çabalar olduğunu göstermektedir (Mian & Sufi, 2017: 89). Gerçek ortaya çıktığında ortaya çıkan piyasa düzeltmeleri, kasıtlı olarak yanıltıcı bilgilere dayanarak karar veren yatırımcılar için önemli kayıplar yaratır. Bu durum en çok güven problemi oluşturarak piyasalarda dalgalanmalara ve zarara sebep olmaktadır.

Güven erozyonu, agnotolojik bilgilerin daha yaygın ancak önemli bir finansal etkisini temsil eder. Guiso ve diğerleri (2018: 2557), güven duygusunun finansal piyasa katılımını ve yatırım seviyelerini belirleyen çok önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Araştırmaları, finansal yanlış bilgilere maruz kalmanın finansal kurumlara olan güveni nasıl azalttığını ve önemli toplam ekonomik etkilerle finansal piyasalardan çekilmeye ve optimal olmayan varlık tahsisine yol açtığını ifade etmektedir (Guiso vd., 2018: 2559). Bu güven erozyonu hem bireysel finansal kayıplar hem de daha geniş ekonomik verimsizlikler yaratır.

Özetle agnotolojinin temel amaçlarından olan maddi menfaat, bireylerin ekonomik kayıpları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Von Neumann & Morgenstern'in (1953: 45-47) sıfır toplamlı oyun teorisinde belirttiği gibi bir taraf kazanıyorsa diğer taraf kaybeder. Agnotolojik bilgiler sayesinde bir grup maddi çıkarımlar elde ederken diğer grup maddi kayıp tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

2.1.4.3. Gelişim Problemleri (Eğitimsel)

Eğitim, üretilen cehalet öğrenmeyi ve bilişsel gelişimi doğrudan engelleyebileceğinden, özellikle agnotolojik bilgilere karşı savunmasız bir alanı temsil etmektedir (Apple, 2013: 1-2). Agnotolojik bilgiler, özellikle eğitimsel gelişim ve eleştirel düşünme becerileri üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Müfredatın veya ders kitaplarının ideolojik amaçlarla manipüle edilmesi, öğrencilerin belirli konularda eksik veya çarpık bilgi edinmesine neden olabilir. Bilimsel gerçeklerin reddedilmesi veya alternatif "gerçeklerin" sunulması, genç nesillerin bilimsel okuryazarlığını ve eleştirel analiz yeteneklerini köreltir (Angulo, 2016: 467-469). Belki de en doğrudan eğitim etkisi kasıtlı müfredat çarpıtmalarından kaynaklanmaktadır. Loewen (2007: 312) bu durumu, kölelik, Kızılderili soykırımını ve işçi tarihine ilişkin kasıtlı ihmallerin ve çarpıtmaların nasıl önemli bilgi boşlukları yarattığını belgeleyen tarih ders kitaplarının kapsamlı bir analizinde göstermektedir. Araştırma, bu çarpıklıkların rastgele olmadığını, Amerikan tarihini tarihsel adaletsizlikleri en aza indirecek şekilde tasvir

ederek ideolojik amaçlara hizmet eden sistematik agnotolojik uygulamaları temsil ettiğini göstermektedir (Loewen, 2007: 315). Üretilen bu cehalet, öğrencilerin çağdaş sosyal meseleler için tarihsel bağlamları anlama yeteneklerini engeller.

Bilimsel eğitim benzer agnotolojik zorluklarla karşı karşıyadır. Plutzer ve diğerleri (2020: 6) biyoloji öğretmenleri üzerinde yaptığı çalışmada ulusal evrim karşıtı propagandaya maruz kalmanın önemli pedagojik zorluklar yarattığını ortaya koymaktadır. Araştırmada, evrimle ilgili üretilmiş tartışmaların, ezici bilimsel fikir birliğine rağmen, birçok öğretmenin öğretimi sulandırmasına veya evrimi birçokları arasında yalnızca bir teori olarak sunmasına nasıl yol açtığını belgelemektedir (Plutzer vd., 2020: 7). Üretilen şüpheye bu teslimiyet, öğrencilerin bilimsel anlayışını ve eleştirel düşünme gelişimini doğrudan baltalamakta ve eğitim hayatlarına ket vurmaktadır.

İklim değişikliği eğitimi de benzer agnotolojik engellerle karşı karşıyadır. Bedford (2010: 72), endüstriler tarafından finanse edilen iklim reddi kampanyalarının özellikle eğitim materyallerini nasıl hedeflediğini analiz ederek, bilimsel bilgi kirliliği ürettiğini göstermektedir. Araştırmada, bu kampanyaların eğitim bağlamlarında her iki tarafı da istismar ederek iklim biliminin birçok okul müfredatına entegrasyonunu nasıl başarılı bir şekilde geciktirdiğini belgelemektedir (Bedford, 2010: 73). Üretilen bu cehalet, öğrencileri nesillerinin tanımlayıcı zorluklarından birini anlamaya veya çözmeye hazırlıksız bırakmaktadır.

Agotoloji konusunda hassas bir yer tutan medya okuryazarlığı eğitimi, agnotolojik etki için kilit bir savaş alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bulger & Davison (2018: 9), dijital platformların güvenilir bilgileri yanlış bilgilerden ayırmanın giderek zorlaştığı ortamlar yarattığını göstermektedir. Araştırma, algoritmik üretkenliğin hâkim olduğu bilgi ortamlarında gelişen ve yanlış bilgilendirmeyi hedefleyen ergenlerin eleştirel düşünme becerilerinde eksiklikler gösterdiğini ve onay yanlılığına duyarlılığı arttığını belirterek ortaya çıkan gelişimsel zorlukları ortaya koymaktadır (Bulger & Davison, 2018: 11). Bu gelişimsel etkiler manipülasyona karşı uzun vadeli savunmasızlıklar yaratır ve rasyonel karar vermeyi engeller. Belirli konuların ötesinde, agnotolojik bilgi, epistemik otoriteyi baltalayarak daha geniş eğitim gelişimini etkiler. Öğrenciler doğru ve yanlış bilgiyi analiz ederken zorluklar yaşamakta ve gelişimsel sorunlar yaşamaktadır (Reich, 2020: 157-159).

Agnotolojik bilgiler özellikle yanlış ve doğru bilgiyi ayırt etme becerisini zayıflatarak insan kaynağı gelişimini de olumsuz etkilemektedir. Bireyler, karşılaştıkları manipülatif bilgiler ve durumlar karşısında, özellikle gelişimsel kritik dönemlerde hayatlarını olumsuz etkileyebilecek yanlış kararlar alabilmektedirler. Bu durumun en önemli yansımaları eğitim süreçlerinde; akademik, psikososyal, fiziksel ve ahlaki gelişimlerdeki olumsuzluklar olarak gösterilebilir.

2.1.4.4. Toplumsal ve Sosyal Sorunlar

Üretilen cehalet kamusal söylemi ve kolektif karar vermeyi şekillendirdikçe, agnotolojik bilginin sosyal sonuçları giderek daha belirgin hale gelmektedir (Ognyanova vd., 2020: 2). Belki de en şiddetli sosyal etki kutuplaşmanın yoğunlaşmasıdır. Iyengar & diğerleri (2019: 130) partizanca yanlış bilgiye maruz kalmanın duygusal olarak kutuplaşmayı, olumsuz duyguları nasıl artırdığını ifade etmektedir. Araştırma, partizan medya ekosistemlerinin, konularını ve motivasyonlarını stratejik olarak yanlış beyan ederek dış gruplar hakkında kasıtlı olarak cehalet ürettiğini göstermektedir (Iyengar vd., 2019: 132). Üretilen bu cehalet, vatandaşlar görüşlerinin çarpıtılmış anlayışlarına dayanarak vatandaşlara karşı giderek daha düşmanca tutumlar geliştirdikçe yoğun bir sosyal bölünme yaratır.

Güven erozyonu bir başka önemli sosyal etkiyi temsil eder. Edelman'a (2021: 5) göre, kuşkulu ve çelişki içeren bilgilere, kasıtlı yanlış bilgilendirme kampanyalarına maruz kalmanın eşi görülmemiş bir güven krizi oluşmasına sebep olmaktadır. Geniş kapsamlı araştırmada, medya, hükümet ve bilimsel kurumların algıları üzerinde özellikle ciddi etkileri olan kurumlar hakkında üretilen şüphenin sistematik olarak sosyal güveni azalttığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Edelman, 2021: 7). Bu güven erozyonu, sosyal uyumu ve kolektif problem çözme kapasitesine zarar vermekte ve bireylerin komplolar üretmelerine sebebiyet verebilmektedir. Ayrıca önyargıların güçlenmesine, düşmanlıkların artmasına ve sosyal dokunun zarar görmesine yol açabilir. Özellikle etnik, dini veya siyasi farklılıklar üzerinden yayılan yanıltıcı bilgiler, toplum içinde gerilimleri tırmandırabilir ve hatta şiddete neden olabilir (Rahman göre Ferdous, 2024: 3-4).

Komple düşüncesinin yayılması, bir başka önemli sosyal sonucu temsil eder. Douglas ve diğerleri (2019: 9), agnotolojik bilgilere maruz kalmanın komplot teorilerine duyarlılığı nasıl artırdığını göstermektedir. Çalışma, resmî açıklamalarla ilgili

üretmiş şüphenin, komplo teorilerinin istismar ettiği bilişsel kırılmalıklar yarattığını göstermektedir (Douglas vd., 2019: 10). Bu artan komplo düşüncesinin önemli sosyal sonuçları ortaya çıkmaktadır, çünkü araştırmada komplo teorilerine olan inancın sivil katılımın azalması, siyasi şiddete desteğin artması ve kritik konularda bilimsel fikir birliğinin reddedilmesiyle ilişkili olduğunun göstermesiyle sosyal sorunlardaki artış ifade edilmektedir (Douglas vd., 2019: 12).

Demokratik işleyiş, agnotolojik bilgilerden kaynaklanan belirli zorluklarla karşı karşıyadır. Levitsky & Ziblatt (2018: 198), çalışmalarında sistematik politik yanlış bilgi üretiminin ve yayılımının demokratik normları ve kurumları düşürdüğü zor durumları ortaya koymaktadır. Tarihsel araştırmaları, demokratik müzakere için gerekli paylaşılan olgusal temelleri aşındırarak seçim bütünlüğü, muhalefet nedenleri ve kurumsal meşruiyet hakkındaki cehaletin demokratik yönetimi nasıl doğrudan zayıflattığını ortaya koymaktadır (Levitsky & Ziblatt, 2018: 200). Üretilen bu cehalet, demokratik geri kaymalara ve otoriter temyizlere karşı savunmasızlıklar yaratabilmektedir. Bunun yanında yanlış bilgiye karşı farklı savunmasızlık, mevcut sosyal eşitsizlikleri şiddetlendirmektedir. Scherer & Pennycook (2020: 14), bilişsel gelişmişliğin ve eğitimsel kazanımların belirli yanlış bilgi biçimlerine karşı direnci nasıl artırdığını göstermektedir. Çalışma, agnotolojik kampanyaların halihazırda marjinalleşmiş toplulukları orantısız bir şekilde nasıl etkilediğini belirleyerek, mevcut sosyal dezavantajları birleştiren "epistemik eşitsizlik" olarak adlandırdıkları durumu yarattığını belirtmektedirler (Scherer & Pennycook, 2020: 15). Üretilen cehalete karşı bu eşitsiz kırılmalık, sosyal tabakalaşmayı yoğunlaştırır ve meritokratik (yetenek ve zekaya dayanan yönetim) ilkeleri baltalamaktadır.

Özetle agnotoloji, toplumsal huzuru ve sosyal barışı tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşı sağlıklı bir toplumu inşa etmek ortak gerçekler ile mümkündür. Agnotolojik bilgiler gerçeklik olgusunu muğlaklaştırarak bireylere ve kurumlara olan güveni zedelemektedir. Bunun sonucunda gerçeklikten uzaklaştırarak toplumsal ve sosyal birçok sorunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

2.1.4.5. İdari Sorunlar

Agnotolojik bilgiler, kamu yönetimi ve idari süreçler üzerinde de olumsuz etkilere sahiptir. Yanlış bilgilere dayalı kamuoyu baskısı veya algı yönetimi, rasyonel ve kanıt dayalı politika yapımını zorlaştırabilir. Halkın kamu otoritelerine güvensizliği, idari

kararların uygulanmasını engeller ve yönetim verimliliğini düşürmektedir (Van Krieken, 2024: 1380). Buna bağlı olarak resmi iş ve işlemlerin yürütülmesinde birçok engel ve zorluklar ortaya çıkabilmektedir. Belki de en doğrudan idari etki, kanıta dayalı politika oluşturmanın aşınmasıdır. MacNeil (2019: 78), bilimsel kanıtlarla ilgili üretilen şüphenin düzenleyici kurumlardaki idari kapasiteyi sistematik olarak nasıl zayıflattığını analiz etmektedir. Araştırma, çevre ve halk sağlığı kurumlarını hedef alan agnotolojik kampanyaların kanıta dayalı düzenleyici süreçleri tartışmalı gerçekler üzerindeki siyasallaştırılmış savaşa nasıl başarıyla dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır (MacNeil, 2019: 80). Üretilen bu belirsizlik, etkin düzenleme için gerekli olgusal temelleri zedeleyerek idari işlevleri doğrudan engellemektedir.

Kaynakların yanlış tahsisi, bir başka önemli idari sorun alanını temsil etmektedir. Yanlış bilgiye verilen idari tepkilerin, aksi takdirde önemli sorunlara yönlendirilebilecek önemli kaynakları tüketmektedir (Nyhan, 2020: 226). Nyhan'ın araştırması bu maliyetleri ölçerek devlet kurumlarının iletişim kaynaklarının yaklaşık %20'sini temel bilgileri iletmek yerine yanlış bilgileri ele almak için harcadığını tespit etmektedir (Nyhan, 2020: 227). Kaynakların bu şekilde saptırılması, idari verimlilik konusunda önemli bir "agnotolojik vergi" olarak görülebilir. Bir başka verimlilik konusu olan personel alımı ve elde tutma işlemleri, agnotolojik kampanyalardan kaynaklanan artan zorluklarla karşı karşıyadır. Jamison ve diğerleri (2019: 185) halk sağlığı departmanlarının, çevre kurumlarının ve diğer idari organların, sürekli yanlış bilgilendirme kampanyalarına maruz kaldıklarında nitelikli personel alımı ve elde tutulmasında artan zorluklar yaşadıklarını göstermektedir. Araştırmada, üretilen tartışmaların kamu hizmetinden uzmanlığı yönlendiren düşmanca çalışma ortamları yarattığı rahatsız edici bir model ortaya koymaktadır (Jamison vd., 2019: 187). Bu uzmanlık kaybı, idari kapasiteyi daha da zayıflatmakta ve kendi kendini güçlendiren kurumsal bozulma döngüleri yaratabilmektedir.

Yaşanan en büyük sorunlardan birisi de idari organlardaki karar alma süreçleridir. Bu süreçler agnotolojik bilgilerden kaynaklanan belirli zorluklarla karşı karşıyadır. Tüfekçi (2017: 240), aşırı bilgi yüklenmesinin kasıtlı olarak üretilmesinin idari yapılarda nasıl karar felci yarattığını analiz etmektedir. Çalışma, karar alma kanallarını çelişkili bilgilerle doldurmanın, kimsenin fikrini değiştirmeden bile zamanında idari eylemi etkili bir şekilde engellediğini göstermektedir (Tüfekçi, 2017: 242). Üretilen bu karışıklık, idari organların görevlerini yerine getirmelerini engelleyerek işleyen

düzeni bozabilmekte ve bozulan düzen sonucunda meşruiyet sorunu ortaya çıkabilmektedir. Meşruiyet zorlukları belki de en temel idari etkiyi temsil eder. Mettler (2018: 137), idari işler ve amaçlar hakkında üretilen cehaletin, kamu kurumlarının algılanan meşruiyetini doğrudan nasıl baltaladığını ifade etmektedir. Ajans amaçları hakkında yanlış anlaşılma yaratmaya yönelik sistematik kampanyaların, etkili yönetişimi giderek zorlaştıran idari meşrulaştırma çabalarını boşa çıkarabilmektedir (Mettler, 2018: 139). Ayrıca üretilen bu cehalet, vatandaşların, hükümetin nasıl işlediğine dair temelde yanlış anlayışlar geliştirmesi demokratik açıklar yaratabilmektedir.

Agnotolojik bilgiler çeşitli yöntemlerle bilgi bombardımanı oluşturarak yönetimlerde karar felci oluşturmaktadır. Alınan hatalı kararlar, kurumlara ve devletlere olan güvenin kaybolmasına sebep olmaktadır. Hatta Mettler'e (2018) göre bu güven kaybı sonucunda meşruiyet sorunu ortaya çıkmakta ve demokratik süreçler zarar görmektedir. Yönetimsel ve idari işleyişlerin zarar görmemesi için agnotolojik bilgiler karşısında hazırlıklı bulunmak önemli bir husustur.

2.1.4.6. Krizlerin Yönetilememesi

Agnotolojik bilginin belki de en akut sonuçları, üretilen cehaletin ortaya çıkan tehditlere etkili yanıtları doğrudan engelleyebileceği kriz durumlarında ortaya çıkar. Kriz anlarında yaşanan panik, korku ve endişeler; zaman darlığının da etkisiyle sorgulama becerilerini zayıflatarak krizlerin daha yıkıcı etki oluşturmaya sebep olabilmektedir (Boin vd., 2014: 131-132). COVID-19 salgını, agnotolojinin kriz yönetimini nasıl engellediğine dair çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Evanega ve diğerleri (2020: 12) ilk pandemi tepkisi sırasında COVID-19 yanlış bilgisini analiz ederek, maske etkinliği, bulaşma mekanizmaları ve tedavi seçenekleri hakkındaki çelişkili bilgilere maruz kalmanın halk sağlığı açısından ciddi sorunların ortaya çıkmasına sebep olduğunu göstermektedirler. Bu çalışma, yanlış bilgiye maruz kalmanın yüksek olduğu bölgelerdeki enfeksiyon oranlarının, ölçülebilir sonuçlarla daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bilimsel fikir birliğine ilişkin şüphelerin nasıl üretildiğini, koordineli kriz yanıtında önemli engeller yarattığını ortaya koymaktadır (Evanega vd., 2020: 14). Son yılların en büyük buhranlarından olan COVID-19 salgını sonucunda ortaya çıkan ekonomik zorluklar, finansal krizlere zemin hazırlamıştır.

Finansal krizin önlenmesi de benzer şekilde agnotolojik bilgilerle zayıflatılmaktadır. Akerlof & Shiller'a (2015: 172) göre, finansal piyasalardaki kasıtlı opaklığın, düzenleyicilerin ve piyasa katılımcılarının ortaya çıkan sistemik riskleri tanımlamasını sistematik olarak nasıl engellediğini belgelemektedir. Araştırmaları, üretilen karmaşıklık ve stratejik bilgi asimetrisinin, krizlerin kontrol altına alınamayana kadar görünmez bir şekilde geliştiği ortamlar yarattığını göstermektedir (Akerlof & Shiller, 2015: 173). Üretilen bu cehalet, küresel sistem çapında başarısızlık yaklaşana kadar risk birikimini gizleyerek 2008 mali krizine doğrudan katkıda bulundu.

Küresel olarak hissedilen ve ortak sorun platformuna taşınan iklim krizi tepkisi benzer agnotolojik zorluklarla karşı karşıyadır. Supran & Oreskes (2017: 12) fosil yakıt endüstrisi iletişimlerinin kapsamlı bir analizini gerçekleştirerek, iklim bilimi hakkında şüphe yaratmaya yönelik sistematik kampanyaların onlarca yıldır anlamlı politika yanıtlarını nasıl başarılı bir şekilde geciktirdiğini göstermektedir. Yerleşik bilimsel gerçekler üzerinde tartışmalar devam ederken hayati müdahale pencereleri kapanmakta, iklim mekanizmaları ve etkileri hakkında üretilen cehaletin tarihin önleyici kriz yönetimindeki en önemli başarısızlığını yarattığını savunmaktadır (Supran & Oreskes, 2017: 14).

Demokratik gerileme, agnotolojinin şiddetlendirdiği bir başka kriz kırılma noktası olarak görülebilir. Levitsky & Ziblatt (2018: 205), seçim bütünlüğü konusunda üretilen şüphenin demokratik bozulmaya elverişli koşulları nasıl yarattığını analiz etmektedir. Karşılaştırmalı araştırmaları, seçim sonuçları, kurumsal meşruiyet ve muhalefet nedenleri de dahil olmak üzere temel demokratik gerçekler üzerindeki fikir birliğinin azalmasının, demokratik krizlere zemin hazırladığını savunmaktadır (Levitsky & Ziblatt, 2018: 207). Üretilen bu cehalet, siyasi kriz anlarında kötü niyetli kurum, bireylere ve ulusal güvenliğe karşı savunmasızlıklar yaratmaktadır. Bu anlamda askeri ve güvenlik krizleri, agnotolojik bilgilerden kaynaklanan belirli zorluklarla karşı karşıyadır. Rid (2020: 346), kasıtlı bilgi manipülasyonunun askeri bağlamlarda kriz yönetimini giderek daha karmaşık hale getirdiğini ifade etmektedir. Düşman niyetleri, yetenekleri ve eylemleri hakkında üretilen şüphenin, güvenlik krizleri sırasında tırmanmanın önlenmesinde önemli engeller yarattığını göstermektedir (Rid, 2020: 348). Üretilen bu belirsizlik, yanlış algılama ve yanlış hesaplama nedeniyle sınırlı çatışmaların artma riskini artırmaktadır.

Kriz anlarında neyin doğru neyin yanlış olduğunu tespit edebilmek çok zor bir durumdur. Olumsuz duyguların baskısı altında sağlıklı çözümler üretebilmek güç bir hale gelmektedir. Agnotolojik bilgiler bu durumu daha da zorlaştırarak kriz yönetimini etkisizleştirebilmektedir.

2.1.4.7. Etkiler Arasındaki Bağlantılar

Bu kavramsal çerçeve, farklı alanlardaki etkileri analiz etse de pratikte bu etkiler birbiriyle derinden bağlantılıdır ve agnotolojik bilgilerden bileşik ve basamaklı sonuçlar yaratmaktadır. Özellikle sağlık etkileri ile eğitim etkileri arasındaki ilişki belirgindir. Lewandowsky ve diğerleri (2017: 360) bilimsel yöntemlerle ilgili eğitim açıklarının sağlık yanlış bilgilerine karşı artan savunmasızlık yarattığını ortaya koymaktadır. Araştırmaları, sağlıkla ilgili yanlış bilgilere maruz kalmanın bilimsel eğitime olan güveni daha da zayıflattığını ve pekiştirici cehalet döngüleri yarattığı çift yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Lewandowsky vd., 2017: 362). Bu dinamik, önemli eğitim çabalarına rağmen sağlıkla ilgili yanlış bilgilerin kalıcılığını açıklamaya yardımcı olmaktadır.

İdari sorunlar ve kriz yönetimi başarısızlıkları da benzer şekilde birbirini güçlendirmektedir. Light (2019: 178), sürekli yanlış bilgilendirme kampanyalarından kaynaklanan idari bozulmanın krize müdahale yeteneklerini doğrudan nasıl baltaladığını analiz etmekte ve üretilen şüphenin yarattığı idari zayıflıkların daha sonra kurumsal güveni daha da zayıflatan kriz yönetimi başarısızlıkları yarattığını ifade etmektedir. Bu, yönetim kapasitesini aşamalı olarak düşüren "idari kıyamet döngüleri" olarak adlandırdığı durumu yaratır (Light, 2019: 180).

Toplumsal kutuplaşma ve demokratik işleyiş benzer bağlantılar göstermektedir. Sunstein (2017: 213), partizanca yanlış bilgidен kaynaklanan duygusal kutuplaşmanın, idari işlevlerin giderek siyasallaştığı ortamlar yarattığını göstermektedir. Bu siyasallaşmanın daha sonra yanlış bilgilendirme hedefleyenlerin idari işlevleri hedef almaları için ek fırsatlar sunduğunu ve kendi kendini güçlendiren kurumsal bozulma döngüleri yarattığını göstermektedir (Sunstein, 2017: 215). Bu dinamikler, kutuplaşmış ortamlarda siyasi yanlış bilgilerin özel dayanıklılığını açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Finansal etkiler genellikle sosyal sonuçlarla kesişebilmektedir. Guiso ve diğerleri (2018: 3362) finansal yanlış bilgilerin mevcut dezavantajlı toplulukları orantısız bir

şekilde etkileyerek mevcut sosyal eşitsizlikleri nasıl şiddetlendirdiğini analiz etmektedir. Araştırma sonucunda, kötüleşen eşitsizliklerin daha sonra sosyal kızgınlıkları hedef alan ek yanlış bilgiler için verimli bir zemin oluşturduğunu ve finansal ve sosyal etkiler arasında karmaşık geri bildirim döngüleri oluşturduğunu göstermektedir (Guiso vd., 2018: 3364). Bu örüntü, önemli eğitim çabalarına rağmen finansal yanlış bilgilerin kalıcılığını açıklamaya yardımcı olur.

Belki de en önemlisi, kriz yönetimi başarısızlıkları sıklıkla birden çok alanda basamaklı etkiler yaratmaktadır. Homer-Dixon ve diğerleri (2021: 14) bu basamaklı etkileri analiz ederek, üretilen şüphe nedeniyle ilk krizleri ele almadaki başarısızlıkların sıklıkla daha geniş etkileri olan ikincil krizlere nasıl yol açtığını göstermektedir. Örneğin hissedilmiş iklim etkilerinin idari sistemleri bunaltan ve idari kapasiteyi daha da düşüren sosyal kutuplaşma yaratan göç krizlerini yarattığını ifade etmektedir (Homer-Dixon vd., 2021: 16). Bu karmaşık etkileşim etkileri, agnotolojik bilgilerin yol açtığı sistemik tehlikeleri vurgulamaktadır.

Agnotolojik bilgilerin sağlığa etkileri belki de en doğrudan ölçülebilir olanıdır ve araştırmalar, sigara içme tehlikelerine ilişkin üretilmiş şüpheler nedeniyle yalnızca tütünle ilişkili hastalıklardan milyonlarca önlenebilir ölümü belgelemektedir. Finansal etkiler de benzer şekilde somut zararlar gösteriyor, kasıtlı bilgi asimetrisinin sağladığı dolandırıcılık ve piyasa manipülasyonu nedeniyle milyarlar kaybediliyor. Eğitimsel etkiler, bilişsel gelişimi ve eleştirel düşünme becerilerini engelleyerek uzun vadeli kırılabilirlikler yaratırken, sosyal etkiler kolektif işleyiş için gerekli olan güveni ve paylaşılan olgusal temeli zayıflatır. İdari sistemler, kanıta dayalı karar vermeyi ve düzenleyici etkinliği doğrudan engelleyen, üretilmiş şüpheden kaynaklanan belirli zorluklarla karşı karşıyadır. Belki de en önemlisi, agnotolojik bilgi, tam olarak etkili yanıtlara en acil ihtiyaç duyulduğunda kriz yönetimi yeteneklerini önemli ölçüde tehlikeye atmaktadır.

Bu çeşitli etkilerin anlaşılması, üretilen cehaletin yarattığı zorluklara etkili yanıtlar geliştirmek için temel oluşturmaktadır. Agnotolojiyi pasif yokluktan ziyade aktif yapı olarak kabul etmek, zararlarını ele almanın ilk adımınıdır. Üretilen cehaletin farklı alanlarda zarar yarattığı belirli mekanizmaları belirleyebilmek için bu araştırma, çağdaş zorluklara daha doğru bir anlayış ve daha etkili yanıtları teşvik etmek ve hedefe yönelik müdahaleler için bir temel oluşturmaktadır. Bu alanda, gelecekte yapılacak olan araştırmalar, farklı etki kategorileri arasındaki etkileşim etkilerinin, özellikle bir

alandaki ilk zararların diğeri arasında nasıl basamaklı sonuçlar yarattığının daha ayrıntılı analizinden yararlanacaktır. Ek olarak, farklı kurumsal bağlamların ve medya ekosistemlerinin bu etkileri nasıl azaltılabileceğini veya şiddetlendirebileceğini inceleyen karşılaştırmalı çalışmalar, çoğalan yanlış bilgilendirme çağında daha dirençli bilgi sistemleri geliştirmek için değerli bilgiler sağlayabilir.

2.1.5. Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri

Cehaletin incelenmesi olan agnotoloji üzerine yapılan araştırmalar arttıkça, akademisyenler dikkatlerini cehaletin kasıtlı olarak üretilmesi ve sürdürülmesine karşı etkili önlemler geliştirmeye yöneltmişlerdir. Yapılan çalışmalar sonucunda agnotolojiye yönelik stratejiler ve çözüm önerileri sunulmaktadır. Bilim iletişimi, epistemoloji, eğitim, medya çalışmaları ve politika araştırmaları gibi çeşitli disiplinlerden yaklaşımları analiz eden bu derleme, cehalet üreten uygulamalara nasıl etkili bir şekilde karşı konulabileceğine dair kapsamlı bir genel bakış sunmaktadır. Bu bölümde, alan yazında geçen stratejiler ve yöntemler aşağıda başlıklar halinde sunulmuştur.

2.1.5.1. Eğitim ve Farkındalık

Agnotolojiyle mücadelede en temel ve uzun vadeli stratejilerden biri eğitimidir. Bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri, medya okuryazarlığı kazanmaları ve bilimsel okuryazarlık düzeylerini artırmaları, yanlış bilgiyi tanıma ve reddetme kapasitelerini güçlendirir (Livingstone & Helsper, 2008: 590-591). Jeong vd. (2019: 314), 7.500'den fazla katılımcıyla yapılan 51 çalışmayı inceleyerek medya okuryazarlığı müdahalelerinin bir meta-analizini gerçekleştirdiği araştırmada, medya okuryazarlığı eğitiminin, bireylerin orta ila büyük etki boyutlarıyla medya mesajlarını eleştirel olarak analiz etme yeteneklerini önemli ölçüde geliştirdiği ifade edilmektedir. Etkili müdahaleler olarak, analitik eğitimi uygulama fırsatları ve kişiselleştirilmiş geri bildirimlerle birleştirmek katılımcıların yanıltıcı içeriği tanımlama becerilerinde önemli gelişmeler olarak değerlendirilmektedir (Guess vd., 2020: 15538). Bu bulgular, iyi tasarlanmış eğitim müdahalelerinin yanlış bilgiye karşı direnci önemli ölçüde artırabileceğini göstermektedir.

Eğitim müdahalelerinin zamanlaması, etkinlikleri için çok önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Lewandowsky vd. (2012: 115), bireyleri maruz kalmadan önce yanlış bilgilendirme taktikleri konusunda önleyici olarak uyarıcı eğitim müdahaleleri olan

"ön ödeme" kavramını ortaya koymuştur. Deneysel araştırmada, katılımcıları belirli yanıltıcı teknikler hakkında önceden uyarmanın sonraki yanlış bilgilere karşı önemli bir direnç yarattığını ve bu aşılama etkisinin daha sonraki yanlış bilgilerin belirli içeriği eğitim müdahalesindeki örneklerden farklı olsa bile devam ettiğini göstermektedir (Lewandowsky vd., 2012: 117). Yanlış bilgilendirme taktikleri hakkındaki eğitimin içeriğe özgü düzeltmelerden daha geniş koruma sağlayabileceğini göstermektedir (Van der Linden vd., 2017: 1-2). Bunun yanında eğitim içeriğinin yapısı etkinliği önemli ölçüde etkilemektedir. Cook ve diğeri (2017: 5) yanlış iklim bilgisiyle mücadelede farklı eğitim yaklaşımlarını test eden rastgele kontrollü çalışmalar yürütmüştür. Yanlış bilgilendirme mekanizmasına odaklanan eğitimin belirli retorik teknikleri ve mantıksal yanlışlıkları tanımlamanın sonraki yanlış bilgilendirmeye yalnızca doğru bilgi sunmaktan daha fazla direnç sağladığını ortaya koymaktadır (Cook vd., 2017: 7; Nyhan & Reifler, 2010: 315). Bu bulgu, insanlara yanlış bilgilendirme tekniklerini tanımayı öğretmenin, yalnızca olgusal düzeltmeler sağlamaktan daha etkili olabileceğini göstermektedir.

Bireysel müdahalelerin ötesinde, müfredat entegrasyonu, yanlış bilgilendirme direnci için umut verici yollar sunabilmektedir. McGrew ve diğeri (2019: 20) Sivil Çevrimiçi Muhakeme Müfredatını geliştirdiği ve değerlendirdiği çalışmasında; düzenli kurslara entegre edilmiş sürekli eğitim programlarının, öğrencilerin çevrimiçi bilgileri bağımsız müdahalelerden daha fazla değerlendirme becerilerinde daha fazla gelişme sağladığını bulgulamışlardır. Eleştirel değerlendirme becerilerinin eğitim programlaması boyunca kapsamlı bir şekilde bütünleştirilmesinin yanlış bilgilere karşı daha sağlam korumalar sağladığını göstermektedir (Wineburg & McGrew, 2019: 11-12). Bununla birlikte, eğitim yaklaşımları motive edilmiş akıl yürütmeyi ve geri tepme etkilerini hesaba katmalıdır. Nyhan & Reifler (2010: 307), olgusal düzeltmelerin, önceden güçlü inançları olan gruplar arasındaki yanlış anlamaları gerçekten güçlendirdiği örnekleriyle belgelemiştir. Deneysel çalışmaları, derin inançlara doğrudan meydan okuyan eğitimsel müdahalelerin, yanlış anlamaları azaltmak yerine güçlendiren savunma işlemlerini tetikleyebileceğini göstermektedir (Nyhan & Reifler, 2010: 309). Dünya görüşü geri tepme etkisi adı verilen bu durum, eğitim yaklaşımlarının, özellikle siyasallaştırılmış konuları ele alırken, savunma tepkilerini tetiklemekten kaçınan dikkatli bir çerçeveleme kullanması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak birçok sorunu önlemede olduğu gibi agnotoloji ile başa çıkma konusunda da eğitim önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte eğitimin ne zaman ve nasıl yapılacağı diğer önemli hususlardır. Aynı zamanda eğitim yönetimi açısından eğitim süreçlerine dahil edilmesi ve müfredata entegrasyonu gibi durumlar da önem arz etmektedir. Eğitimlerin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi gibi süreçler emek ve zaman harcansa da göz ardı edilmemesi gerektiği görülmektedir.

2.1.5.2. Yaptırım/Ceza ve Düzenlemeler

Düzenleyici yaklaşımlar ve yaptırımlar, agnotolojik bilgilerle mücadelede bir başka önemli stratejiyi temsil etse de araştırmalar bunların uygulanması ve etkinliğinde önemli nüansları göstermektedir (Hindman, 2018: 172-175). İtalya, Fransa ve Almanya'nın 2017'de gerçekleştirdiği yasal düzenlemeler sayesinde yalan haber, yanlış içerikler ve bunlara bağlı şikayetlerle ilgili etkili sonuçlar elde edilmiş ve önemli ölçüde azalma görülmüştür (Alemanno, 2018: 3-4). Platform sorumluluğu bir düzenleyici yaklaşımı temsil etmektedir. Gillespie (2018: 54), platform yönetişiminin evrimini analiz ederek, aracı sorumluluk korumalarındaki değişikliklerin bilgi ekosistemini nasıl önemli ölçüde değiştirebileceğini belirtmektedir. Araştırma, platformlar zararlı içeriğe ev sahipliği yapmak için anlamlı bir sorumlulukla karşı karşıya kaldıklarında, daha titiz içerik denetleme sistemleri uyguladıklarını göstermektedir (Gillespie, 2018: 56). Bu düzenleyici baskı, platformların yanlış bilginin yayılmasını tanımlamak ve sınırlamak için daha karmaşık yaklaşımlar geliştirmeleri için teşvikler yaratmaktadır.

Şeffaflık gereksinimleri başka bir düzenleyici yol sunar. Barrett ve diğerleri (2021: 127) şeffaflık düzenlemelerinin platform davranışı üzerindeki etkisini analiz ederek, içerik denetleme, algoritmik öneri sistemleri ve reklam uygulamalarıyla ilgili zorunlu açıklama gereksinimlerinin, belirli yanlış bilgi artırma biçimlerini kısıtlayan hesap verebilirlik mekanizmaları oluşturduğunu tespit ederek şeffaflık gereksiniminin önemini belirtmişlerdir. Karşılaştırmalı politika araştırmaları, şeffaflık gereksinimlerinin, yalnızca platformun kendi kendini raporlamasına güvenmek yerine araştırmacılar ve sivil toplum kuruluşları tarafından dış doğrulamayı etkinleştirdiklerinde daha etkili olduğunu göstermektedir (Barrett vd., 2021: 130). Bu bulgu, etkili düzenlemenin yalnızca açıklama gerekliliklerinden ziyade sağlam gözetim mekanizmaları ve içerik düzenlemeleri gerektirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, doğrudan içerik düzenlemesi önemli zorluklarla karşı karşıyadır.

Kaye (2019: 72), doğrudan içerik yasaklarının genellikle uygulama zorluklarıyla nasıl karşılaştığını ve istenmeyen sonuçlar doğurabileceğini belgeleyerek paylaşım düzenlemesinin küresel manzarasını incelediği uluslararası çalışmada, otoriter rejimler tarafından meşru eleştiriye ve siyasi muhalefeti bastırmak için sahte haberlere veya yanlış bilgilere yönelik belirsiz yasakların sömürsünü ortaya koymaktadır (Kaye, 2019: 74). Bu bulgular, doğrudan içerik düzenlemesinin, meşru konuşmayı bastırmaktan kaçınmak için özenle hazırlanmış tanımlamakta ve güçlü prosedür korumaları gerektirdiğini göstermektedir.

Reklam verenlere ait düzenlemeler, gelecek vaat eden başka bir düzenleyici yaklaşım sunmaktadır. Bakir & McStay (2018: 155), dijital reklamcılıkta duygusal manipülasyonu analiz ederek, siyasi reklamlar için şeffaflık gerektiren düzenlemelerin, belirli mikro hedefli duygusal manipülasyon biçimlerini önemli ölçüde azalttığını göstermektedir. Araştırmada, siyasi reklamların net bir şekilde etiketlenmesi ve finansman kaynaklarının açıklanması gerekliliklerinin, kullanıcıların potansiyel manipülasyon konusundaki farkındalığını nasıl artırdığını ve duygusal olarak manipülatif içeriğin etkinliğini nasıl azalttığı ortaya çıkmaktadır (Bakir ve McStay, 2018: 158; Kim vd., 2018: 515-518). Bu bulgular, özellikle ikna edici içeriği hedefleyen şeffaflık gereksinimlerinin, kullanıcıları olası yanlış bilgileri daha iyi değerlendirme konusunda güçlendirebileceğini göstermektedir (Cammaerts & Mansell, 2020: 136-138).

Düzenleyici yaklaşımlar için bir başka zorluk uygulama alanında karşımıza çıkmaktadır Gorwa (2019: 854), platform yönetim mekanizmalarını inceleyerek, yetki alanları arası uygulama zorluklarının, küresel platformların etkin bir şekilde düzenlenmesinde önemli engeller oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Dijital platformların uluslararası doğasının, şirketlerin operasyonları en katı ulusal düzenlemelere maruz kalmalarını en aza indirecek şekilde yapılandırıldığını göstermektedir (Gorwa, 2019: 856). Bu noktada agnotolojik bilgilere karşı etkili düzenleyici yanıtlar geliştirmede uluslararası koordinasyonun önemi ortaya çıkmaktadır (Keller, 2018: 2-3).

Agnotoloji, disiplinler arası ve uluslararası niteliğe sahiptir. Kasıtlı üretilen yanlış bilgilere karşı yaptırım, ceza ve düzenlemeler önemli bir yer tutmaktadır. Açıklık ve şeffaflık kriterlerini sağlayacak düzenlemeler bilgi kirliliğine karşı mücadeleyi desteklemektedir.

2.1.5.3. Sorgulayıcı Yaklaşım

Bilginin müzakereyle işlenmesini teşvik eden yapılandırılmış sorgulama stratejileri, yanlış bilgiye duyarlılığı azaltmada önemli bir etkinlik göstermiştir (Pennycook & Rand, 2018: 2525). Yanlış bilgi savunması olarak analitik düşünme kavramı, deneysel araştırmalarda güçlü destek bulmaktadır. Pennycook & Rand (2019: 39), analitik düşünme ile yanlış bilgi duyarlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir dizi çalışma sonucunda, içeriğin politik inançlarıyla aynı hizada olup olmadığına bakılmaksızın, daha analitik düşünceye dahil olan bireylerin doğru ve yanlış başlıkları ayırt etmede önemli ölçüde daha iyi olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, analitik işlemeyi teşvik eden müdahalelerin siyasi yelpazedeki yanlış bilgilere duyarlılığı azaltabileceğini göstermektedir (Pennycook & Rand, 2019: 41). Analitik düşünmeye yönelik becerilerin, çeşitli yanlış bilgilendirme biçimlerine karşı geniş koruma sağlayabilmektedir (Nurse vd., 2021: 425-426). Analitik düşünme sürecinde sorgulama becerileri de önemli bir yer tutmaktadır.

Özel sorgulama yöntemleri agnotoloji ile mücadelede umut verici bir yöntemdir. Fazio (2020: 117) "Eleme yöntemi" olarak adlandırdığı protokolde; durdurun, kaynağı araştırın, daha iyi kapsama alanı bulun, kökenlerine ilişkin iddiaları takip edin olarak basamaklandırılmıştır. Bu dört aşamalı sorgulama sürecinde eğitilen öğrencilerin çevrimiçi bilgileri kontrol gruplarına kıyasla önemli ölçüde iyileştirdiği görülmektedir. Aynı zamanda yapılandırılmış yaklaşımın kaynağın uzmanlığı ve potansiyel çıkar çatışmaları gibi daha tanımlanabilir sinyallere olan ilgiyi artırırken web sitesi tasarımı gibi yüzeysel güvenilirlik ipuçlarına aşırı bağımlılığı azalttığını göstermektedir (Fazio, 2020: 119). Ayrıca somut sorgulama protokollerinin eleştirel düşünmeye yönelik genel teşviklerden daha etkili olabileceğini de savunmaktadır. Bunun yanında sorgulayıcı müdahalelerin zamanlaması çok önemlidir. Roozenbeek & Van der Linden (2019: 7), kullanıcıları simüle edilmiş maruz kalma yoluyla yanlış bilgilendirme taktiklerini tanımaları için eğiten "Kötü Haber" oyununda, oyunu oynayan katılımcıların sahte haber tekniklerine karşı önemli ölçüde daha fazla şüphecilik geliştirdiklerini ve bu koruyucu etkilerin müdahaleden sonra en az birkaç hafta devam ettiğini ortaya koymaktadır (Roozenbeek & Van der Linden, 2019: 9). Bu araştırma, sorgulama yaklaşımlarının, yerleşik inançları düzeltmeye çalışmak yerine yanlış bilgiye maruz kalmadan önce uygulandığında daha etkili olduğunu göstermektedir.

Uygulamada müdahale bağlamı, strateji etkinliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Guess ve diğerleri (2020: 10187), 2016 ABD başkanlık seçimleri sırasında gerçekleştirdiği çalışmada; kullanıcıları kaynak güvenilirliğini düşünmeye iten dijital okuryazarlık müdahalelerinin, sahte haber makalelerinin paylaşımını yaklaşık %10 azalttığını ortaya koymaktadır. Ancak, müdahale, çevrimiçi olarak daha fazla zaman geçiren ve genel olarak daha fazla içerik paylaşan kullanıcılar için daha fazla etkili olduğu için önemli bağlamsal sınırlamalara dikkat çekmektedirler (Guess vd., 2020: 10189). Bu bulgu, sorgulama yaklaşımlarının farklı kullanıcı bağlamlarında kalibrasyon gerektirebileceğini ve alışılmış bilgi tüketim süreçlerine entegre edildiğinde daha etkili olabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde sorgulama yaklaşımları etrafındaki mesajlaşma, onların benimsenmesini etkiler. Vraga & Bode (2017: 1394), çerçevelemenin medya okuryazarlığı mesajlarıyla etkileşimi nasıl etkilediğini inceleyerek, doğru bilgiler etrafında paylaşılan değerleri vurgulayan partizan olmayan çerçevelemenin, partizanca mesajlaşmaya kıyasla sorgulama istemleriyle etkileşimi önemli ölçüde artırdığını belirtmektedir. Çalışma, sorgulama yaklaşımlarının, belirli inançları düzeltmek veya partizan hedeflerine hizmet etmek yerine bireysel özerkliği artırmak olarak sunulduğunda en kolay şekilde benimsendiğini göstermektedir (Vraga & Bode, 2017: 1396). Bu bulgu, savunma tepkilerini tetiklemekten kaçınmak için sorgulama yaklaşımlarını teşvik ederken dikkatli mesajlaşmanın önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak analitik düşünmeye dayalı sorgulayıcı bir yaklaşım agnotolojik bilgilere karşı önemli bir savunma stratejisidir. Bilginin kaynağına, veriliş şekline ve hayatın doğal akışına uygunluğu gibi durumlara karşı analiz ederek temkinli ve ihtiyatlı bir tutum sergilemek daha sağlıklı kararların ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Bilgiye körü körüne inanmak yerine eleştirel yaklaşma alışkanlığı önemli bir beceri olarak görülmektedir.

2.1.5.4. Uzman Görüşü

Güvenilir ve bilimsel uzman görüşlerinin kamuoyuna doğru ve anlaşılır bir şekilde sunulması, agnotolojiyle mücadelede hayati bir yöntemdir. Bilim insanları, akademisyenler ve alanında yetkin profesyoneller, karmaşık konuları basitleştirerek ve bilimsel fikir birliğini vurgulayarak yanlış bilgiyi çürütebilirler (Oreskes & Conway, 2010: 265-267). Uzman fikir birliği mesajları, bazı yanlış bilgilendirme biçimlerine karşı koymak için özel bir umut vaat edebilmektedir. Van der Linden ve diğerleri

(2015: 6), iklim değişikliği konusunda uzman fikir birliğini vurgulayan mesajların bilim adamları arasında algılanan tartışmayı önemli ölçüde azalttığını ve insan kaynaklı iklim değişikliğinin kabulünü artırdığını belirtmektedir. Araştırma, "%97 bilimsel fikir birliğini vurgulamanın, iklim değişikliğinin mekanizmaları hakkında ayrıntılar sunmaktan daha etkili olduğunu göstermekte ve fikir birliği bilgisinin, uzmanların tartışmalı konularda nerede durduğuna dair belirsizliğin çözülmesine yardımcı olduğunu öne sürmektedir (Van der Linden vd., 2015: 8). Bu bulgu, uzman anlaşmasının açıkça iletilmesinin, bilimsel sonuçlara ilişkin üretilmiş şüphelere etkili bir şekilde karşı koyabileceğini göstermektedir.

Uzman güvenilirlik faktörleri ikna ediciliği önemli ölçüde etkileyen bir başka faktördür (Baker & Mayernik, 2020). Pornpitakpan (2004: 243), uzman görüşlerinin nasıl değerlendirildiğini belirleyen temel faktörleri belirleyerek kaynak güvenilirliği araştırmalarının kapsamlı bir incelemesini yapmıştır. Analiz, algılanan nesnellik, izleyiciyle benzerlik ve yerleşik itibar gibi ek faktörlerle birlikte algılanan uzmanlığın ve güvenilirliğin mesaj kabulünün en tutarlı belirleyicileri olduğunu göstermektedir (Pornpitakpan, 2004: 246). Bu araştırma, yanlış bilgilendirmeye karşı etkinliği en üst düzeye çıkarmak için uzman iletişiminin hem teknik uzmanlığı hem de güvenilirlik sinyallerini vurgulaması gerektiğini göstermektedir. Uzmanların güvenilirlik değerlendirmelerinde bireyler çeşitli algı biçimleri sonucunda karar vermektedir. Bu yüzden uzman görüşü ile önceden var olan inançlar arasındaki ilişki karmaşıktır. Kahan ve diğerleri (2011: 147), bireylerin uzmanların güvenilirliğini nasıl değerlendirdiklerini inceleyerek, insanlar önceden var olan görüşlerini destekleyen uzmanları, görüşlerine meydan okuyan eşit derecede nitelikli uzmanlardan daha güvenilir olarak görme eğilimindedir. Deneysel çalışmaları, uzmanlığın bu motive edilmiş değerlendirmesinin, uzmanların kimlik bilgileri nesnel olarak aynı olsa bile gerçekleştiğini göstermekte ve ideolojik olarak doğuştan gelen yanlış bilgilerin uzman temelli düzeltmeleri için önemli zorluklar yaratmaktadır (Kahan vd., 2011: 149). Bu araştırma, uzman görüşlerinin, kimlik koruyucu bilişi tetiklemekten kaçınacak şekilde çerçevesinde en etkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

Uzmanların iletişim stratejileri bilgi paylaşımını önemli ölçüde etkilemektedir. Dieckmann ve diğerleri (2017: 119), uzmanların belirsizliği en etkili şekilde nasıl iletebileceklerini inceleyerek, mevcut bilginin sınırlarının şeffaf bir şekilde kabul edilmesinin, neyin iyi kurulmuş olduğuna dair net ifadelerle birleştirilmesinin, uzman

güvenilirliğinin azalmasından ziyade arttığını keşfetmiştir. Deneysel çalışmada, uzmanlardan gelen aşırı güvenin, uygun şekilde kalibre edilmiş güven ifadelerine kıyasla ikna ediciliklerini gerçekten azalttığını ifade etmektedir (Dieckmann vd., 2017: 121). Bu bulgu, belirsizliğin dürüstçe kabul edilmesinin, yanlış bilgilerle mücadelede uzman etkisini zayıflatmak yerine güçlendirebileceğini göstermektedir.

Uzman çeşitliliği hususları bilginin kabulünde önemli bir yer tutmaktadır. Jamieson & Hardy (2014: 585), bilim iletişimde uzman çeşitliliğinin önemini analiz ederek, farklı uzman habercilerin farklı kitle segmentlerinde mesaj kabulünü artırdığını bulmuşlardır. Araştırma, aynı bilimsel mesajın farklı demografik geçmişlere ve siyasi ilişkilere sahip uzmanlardan geldiği zaman, önyargı algılarını önemli ölçüde azalttığını ve farklı izleyiciler arasında kabulü artırdığını göstermektedir (Jamieson & Hardy, 2014: 587). Bu bulgu, uzman sesler arasındaki temsili çeşitliliğin, kutuplaşmış izleyiciler arasındaki yanlış bilgilere karşı koymadaki etkinliğini artırabileceğini ortaya çıkarmaktadır.

2.1.5.5. Resmi Kaynak

Resmi kaynaklara güvenmek, etkililik ve bağlamlar arasında önemli ölçüde farklılık gösterse de agnotolojik bilgilerle mücadele için bir başka önemli stratejiyi temsil eder. Devlet kurumları, uluslararası örgütler, saygın akademik kuruluşlar veya bağımsız medya kuruluşları gibi resmi ve güvenilir kaynakların aktif bir şekilde doğru bilgi sağlaması ve güvenilirliklerini artırması agnotolojiye karşı önemli bir stratejidir (Shanka & Menebo, 2022: 1275-1276). Swire-Thompson & Ecker (2018: 472) kaynak güvenilirlik kararlarının ve yanlış bilgi duyarlılığının, resmi kaynakların algılanan güvenilirliğinin demografik ve ideolojik gruplar arasında önemli ölçüde değiştiğini tespit etmiştir. Çalışma, kurumsal güveni yüksek bireylerin resmi kaynaklardan gelen düzeltmelere önemli ölçüde daha açık olduğunu, kurumsal güveni düşük olanların ise resmi düzeltmelere karşı yanlış algılarını artırabileceğini göstermektedir (Swire-Thompson & Ecker, 2018: 474). Bu bulgu, resmi kaynak stratejilerinin, temel kurumsal güveni düşük nüfuslar arasında sınırlı etkinliğe sahip olabileceğini ve hatta geri tepebileceği riskini barındırmaktadır. Bu yüzden kaynakların düzeltme stratejileri de önemli bir yer tutmaktadır (Nyhan & Reifler, 2010: 324-327). Çözüm noktasında stratejik kaynak ortaklıkları güvenilirliği artırabilmektedir. Düzeltme stratejileri üzerine bir meta-analizini çalışmasında, beklenmedik kaynaklardan gelen düzeltmelerin (algılanan kişisel çıkarlara aykırı olanlara göre) beklenen kaynaklardan

önemli ölçüde daha yüksek etkileşim gösterdiğini ortaya çıkmıştır (Walter ve Murphy, 2018: 429). Ayrıca, geleneksel olarak karşıt kaynaklar yanlış bilgileri birlikte düzelttiğinde (örneğin, Fox News ve MSNBC aynı düzeltmeyi yayınladığında), ikna edici etkinin tek kaynaklı düzeltmelere kıyasla önemli ölçüde arttığını göstermektedir (Walter ve Murphy, 2018: 431). Bu bulgu, çeşitli resmi kaynaklar arasındaki stratejik ortaklıkların kutuplaşmış kitleler arasında düzeltme etkinliğini artırabileceğini göstermektedir (Ecker vd., 2022: 19-20).

Resmi kaynakların prosedürel şeffaflığı, ikna ediciliklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Şeffaflık, düzenleyici kurumlara olan güveni, prosedürel şeffaflığın (kararların nasıl alındığına dair net bir açıklama) basitçe sonuç sunmaya kıyasla güveni ve mesaj kabulünü önemli ölçüde artırmaktadır (De Vries vd., 2015: 137). Resmi kaynaklar kanıt değerlendirme süreçlerini açıkladığında ve sınırlamaları kabul ettiğinde, başlangıçta kuruma şüpheyle yaklaşanlar arasında bile izleyici kabulünün arttığını göstermektedir (De Vries vd., 2015: 139). Bu durum, resmi kaynakların yanlış bilgilere karşı koymaya çalışırken prosedürel şeffaflığı vurgulaması gerektiğini göstermektedir (Grimmelikhuijsen vd., 2013: 579-581). Şeffaf ve iyi bir şekilde tasarlanmış kaynaklar agnotoloji ile mücadelede etkili bir araçtır. Rains (2008: 478), kaynak tasarım özelliklerinin algılanan güvenilirliği nasıl etkilediğini inceleyerek, net atıf, düzenli olarak güncellenen içerik, kolay gezinme ve minimum reklam içeren resmî web sitelerinin, bu özelliklerden yoksun sitelerden önemli ölçüde daha güvenilir olarak algılandığını tespit etmiştir. Çalışmada, güvenilirliğin yapısal göstergelerinin (kurumsal desteğe işaret eden tasarım öğelerinin) kullanıcıların, özellikle sınırlı alan bilgisine sahip olanlar arasında bilgi kabul edip etmediklerini önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Rains, 2008: 480). Resmi kaynakların, yanlış bilgilerle mücadelede etkinliklerini en üst düzeye çıkarmak için sunum özelliklerine dikkatle katılmaları gerektiğini göstermektedir (Fogg vd., 2003: 5-7).

Kaynakların bilgiyi aktarabilmesi için takipçiler güven inşa etmesi gerekmektedir. Özellikle kriz iletişimi stratejileri, resmi kaynaklar için bazı özel zorluklar doğurmaktadır. Seeger (2006: 234) kriz iletişimindeki en iyi uygulamaları analiz ederek, kriz öncesi güvenilirliğin acil durumlarda resmi kaynaklara inanılıp inanılmayacağını nasıl güçlü bir şekilde öngördüğünü belirtmektedir. Birden fazla kriz olayını analiz etmesi, krizlerden önce kendilerini güvenilir bilgi kaynakları olarak belirleyen kuruluşların, acil durumlarda yanlış bilgilendirmeye karşı koymada, bir

krizin ortasında güvenilirlik sağlamaya çalışanlara göre önemli ölçüde daha etkili olduğunu göstermektedir (Seeger, 2006: 236). Bu araştırma, güvenilir resmi bilgi kaynaklarının geliştirilmesinin, bilgi krizleri sırasında tepkisel çabalardan ziyade uzun vadeli yatırım gerektirdiğini göstermektedir.

2.1.5.6. Çoklu Stratejilerin Entegrasyonu

Bu bölüm, agnotolojik bilgilerle mücadele için beş farklı stratejiyi incelemiş olsa da araştırmalar giderek artan bir şekilde, birden fazla stratejiyi birleştiren entegre yaklaşımların en güçlü sonuçları verdiğini göstermektedir. Çok seviyeli ve çeşitlendirilmiş müdahalelerin daha etkili olduğu görüşü yaygınlaşmaktadır. Lewandowsky vd. (2017: 361), etkili yanıtların bireysel, toplumsal ve yapısal düzeylerde koordineli müdahaleler gerektirdiğini savunarak, yanlış bilgileri ele almak için kapsamlı bir çerçeve önermektedir. Analizlerinde, yanlış bilgiyi artıran platform mimarilerini ele almadan medya okuryazarlığı eğitimi gibi yalnızca bir seviyeyi hedefleyen izole müdahalelerin, koordineli çok seviyeli yaklaşımlara kıyasla sınırlı etki gösterdiğini göstermektedir (Lewandowsky vd., 2017: 363). Bu bulgu, kapsamlı yanlış bilgilendirme yanıtlarının, tek stratejili müdahalelere dayanmak yerine çoklu stratejik yaklaşımlardan unsurlar içermesi gerektiğini göstermektedir.

Farklı stratejilerin zamanlaması ve dizilimi etkinliği önemli ölçüde etkiler. Ecker vd. (2022: 168) çürütme (debunking) müdahalelerinin sistematik bir incelemesini yaparak, zamanında düzeltmeler ve sürekli eğitim ile takip edilen önceden bilgilendirme (prebunking) yaklaşımlarının, önemli ölçüde daha fazla etkinlik gösterdiğini tespit etmiştir. Öncül bilgilerin ilk direnci yarattığını, düzeltmelerin belirli yanlış bilgilendirme örneklerini ele aldığını ve devam eden eğitimin uzun vadeli dayanıklılık oluşturduğunu ve gereksiz etkilerden ziyade tamamlayıcı etkiler yarattığını göstermektedir (Ecker vd., 2022: 170). Bu bulgu, yanlış bilgilendirme yanıt sürecinin farklı aşamalarında farklı stratejik yaklaşımların en etkili olabileceğini ve öncül bilgilendirmenin (prebunking) önemini vurgulamaktadır.

Farklı yanlış bilgi türlerine stratejik uyum, agnotoloji ile mücadelede etkinliği artırabilmektedir. Nyhan ve diğerleri (2022: 17) içerik alanlarındaki yanlış bilgilendirme müdahalelerinin değişen etkinliğini analiz ederek, belirli stratejilerin, ele alınan yanlış bilginin türüne bağlı olarak farklı etkinlik gösterdiğini tespit etmiştir. Yanlış sağlık bilgileri için uzman görüşü stratejilerinin daha fazla etkinlik gösterdiğini,

siyasi komplo teorileri için sorgulama yaklaşımlarının daha iyi sonuçlar verdiğini göstermektedir (Nyhan vd., 2022: 19). Bu bulgu, yanlış bilgi yanıt stratejilerinin, herkese uyan tek yaklaşımlar uygulamak yerine, ele alınan belirli yanlış bilgi türüne göre strateji belirlenmesi gerektiğini göstermektedir. Benzer bir şekilde kitleler arasında da farklı stratejiler daha etkili olabilmektedir.

Kitle sınıflandırması, mücadele stratejisinin etkinliğini etkileyen başka bir faktördür. Vraga ve diğerleri (2020: 675) izleyici özelliklerinin farklı düzeltme yaklaşımlarına duyarlılığı nasıl etkilediğini inceleyerek; farklı demografik ve psikografik sınıfların çeşitli düzeltme stratejilerine farklı yanıt verdiğini bulgulamıştır. Bilim okuryazarlığı yüksek izleyiciler arasında resmi kaynaklardan yapılan ayrıntılı düzeltmelerin en yüksek etkinliği gösterdiğini, bilim okuryazarlığı düşük izleyiciler için ise uzman fikir birliğini vurgulayan basit mesajlaşmanın daha etkili olduğunu belirtmektedir (Vraga vd., 2020: 677). Bu bulgu, yanlış bilgilendirme yanıtlarının, kitleler arasında tek tip etkinlik varsaymak yerine stratejik unsurları hedef kitlenin özelliklerine göre uyarlaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda kaynak platformlarının yapısı da stratejik olarak önemlidir. Platforma özgü uyarlamalar müdahale etkinliğini artırabilmektedir. Kozyreva ve diğerleri (2020: 111) farklı dijital ortamların yanlış bilgi dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini analiz ederek, müdahale stratejilerinin, farklı bilgi ortamlarının benzersiz karşılıklarını ve sınırlamalarını ele almak için platforma özgü uyarlamalar gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Twitter gibi metin tabanlı platformlarda iyi çalışan sorgulama istemlerinin, görsel okuryazarlık istemlerinin daha etkili olduğu TikTok gibi ilk video ortamlarında etkinliğin azaldığını göstermektedir (Kozyreva vd., 2020: 113). Bu bulgu, yanlış bilgilendirme yanıtlarının stratejik unsurları müdahalelerin kullanılacağı belirli dijital ortamlara uyarlaması gerektiğini göstermektedir.

Eğitim yaklaşımları, özellikle yalnızca olgusal düzeltmeler sağlamak yerine eleştirel değerlendirme becerileri geliştirmeye odaklandıklarında, yanlış bilgilere karşı uzun vadeli dayanıklılık oluşturmak için önemli vaatler sunmaktadır. En etkili eğitim müdahaleleri, analitik eğitimi uygulama fırsatlarıyla birleştirir, yalnızca doğru bilgi sunmak yerine yanlış bilgilendirme tekniklerini anlamayı vurgular ve bağımsız müdahalelere güvenmek yerine eleştirel değerlendirme becerilerini eğitim programlaması boyunca bütünleştirebilir. Bununla birlikte, eğitim yaklaşımları, özellikle derinlemesine siyasallaştırılmış konuları ele alırken, motive edilmiş akıl

yürütmenin ve potansiyel geri tepme etkilerinin ortaya çıkardığı zorluklarda dikkatli bir şekilde gezinmelidir.

Düzenleyici yaklaşımlar ve yaptırımlar, şeffaflık gereklilikleri, platform sorumluluğu hükümleri ve reklam düzenlemelerinden gelecek vaat eden sonuçlarla yanlış bilgi üretimi ve artırımı konusunda önemli yapısal kısıtlamalar yaratır. Bununla birlikte, doğrudan içerik düzenlemesi, siyasi sansür için kullanılan aşırı geniş yasak örnekleriyle ilgili olarak önemli tanımlayıcı ve uygulama zorluklarıyla karşı karşıyadır. Dijital platformların sınır ötesi doğası, etkili düzenleyici yanıtların geliştirilmesinde uluslararası koordinasyonun önemini vurgulayarak ek uygulama zorlukları yaratmaktadır. Bilginin müzakereyle işlenmesini teşvik eden yapılandırılmış sorgulama yaklaşımları, özellikle genel eleştirel düşünme teşvikinden ziyade somut protokoller sağladıklarında, çeşitli bağlamlarda önemli bir etkinlik göstermiştir. Bu tür yaklaşımlar, yanlış bilgiye maruz kalmadan önce tanıtıldığında ve partizan hedeflerine hizmet etmek yerine bireysel özerkliği artırmak olarak çerçevelendiğinde en etkilidir. Bununla birlikte, sorgulama yaklaşımları, etkinliği en üst düzeye çıkarmak için farklı kullanıcı bağlamlarına ve dijital ortamlara uyum gerektirebilir.

Uzman görüşü stratejileri, özellikle ilgili uzmanlar arasındaki fikir birliğini vurguladıklarında ve mevcut bilginin sınırlarını şeffaf bir şekilde kabul ettiklerinde, belirli yanlış bilgilendirme biçimlerine karşı koymak için özel bir umut vaat etmektedir. Bununla birlikte, uzman mesajlaşmanın etkinliği, izleyici üyelerinin önceden var olan inançlarından ve uzman güvenilirliğine ilişkin algılarından önemli ölçüde etkilenir, bu da çeşitli uzman habercilerin önemini ve güvenilirlik sinyallerine gösterilen özeni vurgular. Farklı uzmanlar arasındaki stratejik ortaklıklar, kutuplaşmış izleyiciler arasında güvenilirliği artırabilir. Resmi kaynak stratejileri, düşük güven ortamlarında belirli zorluklarla karşı karşıyadır, ancak prosedürel şeffaflık, stratejik ortaklıklar ve sunum özelliklerine dikkat edilerek geliştirilebilir. Resmi kaynakların yanlış bilgilendirmeye karşı koymadaki etkinliği, bilgi krizleri sırasındaki tepkisel çabalardan ziyade önemli ölçüde kriz öncesi güvenilirlik oluşturmaya bağlıdır. Kurumsal desteğe işaret eden tasarım özellikleri, kullanıcıların resmi kaynaklardan, özellikle de sınırlı alan bilgisine sahip olanlardan bilgi kabul edip etmediklerini önemli ölçüde etkiler. Belki de en önemlisi, araştırmalar giderek artan bir şekilde, birden fazla stratejik kategoriden unsurları birleştiren entegre yaklaşımların, agnotolojik bilginin

ortaya çıkardığı karmaşık zorlukları ele almak için en büyük vaadi gösterdiğini göstermektedir. Bu tür entegre yaklaşımlar, bireysel, topluluk ve yapısal düzeylerdeki müdahaleleri koordine ederken, stratejik unsurları yanlış bilgi türüne, hedef kitle özelliklerine ve uygulama bağlamına göre uyarlamalıdır. Kapsamlı yanıtlar, eğitim, düzenleme, sorgulama yaklaşımları, uzman görüşü ve resmi kaynaklardan gelen unsurları stratejik olarak birleştirerek, yanlış bilgilendirme zorluğunun farklı yönlerini gereksiz etkilerden ziyade tamamlayıcı etkilerle ele alabilir.

Bilgi ortamları yapay zekâ gibi gelişmekte olan teknolojilerle gelişmeye devam ettikçe, bu stratejileri geliştirmek ve giderek daha karmaşık hale gelen cehalet biçimleriyle mücadele etmek ve yeni yaklaşımlar geliştirmek için devam eden araştırmalar gerekli olacaktır. Farklı stratejilerin agnotolojik bilgilerle mücadele ettiği belirli mekanizmaları anlamak, giderek karmaşıklaşan bilgi ortamlarında daha doğru anlayışı teşvik etmeye yönelik çabalar için çok önemli bir temel sağlar.

2.2. Eğitim Materyalleri ve Uygulamalarında Agnotoloji

Agnotoloji, eğitim ortamlarında soyut bir kavram olarak kalmaz; müfredatın içeriğinden ders kitaplarına, öğretim yöntemlerinden eğitim politikalarına kadar birçok alanda somut tezahürler bulur. Bu bölümde, agnotolojinin eğitim materyalleri ve uygulamalarında nasıl ortaya çıktığı incelenecektir.

2.2.1. Müfredat İçeriği

Müfredat, bir toplumun hangi bilgileri değerli bulduğunu, gelecek nesillere neyi aktarmak istediğini ve hangi kimlikleri inşa etmeyi hedeflediğini yansıtan politik bir belgedir. Agnotoloji, müfredat içeriğinin belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde çeşitli şekillerde kendini gösterebilir:

- **Kasıtlı Dışlamalar (Omissions):** Müfredatlar, genellikle belirli konuları, olayları veya perspektifleri kasıtlı olarak dışarıda bırakarak cehalet üretebilir. Bu dışlamalar, politik, ideolojik veya kültürel nedenlere dayanabilir. Örneğin, Sally Tomlinson'ın İngiltere üzerine yaptığı çalışmada belirttiği gibi, Britanya İmparatorluğu'nun sömürgeci geçmişi, ırkçı uygulamaları ve bunların günümüzdeki çokkültürlü toplum yapısı üzerindeki etkileri, İngiliz okul müfredatında sistematik olarak yeterince ele alınmamakta veya önemsizleştirilmektedir (Tomlinson, 2023: 9-10). Bu durum, öğrencilerin kendi ülkelerinin tarihini ve bugünkü toplumsal yapısını anlamalarında ciddi bir

boşluk yaratmaktadır. Benzer şekilde, belirli sosyal veya politik hareketlerin, azınlık gruplarının tarihlerinin veya rahatsız edici kabul edilen tarihsel olayların müfredattan çıkarılması da kasıtlı bir cehalet üretme biçimidir.

• **Yanlı ve Tek Taraflı Anlatılar:** Müfredatlar, belirli bir "resmi" veya "ulusal" tarih anlatısını dayatarak, alternatif yorumları veya eleştirel bakış açılarını dışlayabilir (Tomlinson, 2023: 10). Tarih, genellikle kazananların veya egemen grupların perspektifinden yazılır ve bu durum, müfredatlara da yansır. Örneğin, ABD'de kölelik, yerli halkların tarihi veya sivil haklar hareketi gibi konuların öğretilme biçimi sürekli politik tartışmaların odağında yer almaktadır.

• **Bilim Eğitiminde Tartışmalı Hale Getirilen Konular:** Bilimsel olarak geniş kabul görmüş teoriler, ideolojik veya dini gerekçelerle müfredatta tartışmalı hale getirilebilir veya alternatif, bilimsel olmayan görüşlere yer açılabilir. Evrim teorisi (Proctor, 2008: 28) ve insan kaynaklı iklim değişikliği (Proctor, 2008: 28; Bedford, 2010: 159; Cook vd., 2014: 296; Scussel, 2024) bu durumun en bilinen örnekleridir.

• **Etnosentrik ve Irkçı İçerikler:** Müfredatlar, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, belirli bir etnik veya ırksal grubun üstünlüğünü ima eden veya diğer grupları aşağılayan içerikler barındırabilir (Tomlinson, 2023: 9). Tomlinson'ın analizine göre, İngiliz müfredatı tarihsel olarak beyaz, orta sınıf ve emperyal bir bakış açısını yansıtmış, sömürgeleştirilen halkları "aşağı" olarak kodlamıştır (Tomlinson, 2023: 9). Bu tür içerikler, öğrencilerde önyargıların oluşmasına veya pekişmesine neden olur ve toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretir.

Müfredat içerikleri, hedeflenen birey niteliğine hizmet etmektedir. Bu yüzden müfredat içerisindeki agnotolojik bilgiler tehlike arz etmektedir. Bunun yerine eleştirel ve sorgulayıcı düşünmeyi teşvik eden içerikler ve yaklaşımlar, eğitim süreçlerine daha etkili olacaktır.

2.2.2. Ders Kitapları ve Öğretim Materyalleri

Ders kitapları ve diğer öğretim materyalleri, müfredatın somutlaştığı temel araçlardır ve agnotolojinin taşıyıcısı olabilmektedir. Bilginin seçimi ve anlatımı genellikle siyasi ideolojik veya kültürel etkilerden bağımsız değildir (Apple, 2014: 14). ABD lise ders kitaplarında; ırkçılık, sömürgecilik ve sınıf ayrımcılığı gibi konuların çoğu zaman tarafsız olarak sunulmadığı örnek olarak gösterilebilir (Loewen, 2007: 6). Bunun

yanında Türkiye’de ders kitaplarında yapılan incelemelerde farklı kültürel kimlikler (Çayır, 2014), cinsiyet temsili (Esen, 2007) gibi kavramlar çerçevesinde agnotolojik bilgilerin bulunduğu, küresel vatandaşlık ve eleştirel düşünme gibi konuların (Ersoy, 2013) yeterli düzeyde verilmediği tespit edilmiştir. Ders kitaplarında agnotolojik bilgiler aşağıdaki yöntemlerle karşımıza çıkabilmektedir:

- **Eksik, Yanlış veya Yanıltıcı Bilgiler:** Ders kitapları, güncel olmayan bilgileri içerebilir, belirli olayları eksik veya yanlış anlatabilir ya da belirli grupları stereotipleştirerek sunabilir. Tarih kitaplarında savaşların nedenleri, belirli liderlerin rolleri veya toplumsal hareketlerin etkileri çarpıtılarak anlatılabilir (Foster & Crawford, 2006).
- **Tek Tip veya Basmakalıp Görüşlerin Pekiştirilmesi:** Ders kitapları ve yardımcı materyaller (çalışma kağıtları, sunumlar, videolar), genellikle karmaşık konuları basitleştirerek sunar ve farklı perspektiflere veya eleştirel yorumlara yer vermeyebilir. Bu durum, öğrencilerin tek bir doğru cevap veya tek bir geçerli görüş olduğu yanılgısına kapılmasına neden olabilir (Sleeter & Grand, 2008).

Özetle, okullardaki eğitim süreçlerinde, müfredatın aktarılmasında birincil kaynak olan ders kitaplarında; bilgi eksikliği, çarpıtma veya tek yönlü düşünceyi yayma işlevi görülebilmektedir. Bunun sonucunda ders kitapları, agnotolojinin taşıyıcı bir argümanı haline dönüşerek eleştirel ve sorgulayıcı düşünmeyi güçleştirebilmektedir (Proctor, 2008). Agnotoloji ile mücadelede ders kitaplarının içeriği ve bireylere kazandıracığı nitelikler önemli bir yer tutmaktadır.

2.2.3. Öğretim Uygulamaları ve Pedagojik Yaklaşımlar

Agnotoloji, sadece materyallerde değil, aynı zamanda öğretmenlerin sınıf içindeki uygulamaları ve benimsedikleri pedagojik yaklaşımlar aracılığıyla da işleyebilmektedir. Lammert & Godfrey (2023) tarafından yapılan bir araştırmada, Teksas'taki öğretmen adaylarının, özellikle cinsiyet ve cinsel yönelim gibi konularla ilgili çocuk edebiyatı eserlerini kullanmaktan kaçınma eğiliminde oldukları belirtilmektedir. Bu durum, öğretmenlerin yasal düzenlemelerden ziyade pedagojik bilgi eksikliği, politika bilgisi eksikliği ve kurumsal yaptırım korkusu gibi faktörlerden dolayı öz-sansür uyguladıklarını göstermektedir. Araştırmacılar, "konu kısıtlayıcı mevzuatın, öğretmenler bu mevzuatın arkasındaki ideolojiyi paylaşmasalar bile sınıf

içi uygulamaları etkileyebileceğini" vurgulamaktadır (Lammert & Godfrey, 2023). Bu bulgu, agnotolojinin sadece materyallerde değil, aynı zamanda öğretmenlerin sınıf içindeki uygulamaları ve benimsedikleri pedagojik yaklaşımlar aracılığıyla da işleyebileceğini düşündürmektedir.

Benzer şekilde, Ulusal Eğitim Derneği (NEA) tarafından aktarılan bir RAND Corporation çalışması, ABD'deki devlet okulu öğretmenlerinin üçte ikisinin öğrettikleri konuları kendi inisiyatifleriyle sınırladığını ortaya koymaktadır (NEA, 2024). Bu durum, öğretmenlerin çeşitli baskılar veya endişeler nedeniyle belirli konuları işlemekten kaçınabildiklerini ve bunun da öğrencilerin bilgiye erişimini sınırlayabileceğini göstermektedir.

Öğretmenlerin politik baskı, veli şikayetleri, idari yaptırım korkusu veya konuya yeterince hâkim olmama gibi nedenlerle belirli "hassas" veya "tartışmalı" konuları (örneğin, evrim, cinsellik eğitimi, belirli tarihsel olaylar, ırkçılık) işlemekten kaçınmaları, bir tür *öz-sansür/kaçınma (Self-Censorship)* olarak değerlendirilebilir. Görsele belirtildiği gibi, Bedford (2010: 160) bu duruma dikkat çekmektedir. Bu tür bir öz-sansür, öğrencilerin bu konularda bilgi edinme veya farklı görüşleri tartışma fırsatını ortadan kaldırır. Sonuç olarak, öğrenciler eleştirel düşünme ve farklı perspektifleri anlama becerilerini geliştirme fırsatından mahrum kalabilirler.

Eğitimde agnotolojik yaklaşımların eleştirel bir şekilde incelenmesi, öğrencilerin bilimsel süreçlere dair farkındalıklarını artırma ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirme potansiyeli taşıdığı Bedford (2010) ve Bedford & Cook (2013) tarafından da vurgulanmıştır. Bu yaklaşımlar, öğrencilerin bilgi kirliliği ve dezenformasyonla mücadele etmelerine yardımcı olabilir.

Agnotolojinin eğitim süreçlerindeki varlığı ve öğretmenlerin öz-sansür uygulamaları, öğrencilerin bilgiye erişimini ve eleştirel düşünme becerilerini olumsuz etkileyebilecek önemli sorunlardır. Bu sorunların üstesinden gelmek için eğitim politikalarının ve uygulamalarının gözden geçirilmesi, öğretmenlere mesleki gelişim fırsatları sunulması ve okul ortamlarında açık tartışma kültürünün teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, öğrencilerin farklı bilgi kaynaklarını sorgulama ve değerlendirme becerilerini geliştirecek eğitim programlarına ağırlık verilmelidir.

2.3. Eğitim Yönetimi ve Agnotoloji

Eğitim yönetimi ile agnotoloji arasındaki ilişki, bilginin üretim, dağıtım ve yönetim süreçlerinde cehaletin kasıtlı veya kasıtsız olarak nasıl inşa edildiği ve bu süreçlerin eğitim sistemlerinin idaresiyle nasıl kesiştiği üzerinden ele alınabilir. Agnotoloji, bilginin bastırılması, manipüle edilmesi veya yanlış bilgi yoluyla cehaletin oluşturulması süreçlerini inceler (Proctor, 2008: 1). Eğitim yönetimi ise, eğitim politikalarının oluşturulması, müfredat tasarımı, öğretmen eğitimi ve okul kaynaklarının dağıtımını gibi süreçleri kapsar. Bu iki alan, özellikle bilgi çağında, eğitim sistemlerinin epistemolojik sorumlulukları ve cehalet üretimine karşı mücadele bağlamında birbiriyle ilişkilidir.

Eğitim yönetimi, müfredat içeriği, öğretim yöntemleri ve değerlendirme süreçleri gibi unsurlar aracılığıyla hangi bilginin öğretileceğine ve hangi bilginin dışarıda bırakılacağına karar verir. Bu süreç, agnotolojik bir perspektiften ele alındığında, kasıtlı veya kasıtsız cehalet üretimine yol açabilir. Proctor (2008: 27), bilginin seçici bir şekilde sunulmasının, güç dinamikleri ve ideolojik çıkarlar tarafından şekillendirilebileceğini belirtmektedir. Örneğin, eğitim yönetiminde tarih müfredatının tasarımı, belirli olayların sansürlenmesi veya vurgulanması yoluyla öğrencilerin tarihsel gerçeklere erişimini sınırlayabilir (Loewen, 2007: 13-15). Bu, agnotolojinin temel ilgi alanlarından biridir. Bilginin yokluğu veya çarpıtılması, eğitim yönetiminin politik ve kültürel kararlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Eğitim yönetimi, aynı zamanda kaynak (örneğin, ders kitapları, teknoloji veya öğretmen eğitimi) aracılığıyla bilginin erişilebilirliğini de etkiler. Oreskes & Conway (2010: 169-171), bilimsel bilginin kasıtlı olarak bastırıldığı durumlarda (örneğin, iklim değişikliği inkârı), eğitim yönetiminin bu tür yanlış bilgileri destekleyen materyalleri müfredata dahil edebileceğini gösterir. Bu bağlamda, eğitim yönetimi, agnotolojik süreçlerin bir aracı olabilir veya bu süreçlere karşı koyarak eleştirel düşünmeyi teşvik edebilir. Eğitim yönetiminde agnotolojik süreçler, şu şekillerde ortaya çıkabilir:

- *Müfredat Tasarımı ve Sansür*: Eğitim yönetimi, müfredat içeriğini belirlerken hangi konuların öğretileceğine ve hangilerinin dışarıda bırakılacağına karar verir. Örnek olarak, Loewen (2007: 18-20), Amerikan tarih müfredatında kölelik ve yerli halkların soykırımını gibi konuların nasıl yumuşatıldığını veya

sansürlendiğini tartışır. Bu, kasıtlı cehalet üretiminin bir örneğidir ve eğitim yönetiminin ideolojik veya politik baskılarla şekillendiğini gösterir.

- *Öğretmen Eğitimi ve Bilgi Aktarımı:* Eğitim yönetimi, öğretmenlerin hangi pedagojik yaklaşımları kullanacağını ve hangi bilgiyi aktaracağını etkiler. Eğer öğretmen eğitimi, eleştirel düşünme veya yanlış bilgiyle mücadele becerilerini yeterince vurgulamıyorsa, bu durum agnotolojik süreçleri pekiştirebilir (McIntyre, 2018: 45-47).
- *Eğitim Politikaları ve Yanlış Bilgi:* Eğitim yönetimi, ulusal veya yerel politikaların bir yansıması olarak yanlış bilgiyi destekleyen politikaları benimseyebilir. Örneğin, tütün endüstrisinin bilimsel şüpheyi manipüle ettiği durumlarda, eğitim yönetimi bu tür çarpıtmaları ders materyallerine yansıtabilir (Oreskes & Conway, 2010: 16-18).

Eğitim yönetimi, agnotolojik süreçlere karşı koyarak cehalet üretimini azaltabilir ve eleştirel düşünmeyi teşvik edebilir. Bu, şu yollarla gerçekleştirilebilir:

- *Eleştirel Müfredat Tasarımı:* Eğitim yönetimi, müfredatı agnotolojik bir perspektiften tasarlayarak öğrencilerin bilgiyi sorgulamasını sağlayabilir. Örneğin, tarih eğitiminde farklı kaynakların karşılaştırılması veya bilim eğitiminde epistemolojik sorgulama teşvik edilebilir (Proctor, 2008: 89-91). Bu, durum öğrencilerin kasıtlı cehalet üretimini tanımalarına yardımcı olur.
- *Öğretmen Eğitimi:* Eğitim yönetimi, öğretmenlere agnotoloji ve eleştirel medya okuryazarlığı konusunda eğitim sağlayarak onların yanlış bilgiyi tanıma ve mücadele etme becerilerini güçlendirebilir. McIntyre (2018: 50), öğretmenlerin post-truth çağında epistemolojik farkındalığı artırması gerektiğini vurgular.
- *Politika Reformları:* Eğitim yönetimi, yanlış bilgiyi destekleyen politikaları engellemek için bağımsız ve bilim temelli politikalar benimseyebilir. Örneğin, iklim değişikliği gibi konularda bilimsel uzlaşya dayalı müfredatlar geliştirilebilir (Oreskes & Conway, 2010: 169-171).

Eğitim yönetimi ile agnotoloji arasındaki ilişki, bilginin üretim ve dağıtım süreçlerinde yatmaktadır. Eğitim yönetimi, müfredat tasarımı, öğretmen eğitimi ve politikalar aracılığıyla ya agnotolojik süreçleri pekiştirir ya da bunlara karşı koyar. Agnotoloji,

eğitim yöneticilerine, bilginin nasıl manipüle edildiğini ve cehaletin nasıl üretildiğini anlamaları için bir ereve sunar. Bu ereve, daha eleştirel, şeffaf ve epistemolojik olarak sorumlu bir eğitim sistemi tasarlamak için kullanılabilir. Yukarıda belirtilen akademik kaynaklar, bu ilişkinin teorik ve pratik boyutlarını anlamak için temel oluşturmaktadır. Sonuç olarak eğitim yönetimi, neyin öğretilip neyin ğretilmeyeceği konusunda karar verme süreçlerini içerdiğinden, ister istemez agnotolojiye katkı sunabilir veya engelleyebilir. Bu yüzden agnotoloji ile eğitim yönetimi arasında incelenmesi gereken derin bir ilişki bulunmaktadır.

2.4. İlgili Araştırmalar

Yapılan literatür taramasında agnotoloji konusunda yurtdışı ağırlıklı çalışmalara rastlanılmıştır. Araştırmalar incelendiğinde, agnotolojinin temellerini ve gelişim sürecini ortaya koyan çeşitli alanlardaki manipülasyonları ve olumsuz çıktılarını (Smithson, 1989; Proctor, 1995; Bocking, 2004; Schiebinger, 2005; Proctor, 2008; Michaels, 2008; Bedford, 2010; Oreskes & Conway, 2010; Bedford & Cook, 2013;; Cook, Bedford & Mandia, 2014; Barton, Davis & White, 2018; Proctor, 2019; Girel, 2023), post-truth çağındaki epistemolojik temeller ile agnotolojinin gelişim sürelerini (McIntyre, 2018), mfredatlardaki sansürler ile ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi kavramlar çerçevesinde üzerine olumsuz etkilerini (Loewen, 2007; Tomlinson, 2023), ekonomik olarak çıkar sağlayarak bireysel ve kurumsal mağduriyet süreçlerini (Pinto, 2017, Dorsey & Ray, 2023), toplumsal ve kurumsal zararlar sonucunda oluşan yönetimsel problemleri (Sullivan & Tuana, 2007; Gross & McGoey, 2015), cinsiyet bağlamında agnotolojik bilgilerin yayılmasını (Beddoes, 2019), sosyolojik temellerini inceleyerek agnotolojinin gelişim toplumsal gelişim süreçlerini (Croissant, 2014), bilimsel çalışmalardaki agnotoloji ile bilimin manipüle ve istismar edilebildiğini (Sokal, 2011; Benestad, Hygen, Van Dorland, Cook & Nuccitelli, 2013) zerine yapılan çalışmalara rastlanılmıştır. Ulusal literatürde ise agnotoloji özeline çalışılmış sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmış (Uzbay, 2019; Yılmaz 2024) ve ampirik, eğitim örgütlerinde yapılmış çalışma bulunamamıştır.

2.5. Literatürdeki Boşluklar ve Araştırma İhtiyaçları

Agnotoloji alanındaki literatür incelendiğinde, çeşitli önemli boşluklar ve araştırma ihtiyaçları göze çarpmaktadır. Özellikle eğitim bağlamında agnotolojinin uygulanması ve etkileri konusunda daha fazla ampirik araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Agnotolojinin doğasına ilişkin yapılan literatür taramasında agnotolojik çerçevenin belirlenmesi ve geliştirilmesi için eğitim ortamlarında nasıl uygulanacağına dair sistematik yaklaşımlar konusunda bir eksiklik göze çarpmaktadır (Proctor, 2008: 3-5; Croissant, 2014: 6). Mevcut çalışmalar genellikle teorik çerçeveyi tartışmakta, ancak pratik uygulama stratejileri ve bunların etkinliğinin değerlendirilmesi konusunda yeterli veri sunmamaktadır (Oreskes & Conway, 2010: 169-171; McIntyre, 2018: 45-47). Özellikle farklı eğitim seviyelerinde ve kültürel bağlamlarda agnotolojik yaklaşımların nasıl uyarlanabileceği, öğrencilere eleştirel düşünme becerileri kazandırma (Sleeter & Grant, 2008: 5-8) ve dijital çağdaki yanlış bilginin hızla yayılması (Wardle & Derakshan, 2017: 10-11) gibi konular detaylı araştırılmayı beklemektedir. Birçok alanda araştırma bulunmasına rağmen eğitim alanında yeterince yer bulamadığı düşünülmektedir (Proctor, 2008: 7; Oreskes & Conway, 2010: 169).

Eğitime ve eğitim yönetimine agnotolojinin nasıl entegre edileceği konusunda kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Eğitim yöneticilerinin yanlış bilgiyi tespit etme, değerlendirme ve öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini kazandırma konusundaki yetkinliklerinin geliştirilmesi için sistematik yaklaşımlar fayda sağlayabilir. Özellikle dijital çağda agnotolojik süreçlerin nasıl işlediği ve sosyal medyanın yanlış bilgi yayılımındaki rolü konusunda da daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Mihailidis & Viotty, 2017: 443-445; McDougall vd., 2018: 14-16). Özellikle gençlerin dijital ortamlarda karşılaştıkları yanlış bilgilerle nasıl başa çıkabilecekleri ve dijital okuryazarlık becerilerinin nasıl geliştirilebileceği konusu derinlemesine incelenmeyi beklemektedir.

Agnotoloji ile mücadelede kurumsal stratejilerin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi konusunda da araştırma boşlukları bulunmaktadır. Eğitim kurumlarının, medya kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin, politika yapıcıların agnotoloji ile mücadelede nasıl daha etkin rol alabileceği konusu detaylı araştırılmayı beklemektedir (Oreskes & Conway, 2010: 16-18; Croissant, 2014: 12; McIntyre, 2018: 47-50). Bu boşlukların doldurulması, agnotoloji alanının gelişmesine ve eğitim sistemlerinin yanlış bilgi ile daha etkin mücadele edebilmesine katkı sağlayacaktır (Proctor, 2008: 89-91; Lewandowsky vd., 2017: 359-362). Gelecekteki araştırmaların bu alanlara odaklanması hem teorik çerçevenin genişlemesine hem de pratik uygulamaların iyileştirilmesine yardımcı olması beklenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi ve alt başlıklarına yer verilmiştir. Araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci, verilerin analizi ve geçerlilik güvenilirlik hakkında başlıklar halinde sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada okullarda agnotolojinin kaynaklarını, sonuçlarını ve agnotoloji ile başa çıkma stratejilerini derinlemesine incelemek amaçlandığından, araştırma nitel durum çalışması desenine göre yürütülmüştür. Yin (2009: 23), bu desenin özellikle incelenen konu ve bağlam arasındaki ilişkinin belirsiz olduğu durumlarda etkili olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, Gerring (2004: 342) durum çalışmasını, daha geniş kapsamlı benzer durumları anlayabilmek için tek bir durumun belirli bir zaman diliminde ya da anlık olarak kapsamlı bir şekilde incelenmesi olarak tanımlamaktadır.

Mevcut çalışmada Stake (1995) ve Yin (2009) tarafından önerilen durum çalışmasının aşamaları takip edilmiştir: araştırmanın temel soru veya sorularının formüle edilmesi, ana araştırma sorusunu destekleyecek alt soruların belirlenmesi, incelenecek analiz birimlerinin tanımlanması, çalışmanın odaklanacağı spesifik durumun netleştirilmesi, çalışmaya dahil edilecek katılımcıların kriterlere göre seçilmesi, çeşitli yöntemlerle veri toplanması ve bu verilerin araştırma sorularıyla ilişkilendirilmesi, elde edilen verilerin sistematik analizi ve bulguların yorumlanması ve son olarak, tüm sürecin ve bulguların detaylı bir rapor halinde sunulmasıdır (Stake, 1995; Yin, 2009). Büyüköztürk ve diğerlerine (2024: 24) göre bu adımların sistematik bir şekilde uygulanması, nitelikli bir durum çalışması için büyük önem taşımaktadır.

3.2. Çalışma Grubu

Çalışmada, katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Nitel araştırma geleneğinde sıklıkla tercih edilen amaçlı örnekleme, araştırmacının incelenen konu hakkında zengin bilgi sağlayabilecek kişi ve ortamları bilinçli olarak seçmesini içerir (Büyüköztürk vd., 2024: 92). Creswell (2020: 158) bu yaklaşımı, araştırmacının çalışmanın odaklandığı problemi ve olguyu aydınlayabilecek, katkı sunmaya istekli katılımcıları dahil etmesi süreci olarak tanımlamaktadır. Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi, araştırma

sorularına derinlemesine yanıt verebilecek farklı veri kaynaklarına ulaşmayı amaçlamaktadır (Patton, 2018: 243). Çalışmada; farklı yaş, öğrenim durumu ve okul kademeleri çeşitlilik olarak kabul edilmiştir. Katılımcılara, araştırma kapsamında özel olarak hazırlanmış agnotolojik durumları içeren vinyet (senaryo) örnekleri sunulmuş ve bu senaryolar hakkındaki görüşleri derinlemesine görüşmeler yoluyla alınmıştır. Toplam 22 katılımcı ile veri doygunluğuna (theoretical saturation) ulaşıldığında, yeni eklemelerin mevcut kavramsal kategorileri zenginleştirmedeği görülmüş ve örnekleme sonlandırılmıştır. Katılımcılar İzmir ili Karabağlar ilçesinde, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında görev yapan okul müdürlerinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu ve farklı okul türlerinden gelmeleri, araştırmanın kuramsal çeşitliliğini güçlendirmiştir. Katılımcılara ait demografik özellikler Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Durumu	Görev	Okul Türü
K1	Erkek	45	Lisans	Müdür	Ortaokul
K2	Erkek	55	Lisans	Müdür	Lise
K3	Erkek	61	Lisans	Müdür	Ortaokul
K4	Erkek	42	Yüksek Lisans	Müdür	İlkokul
K5	Erkek	43	Yüksek Lisans	Müdür	Ortaokul
K6	Erkek	35	Yüksel Lisans	Müdür	İlkokul
K7	Erkek	49	Yüksek Lisans	Müdür	İlkokul
K8	Erkek	54	Lisans	Müdür	Lise
K9	Kadın	41	Yüksek Lisans	Müdür	İlkokul
K10	Erkek	53	Lisans	Müdür	Ortaokul
K11	Erkek	47	Yüksek Lisans	Müdür	Ortaokul
K12	Erkek	51	Yüksek Lisans	Müdür	İlkokul
K13	Erkek	43	Yüksek Lisans	Müdür	Lise
K14	Erkek	53	Lisans	Müdür	Ortaokul
K15	Erkek	41	Yüksek Lisans	Müdür	İlkokul
K16	Erkek	40	Lisans	Müdür	Ortaokul
K17	Erkek	48	Lisans	Müdür	Ortaokul
K18	Erkek	45	Lisans	Müdür	Ortaokul
K19	Kadın	48	Yüksek Lisans	Müdür	Anaokulu
K20	Kadın	39	Yüksek Lisans	Müdür	Anaokulu
K21	Kadın	47	Lisans	Müdür	Ortaokul
K22	Erkek	45	Doktora	Müdür	Ortaokul

Tablo 3.1.’de görüldüğü üzere çalışma grubu; cinsiyet olarak erkek ve kadın, 35-61 yaşları arasında, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenim durumuna sahip, anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinde görev yapan okul müdürlerinden oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Süreci

Bu araştırmada, okullarda agnotolojinin analizini gerçekleştirmek için temel veri toplama yöntemi olarak bireysel görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerin etkililiğini artırmak ve katılımcıların agnotolojik durumlara ilişkin algılarını derinlemesine inceleyebilmek için vinyet senaryoları temel araç olarak seçilmiştir. Ayrıca bu yöntem gerçekleştirilen görüşmelerde ortak anlam oluşturulmasına konunun somutlaştırılmasına katkı sağlamıştır.

3.3.1. Görüşme ve Vinyet Senaryoları

Bu araştırmada temel veri toplama yöntemi olarak görüşme tekniği benimsenmiştir. Görüşme, Stewart & Cash'in (1985: 7) ifadesiyle, "nceden belirlenmiş ciddi bir amaç için gerçekleştirilen, soru sorma ve yanıt alma temeline dayalı karşılıklı etkileşimli bir iletişim süreci" olarak tanımlanabilir. Patton (1987: 108) ise görüşmeyi "beceri, duyarlılık, yoğunlaşma, kişilerarası anlayış, öngörü, zihinsel uyanıklık ve disiplin gibi çok sayıda boyutu kapsayan hem bir sanat hem de bilim" olarak nitelendirmiştir. Çalışmaya uygunluğu doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve veri toplama aracı olarak vinyet (senaryo) yöntemi tercih edilmiştir (Bkz. Ek-3). Bu yöntemin seçilmesindeki temel amaç, agnotolojik durumlara ilişkin katılımcıların algılarını, tepkilerini ve deneyimlerini doğal bir bağlamda ortaya çıkarmak ve katılımcıların bilişsel uzaklıklarını ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktır.

Vinyet yöntemi, katılımcılara hipotetik durumların sunulduğu ve bu durumlar karşısındaki tepkilerinin, görüşlerinin alındığı bir tekniktir. Finch (1987: 106), vinyeti "belirlenen bir konu hakkında görüşülen kişiye yönelik olarak hazırlanan ve içinde hayali karakterlere ait varsayımsal durumlara ilişkin anlatımların olduğu kısa hikyeler" olarak tanımlamaktadır. Jeffries & Maeder (2005: 20) ise bu senaryoları, "oklu çözüm yollarının olası olduğu problemler üzerinde yapılacak tartışmaları cesaretlendirmek için yazılmış ve kasıtlı olarak eksik bırakılmış kısa hikyeler" şeklinde açıklamaktadır. Bu yöntemle, doğrudan sorulamayan veya katılımcıların ifade etmekte zorlanabilecekleri konularda daha doğal yanıtlar alınmasını sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan senaryolar katılımcıların konuya bilişsel yakınlıklarına katkı sunmuş ve görüşmelerde konu dışına çıkılmasını sınırlamıştır. Tablo 3.2.'de araştırmada kullanılan vinyet senaryolarının konu başlıkları ve içerdikleri agnotolojik boyutlar özetlenmiştir.

Tablo 3.2: Vinyet Senaryoları ve İlgili Agnotolojik Boyutlar

Senaryo No	Senaryo Başlığı	Agnotolojik Boyut
1	İlk Yardım	Doğru bilinen yanlış sağlık uygulamaları
2	Teknoloji Kullanımı	Çıkar amaçlı yönlendirmeler
3	Asılsız Haber	Kaos amaçlı manipülasyon

Senaryoların oluşturulması sürecinde, öncelikle agnotoloji literatürü kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu doğrultuda agnotolojinin eğitim kurumlarında en çok karşılaştıkları veya karşılaşılabilecekleri gerçekçi durumlar tasarlanmıştır.

Taslak senaryolar, eğitim yönetimi alanında çalışan üç farklı uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen geri bildirimler doğrultusunda, özellikle senaryoların gerçekçiliği ve anlaşılabilirliği açısından çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, senaryolarda katılımcıların agnotolojinin doğasına odaklanmalarını sağlayacak, hayata yakın ve olumsuz sonuçları olan problem durumları olarak düzenlenmiştir. Düzenlenen senaryolarla iki okul yöneticisiyle pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda, bazı senaryolarda kullanılan dil ve terminolojinin daha açık hale getirilmesi gerektiği anlaşılmış ve gerekli değişiklikler yapılmıştır.

Görüşmelerde okul müdürleri senaryoları okuyup anladıktan sonra, “*Daha önce bu veya buna benzer bir olay yaşadınız mı? Sizce bu tür bilgilerin kaynakları nelerdir? Bu tür bilgiler neden çok hızlı yayılıyor? Bu tür bilgilerin etkileri-amaçları nelerdir? Yanlış bilgilerle başa çıkmak için neler yapılabilir? Karar verirken nelere dikkat ediyorsunuz? Okul ortamında ve eğitim yönetimi açısından neler yapılabilir?*” gibi sorular yöneltilmiştir. Soruların daha anlamlı hale gelmesi açısından, bazı görüşmelerde açıklama yapılarak soruların amacına ulaşması sağlanmıştır. Konu dışına çıkılan görüşmelerde, tekrar konuya odaklanmaları için “*Bu konu özelinde neler düşünüyorsunuz*” gibi sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların gerçek görüşlerini şeffaf olarak ifade etmelerini sağlamaya çalışılmıştır.

Görüşme sırasında samimi ve sosyal beğenilirlik kaygısı gütmeden cevaplamaları için katılımcılardan sesli düşünerek cevaplamaları istenmiştir. **Sesli Düşünme Yöntemi** (Think-Aloud Protocols); “düşünce süreçlerinin bilinç akışı açıklaması” olarak tanımlanmaktadır (Cohen, 1996: 7). Bu yöntem, bireylerin kendilerini ifade ederken düşüncelerini sesli olarak ifade etmelerini içerir (Duke & Pearson, 2009) ve bireylerin anlık düşünce süreçlerinin gözlemlenmesine veya bu süreçlere erişilmesine olanak

tanır (Ericsson & Simon, 1998). Bu sayede katılımcıların düşünce süreçleri incelenebilir ve gerçekçi verilerle daha da zenginleştirilmiş veriler toplanabilir (Van Someren vd., 1994: 2). Tablo 3.3.'te örnek sesli düşünme soruları verilmiştir.

Tablo 3.3: Örnek Sesli Düşünme Soruları

Örnek Sesli Düşünme Soruları	Amaç / Açıklama
"Bu senaryoyu okuduktan sonra aklınıza gelen ilk düşünceleri lütfen sesli ifade ediniz."	Katılımcının gelişigüzel ilk izlenimlerini ve duygu durumunu ortaya çıkarmak.
"Bu bilgiyi değerlendirirken hangi kriterlere dikkat ettiniz detaylandırır mısınız?"	Karar verme sürecinin ve düşünce adımlarının anlaşılmasını sağlamak.
"Verilen durumu analiz ederken hangi belirsizlikleri veya çelişkileri fark ettiniz? Lütfen bunları sesli düşünerek açıklayınız."	Katılımcının bilgi analizi sırasında karşılaştığı zorlukları ve belirsizlikleri ortaya koymak.
"Bu senaryoda hangi stratejiyi benimsediğinizi ve bunun arkasındaki düşünce sürecinizi anlatır mısınız?"	Katılımcının stratejik yaklaşımını ve karar mekanizmasını detaylandırmasını sağlamak.
"Lütfen bu durumda aklınızdan geçen tüm düşünceleri, endişeleri mümkün olduğunca detaylı paylaşınız."	Katılımcının içsel düşünce akışını, duygusal tepkilerini ve analiz sürecindeki detayları gün yüzüne çıkarmak.

Görüşmeler, katılımcıların tercih ettikleri ortamlarda ve çoğunlukla kendi okullarında gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, katılımcıların kendilerini daha rahat hissetmelerini sağlamış ve daha açık paylaşımlar yapmalarına olanak tanımıştır. Görüşmeler başlamadan önce, araştırmanın amacı ve etik boyutları hakkında bilgilendirme yapılmış, katılımcıların yazılı onamları alınmıştır. Görüşmeler 35-45 dakika aralığında sürmüştür. Görüşme sürecinde önce senaryolar yazılı olarak sunulmuş, katılımcılara okuma için yeterli zaman tanınmıştır. Ardından her senaryo için hazırlanan açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerde esnek bir yaklaşım benimsenmiş, katılımcıların yanıtlarına göre ek sorular sorularak konunun derinlemesine incelenmesi sağlanmıştır. Tüm görüşmeler, katılımcıların izniyle ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiştir.

3.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci gerekli izinler alındıktan sonra okul müdürleri ile randevu günü ve saati belirlenerek yürütülmüştür. Görüşme esnasında okul müdürlerinin sorumlulukları nedeniyle kesintiye uğramaması için mekân ve iş planlaması yapılmaları sağlanmıştır. Bu doğrultuda beş okul müdürü ile mesai saati dışında görüşme

gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde okul müdürleri konuyu ilgi çekici ve günümüzün önemli bir sorunu olduğunu ifade ederek içtenlikle cevaplamışlardır. Tüm okul müdürleri ikramda bulunarak nezaketle karşılamışlar ve çalışmaya katkı sunmak için istekli ve özverili oldukları gözlemlenmiştir. Araştırmanın erken aşamalarında, eğitim yöneticilerinin agnotolojiyle ilgili deneyimlerini derinlemesine anlamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş; bu görüşmelerde, katılımcıların kendi anlatılarına dayalı açık uçlu sorular kullanılarak, önceden belirlenmiş temel sorularla birlikte, görüşme sırasında ortaya çıkan yeni temalara göre uyarlamalar yapılmıştır. Bu gözlemler, katılımcıların beden dili, yüz ifadeleri ve anlık yorumları gibi unsurları da içererek, durumsal bağlamı zenginleştirmiştir. Ayrıca, agnotoloji ile ilişkili argümanlar, paylaşımlar incelenmiş; böylece, hangi bilgilerin nasıl yayıldığı ve bilgi manipülasyonuna ne ölçüde olanak tanındığına dair önemli ipuçları elde edilmiştir. Süreç içerisinde çalışmalar birbirini tamamlayan ve destekleyen bir bütün oluşturacak şekilde uygulanmış; elde edilen veriler, kuramsal kategori oluşturma sürecine doğrudan entegre edilerek, eğitim yöneticilerinin agnotolojiye ilişkin deneyim ve algılarının çok boyutlu bir biçimde ortaya konulmasını sağlamıştır.

3.5. Veri Analizi

Araştırmacı, durum çalışması doğasına göre veri toplama, veri analiz ve yorumlama süreçlerinde aktif bir katılımcı rolünde bulunmuştur. Verilerin analizi, veri toplama süreci ile eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Katılımcılardan gelen veriler ışığında görüşme soruları genişletilmiş, altı okul müdürü ile ek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda etik duyarlılık, şeffaflık, gizlilik ve saygılı olma konularına dikkat edilmiştir (Creswell, 2017: 111). Önyargısız bir şekilde ve tarafsızlık ilkeleriyle katılımcılarda gelen verilerin anlamlandırılmasında bütüncül bir bakış açısıyla aktif bir süreç yürütülmüştür (Patton, 2018: 41). Katılımcıları etkilemekten ve yönlendirmekten kaçınılmış, araştırmacının tasarlanmasında raporlanmasına kadar gereken niteliklere dikkat edilmiştir (Creswell, 2020: 32). Yin'e göre durum çalışmasında amaç frekans belirlemek yerine kuram ve kuramı genişletmek ve genellenebilirlik oluşturmak olduğundan verilerin analizinde frekanslara yer verilmemiştir (Akt. Silverman, 2018: 89).

Bu çalışmada veriler betimsel analiz yapılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz önceden belirlenen temalar doğrultusunda verilerin sistematik bir biçimde

düzenlenmesini okuyuculara anlamlı bir bütün olarak sunulmasını hedefleyen bir yöntemdir (Cohen vd., 2018: 666). Betimlemelerde elde edilen verilerin detaylı ve okuyucuların anlamlandırabileceği şekilde sunulması önemlidir (Creswell, 2020: 319). Bu yaklaşımla katılımcıların görüşleri doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve yorum katmadan açıklamalar ön planda tutulmuştur. Bu araştırmada betimsel analiz, şu adımlar izlenerek gerçekleştirilmiştir:

- **Verilerin kodlanması ve düzenlenmesi:** Veri analizi sürecinin ilk aşamasında, toplanan verilerin derinlemesine incelenmesi ve anlam bütünlüğü taşıyan parçalara ayrılması gerçekleştirilir. Bu aşamada, her bir anlamlı kelime veya kelime grupları için kavramsal karşılıklar belirlenmeye çalışılır. Söz konusu süreçte kritik olan nokta, tanımlanan veri bölümlerini temsil edecek, araştırma sorularıyla ilişkili uygun etiketler veya kodlar oluşturabilmektir (Creswell, 2020: 325). Tüm veri setinin bu şekilde kodlanması sonucunda kapsamlı bir kod envanteri meydana gelir ve bu envanter, daha sonraki analiz ve organizasyon aşamalarında araştırmacıya rehberlik eden temel bir kaynak işlevi görür (Miles vd., 2014: 72). Bu sistematik yaklaşım, ham verilerden anlamlı kavramsal yapılara geçişte önemli bir köprü görevi üstlenir.
- **Temaların oluşturulması:** Verilerin kodlanması sonrasında, bu kodların belirli bir düzen içerisinde sınıflandırılması analiz sürecinin tamamlanması için yeterli değildir. Analiz sürecinin bir sonraki aşamasında, önceden belirlenen kodlardan hareketle, verileri daha kapsamlı düzeyde açıklama gücüne sahip ve kodları anlamlı gruplar halinde bir araya getirebilen temaların oluşturulması gerekmektedir. Tema geliştirme süreci, kodları belirleyip tek tek bırakmak yerine aralarında ilişkiler kurup daha kapsayıcı anlam kümeleri (temalar) oluşturma sürecidir (Miles vd., 2014: 86). Bu süreçte bütüncül bir bakış açısıyla kodlar analiz edilmiş, kavramsal ilişkiler kurularak tema ve alt temalar oluşturulmuştur.
- **Verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenmesi:** Oluşturulan kodlar ve temalar doğrultusunda veriler sistematik bir şekilde düzenlenmiş, ilişkili alıntılar bir araya getirilmiş ve temel örüntüler belirlenmiştir. Bu aşamada, MAXQDA 2024 nitel veri analizi programı kullanılarak kodlama ve tematik organizasyon işlemleri gerçekleştirilmiştir.

- **Bulguların yorumlanması:** Analiz sürecinin nihai aşamasında, sistemli bir şekilde düzenlenmiş veriler ve belirlenmiş temalar çerçevesinde elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırmacının görevi, topladığı ham verileri anlamlı bir bütüne dönüştürmek, bulgular arasındaki ilişkileri açıklamak, sebep-sonuç bağlantıları kurmak, bulgulardan çıkarımlarda bulunmak ve bu çıkarımların alana katkısını ortaya koymaktır. Bu yorum süreci, araştırma sorusuna ışık tutacak şekilde verilerin ötesine geçerek, daha geniş bir anlayış çerçevesi sunmayı amaçlamaktadır (Creswell, 2013: 86-87).

3.6. Geçerlik ve Güvenilirlik

Çalışmada güvenilirlik değeri için kodlama benzerliği hesaplanmıştır. Araştırmacı ve eğitim yönetimi alanında doktora yapmış ve nitel çalışmaları bulunan bir alan uzmanı tarafından kodlama yapılmış ve kodlamaların uyumu için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Miles, Huberman & Saldaña, 2014: 312).

$$\text{Uyuşma} = \frac{\text{Aynı kod sayısı}}{\text{Toplam kod sayısı}} \times 100$$

Bu formül sonucunda iki araştırmacı tarafından elde edilen kod benzerliği %82 olarak bulunmuş, yapılan istişare ve tekrar değerlendirme sonucunda %93'e çıkarılmıştır.

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla farklı stratejiler kullanılmaktadır (Lincoln & Guba, 1985: 301-327). Bu çalışmada bilimsel niteliği artırmak için aşağıdaki stratejiler uygulanmıştır:

3.6.1. İnanırcılık

Bir araştırmanın bilimsel alan yazınına kattığı değer ve insan yaşamında karşılaşılan sorunlara getirdiği çözümler, onun önemini belirleyen unsurlardır. Ancak bir çalışmanın bilimsel olarak kabul edilebilmesi için, araştırma sürecinin ve sonuçlarının açık, tutarlı ve başka araştırmacılar tarafından teyit edilebilir olması gerekmektedir. Aksi takdirde, araştırmanın inandırcılığı konusunda ciddi kuşku ortaya çıkabilir. Bu çalışmada inandırcılığı artırmak için; yaklaşık 6 ay süren veri toplama sürecinde uzun süreli etkileşimle derinlik odaklı veriler toplanmıştır. Katılımcıların, cinsiyet, okul kademesi ve öğrenim durumu değişkenleri açısından farklı kurumlarda görev yapan yöneticilerden olmasına dikkat edilerek çeşitleme sağlanmıştır. Araştırma süreci ve bulguları, nitel araştırma konusunda deneyimli iki akademisyen tarafından

değerlendirilmiş, analiz sonuçları katılımcılarla paylaşarak doğruluğu teyit edilmiştir.

3.6.2. Aktarılabirlik (Transfer Edilebilirlik)

Nitel araştırmada aktarılabirlik kavramı, araştırma sonuçlarının doğrudan benzeri ortamlara genellenemeyeceği, ancak bu tür ortamlara sonuçların uygulanabilirliğine ilişkin geçici yargılara ulaşılması ve transfer edilebilecek önermeler oluşturulması anlamına gelmektedir. Bu çalışmada aktarılabirliği artırmak için şu stratejiler kullanılmıştır; araştırma süreci, bağlam, katılımcılar ve veri toplama-analiz yöntemleri ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Özellikle bulgular bölümünde, katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılarak zengin ve yoğun betimlemeler sunulmuştur. Ayrıca çalışmada amaçlı örnekleme tekniği kullanılarak, araştırma konusuna ilişkin derinlemesine bilgi ve deneyim sahibi olabilecek katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir.

3.6.3. Tutarlılık

Nitel araştırmada tutarlılık, olay ve olguların değişkenliğini kabul eden ve bu değişkenliği araştırmaya tutarlı bir biçimde yansıtabilen bir yaklaşımdır (Lincoln & Guba, 1985: 316-318). Bu çalışmada tutarlılığı sağlamak amacıyla; araştırmaya dışarıdan bir gözle bakılarak, araştırmacının baştan sona gerçekleştirdiği araştırma etkinliklerinde tutarlı davranıp davranmadığı değerlendirilmiştir. Bu amaçla, araştırma sürecinin tüm aşamaları, veri toplama ve analiz yöntemleri, alınan kararlar ve gerekçeleri ayrıntılı olarak kaydedilmiş ve uzman bir akademisyen tarafından incelenmiştir.

3.6.3. Teyit Edilebilirlik

Nitel araştırmada teyit edilebilirlik, araştırmacının ulaştığı sonuçları topladığı verilerle sürekli olarak teyit etmesi ve bu çerçevede okuyucuya mantıklı bir açıklama sunabilmesi anlamına gelmektedir (Lincoln & Guba, 1985: 318-327). Bu çalışmada teyit edilebilirliği artırmak için; araştırmacının ulaştığı sonuçları ham verilerle karşılaştırarak teyit mekanizmasını çalıştırıp çalıştırmadığını ortaya çıkarmaktır. Araştırmacı, tüm veri toplama araçlarını, ham verilerini, analiz aşamasında yaptığı kodlamaları ve rapora temel oluşturarak aldığı notları, yazıları ve çıkarımları saklamış ve bunları nitel araştırma konusunda deneyimli bir uzmanın incelemesine sunmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

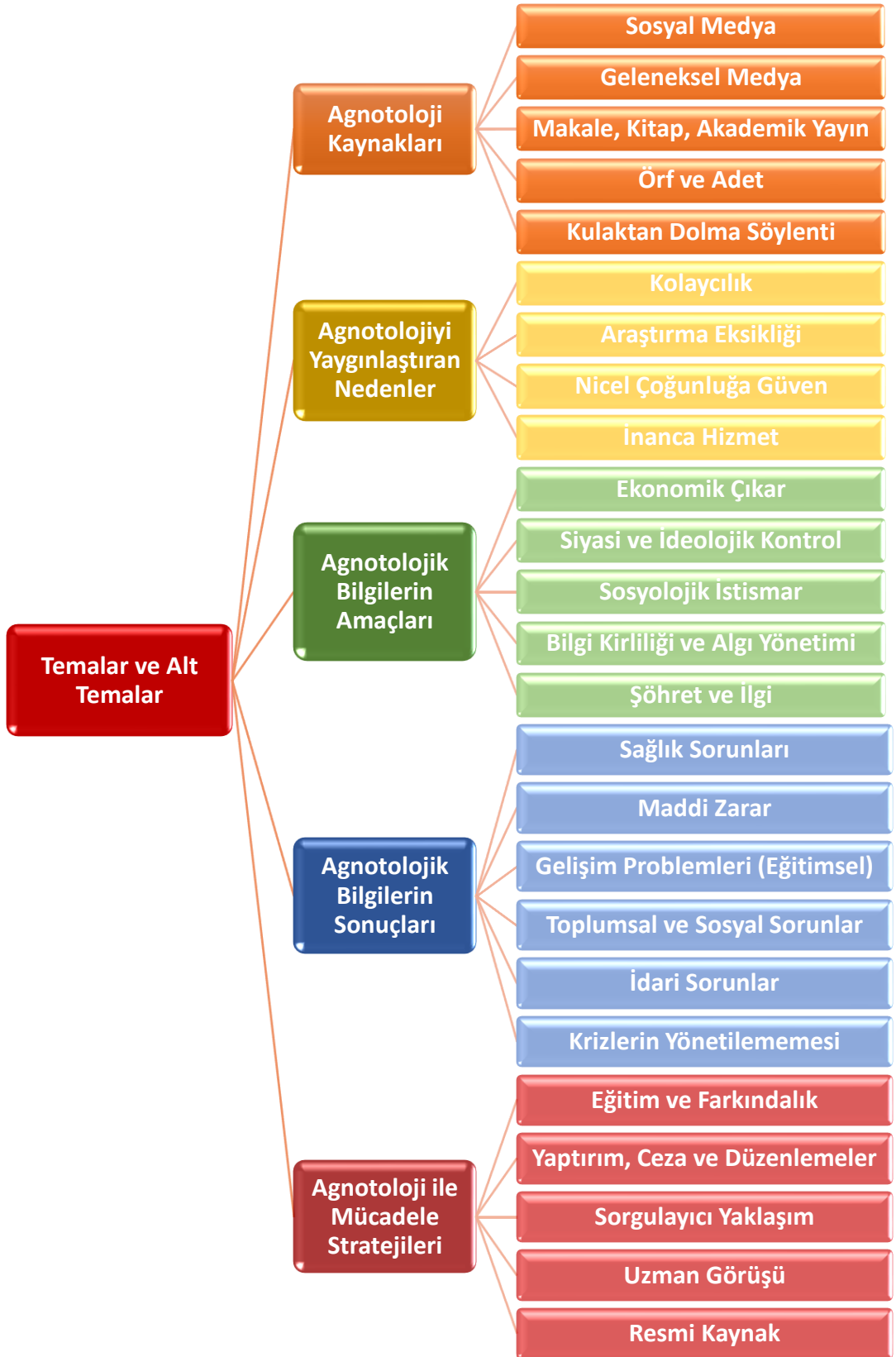
BULGULAR

Araştırmanın bulguları, betimsel analizinin hiyerarşik yapısına uygun şekilde organize edilmiştir. Analiz sürecinde ilk olarak metin birimlerinden temel anlam birimleri çıkarılmış, ardından benzer anlam birimleri birleştirilerek beş ana tema altında gruplandırılmıştır:

- Agnotolojik bilgilerin temel kaynakları ve eğitim süreçlerine dahil olma kanalları,
- Agnotolojik bilgilerin yayılmasını kolaylaştıran faktörler,
- Agnotolojik bilgilerin sonuçları,
- Agnotolojik bilgilerin arkasındaki temel amaçlar ve hedefler,
- Agnotoloji ile mücadele stratejileri.

Her bir anlam biriminin, bağlı olduğu tema düzeyindeki frekansı hesaplanmış ve bu veriler tablolar halinde sunulmuştur. Bu yöntemle, tema hiyerarşisi ve temaların metin içindeki görece ağırlıkları açıkça ortaya koyulmuştur.

Bulgular bölümü, okul müdürlerinin ifadelerinden alınan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Ayrıca, anahtar kavramların görsel bir analizini sağlamak için kelime bulutları oluşturulmuştur. Şekil 4.1’de yer alan kavramsal harita, araştırmada belirlenen temalar ve alt temaları görselleştirerek, agnotolojinin boyutlarına dair bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır.

Şekil 4.1: Tema ve Alt Temalara Ait Kavram Haritası

4.1. Agnotolojik Bilgilerin Temel Kaynakları Temasına İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında okul müdürleriyle yapılan bireysel görüşmelerde, katılımcılara sunulan senaryolar ve agnotoloji kavramı çerçevesinde yöneltilen sorularla, agnotolojik bilgilere ve uygulamalara neden olan temel bilgi kaynaklarına ilişkin görüşleri alınmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda "Agnotolojik Uygulamaların Temel Kaynakları" teması altında "**Sosyal Medya**", "**Geleneksel Medya**", "**Makale-Kitap**", "**Kulaktan Dolma Söylenti**" ve "**Geçmişten Gelen Örf ve Adet**" olmak üzere beş alt tema belirlenmiştir.

4.1.1. Sosyal Medya Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Sosyal Medya" alt temasında okul müdürleri, agnotolojik uygulamaların veya yanlış bilgilerin yayılmasında en etkili kaynaklardan biri olarak sosyal medya platformlarını (Twitter/X, Instagram, Facebook, YouTube, WhatsApp, Telegram vb.), blogları, forumları, fenomenleri, tıklanma ve takipçi sayılarını artırma güdüsünü, algoritmaları ve reklamları işaret ettikleri görülmektedir. Okul müdürleri, sosyal medyadaki bilgilerin doğruluğunun teyit edilmeden hızla yayıldığını ve manipülasyona açık olduğunu vurgulamaktadırlar.

"En kirli dolaşan bilginin Twitter'da olduğunu düşünüyorum. Aslında merak ve ilgiyle Twitter'ı takip ediyorum ama orada çok ciddi dezenformasyon olduğunu, algı yönetiminin ya da olduğunu görüyorum, düşünüyorum." (K-16)

"Sosyal medyada özellikle tüketici konusunda da çok ciddi yönlendirmeler var. İşte ön plana çıkarma, öğrencileri ve velileri yanlış yönlendirme. Yani bir de bu şimdiki senin düşündüğünü yapay zekâ olayı var ya, yani telefon senin ne düşündüğünü algılıyor ve senin ihtiyacına göre onu ön plana çıkarıyor." (K-12)

"Sosyal medyada bazen sağlıkla ilgili verilmiş bilgilerin tamamı sağlığa hizmet etmiyor olabilir. Bunların bir kısmı fazla tıklansın, fazla puan alsın tarzında yapılmış. Maalesef bunlara biz okul müdürleri bile kapıyoruz." (K-22)

"Sosyal medya anlamında özellikle Bakanlık resmi sayfası ve bakanlıkta çalışan insanlar işte amirlerimiz. Onların paylaşımlarına itibar ediyoruz... Ama bazen böyle milli eğitimle ilgili 8-10 tane sayfayı takibe alıyorum. 2 gün, 3 gün takip ediyorum. Bakıyorum ki çok saçma sapan haberler yapıyorlar. İşte yeter ki

beğeni alalım, tıklanalım uğruna. Sonra onları takipten çıkıp yine resmi kaynaklara yöneliyorum." (K-6)

"İnternette sosyal medyada konu ile ilgili ismini bilmediğimiz veya unvanını bilmediğimiz kimselerin yaptığı yorumları doğru olarak kabul etmek biz eğitimcileri hataya götürebilir. Bu tür durumlarla sık sık karşılaşıyoruz." (K-1)

"Bazen sosyal medya da buna (agnostolojiye) imkân hazırlıyor. Yani sosyal medyada her bilginin, mesela sağlıkla ilgili verilmiş bilgilerin tamamı sağlığa hizmet etmiyor olabilir. Bunların bir kısmı fazla tıklansın, fazla puan alsın tarzında yapılmış." (K-2)

"Demek ki buradaki bu arkadaşımız eee sosyal medya rüzgarına kendisini kaptırarak eee karar vermiş. İşte bazen böyle sosyal medya üzerinden takip etmeye çalışıyoruz." (K-3)

"Mesela bu whatsapp grupları çok tehlikeli bir hal aldı. Öğrenci, öğretmen, veli grupları var! Yalan yanlış herkes her şeyi paylaşıyor!" (K-18)

Okul müdürlerine göre, agnotolojik bilgilerin en çok karşılaştığı mecralar arasında sosyal medya ön plana çıkmaktadır. K-6'nın ifadesinde görüldüğü üzere, bazı sosyal medya hesaplarının birincil bilgi kaynağı olarak kullanılmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde; okul müdürleri, öğretmenler, öğrenciler ve veliler tarafından sosyal medya platformları bilgi kaynağı olarak çok sık kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu bilgilerin bazen agnotolojik bilgi olabileceği ayrıca vurgulanmaktadır.

4.1.2. Geleneksel Medya Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Geleneksel Medya" alt temasında katılımcılar, televizyon kanalları, gazeteler, haber ajansları gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının da agnotolojik uygulamalara kaynaklık edebildiğini belirtmektedirler. Özellikle haberlerin sunulmuş biçimi, seçilen içerikler ve bazı medya kuruluşlarının taraflı yaklaşımlarının bilgi kirliliğine ve yanlış algılara yol açabildiği ifade edilmektedir.

"Aslına bakarsanız bunun sosyal medyadan önce de çoktandır... medya eee bazen yeri gelir ordudan bile kuvvetlidir gözüyle bakarım... Gazetelerde bu çok oluyordu. Baktığımız zaman şu an haber içeriklerine baktığımız zaman da yani televizyonda bir haber izlediğimiz zaman TRT haber haricinde diğer özel haber kanallarının... internetten aldıkları işte komik videolar, komik görüntüler ya da

ilginç kaza haberleri görüntülerini paylaşıp bunu haber diye paylaşımları yani öğrencilerin kafalarını boş şeylerle doldurmaları olarak bakıyorum." (K-16)

"İşte bazen oluyor da belli bir kanalları izlersen her şey güllük gülistanlık. Belli bazı kanalları da izlersen Türkiye yangın yeri. Ya bunun bir ortası var. Bu gerginlik okul ortamına da ister istemez yansıyor" (K-12)

"Eğitimciler olarak en büyük haber kaynağımız televizyon ve artık internet malesef." (K-3)

"Şimdi internet o kadar yaygın olmasa da televizyon her eve girdi, öğretmenler odalarında bile var... Yani etkileyebileceği insan sayısı çok daha fazla yani bence." (K-11)

"Mesela okullara tanıtıcı broşürler dağıtıyorlar (Özel eğitim kurumları) yanlış içerikle, reklamla öğrencileri, velileri yanıltıyorlar." (K-7)

Okul müdürlerinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere ulaşım kolaylığı ve her yerde bulunabilmesi sebebiyle geleneksel medyanın agnotoloji kaynağı olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Geleneksel medya platformlarının (Televizyon, radyo, gazete) eğitimin tüm paydaşları tarafından sık karşılaşıldığı ve manipülatif araçlar olarak görülmektedir. Okul ortamı ve çevresinde de geleneksel medya araçları ile yanıltıcı bilgilerle karşılaşılabilirdiği vurgulanmaktadır.

4.1.3. Makale-Kitap Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Makale-Kitap" alt temasında katılımcılar, akademik makaleler, kitaplar ve bilimsel yayınların güvenilir bilgi kaynakları olabileceğini ancak bu alanda da agnotolojik uygulamaların görülebildiğini ifade etmektedirler. Özellikle bilimsel çalışmaların çarpıtılması, sponsorlu araştırmalarla yanıltıcı sonuçlar üretilmesi veya tek bir yazıya/makaleye dayanarak genelleme yapılması gibi durumların yanlış kararlara yol açtığı belirtilmektedir. Bazı platformların da (wikipedia) bilgi doğruluğu açısından sorgulanması gerektiğini ve belirli bir amaca hizmet edebilme olasılığını vurgulamaktadırlar.

"Eğitimciler olarak her okuduğumuz makalenin bilimsel geçerliliğinin doğru olup olmadığını araştırmamız gerekiyor... Üniversitelerin yayınlamış olduğu bilimsel makaleler doğrulanabilirliği yüksek olan makaleler." (K-3)

"Okul müdürü kaynak tarama, işte Google Akademik'ten, ne bileyim ona benzer yerlerden kaynak taraması yapması gerekir, her bilimsel bilgi doğru değil bugün." (K-11)

"Wikipedi'yi çok güzel ve yararlı bir kaynak olarak görüyordum. Ama toplumun ikiye bölündüğü konularda da Wikipedi çok yanlı... Çünkü orada da o bilgileri paylaşan mesela nasıl örnek versem? Mezhepler konusunda mesela... o mezhebe üye olan biri tarafından yazılma ihtimali çok yüksek." (K-16)

"Ben mesela bu sponsorlu araştırmalara güvenemiyorum. Adamlar parayı bastırıp istediği sonucu yayınlıyorlar eee aynı şekilde kitap olayı da. Hatta bir adım ileri gideyim zamanında ders kitaplarında bile tartışmalı birçok konu vardı." (K-8)

"Bunları mesela kola (coca cola) ve sigara endüstrisinin yaptırdığı araştırmalarla, sübliminal mesajlarla zararları gizlemeye çalıştıklarını görüyoruz, sigaraya başlama yaşı çok düştü maalesef, çok üzücü." (K-5)

Okul müdürleri genel anlamda, geçmişten gelen bilgi, tecrübe ve gözlemlerine dayalı olarak bilimin agnotolojiye kaynaklık ettiğini düşünmektedir. Menfaat sağlamak için bilimsel bilginin gizlendiği, çarpıtıldığı vurgulanmaktadır. Bilimsel kaynaklarda özellik sponsorluğun önemli bir güven kaybı oluşturduğu ifadelerde sıkça yer almaktadır. Bilimsel yayınların yanında kitapların ve ders kitaplarının da agnotolojik bilgilere kaynaklık ettiği belirtilmektedir.

4.1.4. Kulaktan Dolma Söylenti Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Kulaktan Dolma Söylenti" alt temasında katılımcılar, bireyler arası iletişimde yayılan doğrulanmamış bilgiler, dedikodular, söylentiler ve teyit edilmemiş duyuların agnotolojik uygulamaların önemli bir kaynağı olduğunu belirtmektedirler. Özellikle kriz anlarında veya belirsizlik durumlarında bu tür bilgilerin hızla yayılarak yanlış kararlara ve toplumsal paniğe neden olabildiği ifade edilmektedir. Katılımcılar, kulaktan dolma bilgileri ve söylentileri, agnotolojik uygulamaların yayılmasında önemli bir faktör olarak tanımlamaktadırlar. Bu tür bilgiler, genellikle teyit edilmeden, sosyal çevre içerisinde hızla yayılmakta ve yanlış inanışların veya uygulamaların yerleşmesine neden olmaktadır.

"Bu tür bilgiler daha çok kulaktan kulağa ya da internet üzerinden yanlış bilgi şeklinde bizlere ulaşabiliyor." (K-21)

"Biz okuyan, araştıran bir toplum değiliz. Biz geleneksel kulaktan duyma bilgileri doğruluğunu araştırmadan doğruymuş gibi yapan bir milletiz, halbuki bizim eğitim camiası olarak örnek olmamız lazım." (K-1)

"Sosyal medyadan veya onun bunun değişik ağizlardan duyduğum kaynağı, benim görev yaptığım resmi kurumun üst makamlarınca (İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü) verilmemişse, gelmemişse bunu paylaşmam." (K-14)

"Bir de böyle kulaktan dolma bilgilere çok itibar ediyoruz, işte filanca şu ilacı kullanmış iyi gelmiş, şuna şu iyi geliyormuş! Ya sen yıllarca okumuş öğretmensin... Sonunda da okullarda vahim durumlar ortaya çıkıyor." (K-19)

"Bir müfredat değişiyor mesela bir sürü söylenti dolaşüyor ortalıkta." (K-2)

Okul müdürlerine göre, kulaktan kulağa dolaşan dedikodu ve söylentiler, okullarda agnotolojik bilgilerin önemli bir kaynağı konumundadır. Kaynağını sorgulamadan veya doğruluk teyidi yapılmadan agnotolojik bilgilerin sık paylaşıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca eğitimcilerin bu tür bilgilere itibar etmesinin ve yaymalarının eğitim süreçlerinde birçok olumsuzluk oluşturduğu vurgulanmaktadır.

4.1.5. Geçmişten Gelen Örf ve Adet Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Geçmişten Gelen Örf ve Adet" alt temasında katılımcılar, önceki nesillerden aktarılan geleneksel uygulamalar, alışkanlıklar, örf ve adetlerin günümüz koşullarında geçerliliğini yitirmesine rağmen agnotolojik uygulamalara kaynaklık edebildiğini ifade etmekte, gözlem ve örtük öğrenmelerle de doğruluğu şüpheli olan bilgiler edinildiğini belirtmektedirler. Özellikle sağlık konusunda eski, güncelliğini yitirmiş veya bilimsel dayanağı olmayan geleneksel yöntemlerin sorgulanmadan uygulanmasının olumsuz sonuçlar doğurabileceği belirtilmektedir. Katılımcılar, geçmişten gelen örf, adetler ve yerleşik uygulamaların da bazen güncelliğini yitirmiş veya bilimsel olarak geçersiz bilgilere dayanarak agnotolojik sonuçlara yol açabileceğini belirtmektedirler. Nesilden nesile aktarılan bazı pratikler veya inanışlar, sorgulanmadan kabul edildiğinde, özellikle sağlık ve eğitim gibi alanlarda riskler oluşturabilmektedir.

"Yanlış bilgi geçmişten kalan alışkanlıklardan kaynaklı. Çünkü eskiden okullarda ilk yardım dolapları, ilk yardım müdahalesi bu şekilde yapılıyordu." (K-4)

"Geleneksel yöntemler. Yani mesela tentürdiyotun işte mikrobu önlediği ile ilgili bir bilgi vardı önceden bizim çocukluğumuzda." (K-2)

"Bu ta çocukluğumuzdan beri ilkokulda aldığımız eğitimde ilkokuldayken biz düştüğümüzde hemen tentürdiyot sürerlerdi. O ilkokuldan gelen, gelenekten gelene örf adetten gelen bir şey bu." (K-10)

"Eski deneyimler belki hani bu babaannelerden gelen bir tedavi yöntemleri oluyor. Kendi çocukluğuyla ilgili bağlantı kurabiliyor insan" (K-9)

"Daha önceki yıllarda ilk yardım esasları içinde bu tip malzemeler vardı. Oralardan öğreniliyordur, yani yaşanmışlık sonucudur muhtemelen" (K-11)

"Geçmişten gelen eee yaşantılarımızın bize dayattığı şeylerle bu alacağımız her kararı... yaşantımızdan kaynaklanan bir düşünce tarzımız vardır. Bu düşünce tarzı, bazen eleştirel sorgulamayı engelleyebilir ve geçmişten gelen, ancak artık geçerli olmayan bilgilerin sorgusuzca kabul edilmesine yol açabilir." (K-5)

"Hocam bir de zaman çok değişti, teknoloji değişti, biz öğretmenler geçmişte kaldık bence. Hala geçmişten gelen yanlış bilgileri, uygulamaları okullarda görüyoruz." (K-3)

"Örf ve adetlerimiz bazen bizi yanıltabiliyor. Eğer biz evrensel standartlara ulaşmak istiyorsak kendimizi güncellememiz lazım." (K-22)

Katılımcıların agnotoloji ile ilgili sıkça dile getirdikleri kavramları daha iyi anlamak amacıyla, görüşlerde en çok geçen anahtar kelimeler bir kelime bulutu olarak görselleştirilmiştir. Bu bağlamda, Şekil 4.2., katılımcı yanıtlarında sık geçen anahtar kelimelerin kelime bulutunu sunmaktadır.

"İnsan tabiatında var. Kolaycı, kolayı olanı tercih ediyor. Biz (eğitimciler) buna gidiyoruz. O yoldan gidiyoruz." (K-2)

"Aslında millet olarak tembeliz, hazır olanı almak kolayımıza geliyor." (K-6)

"İşte yorulmuyoruz. Direkt ulaşabiliyoruz. Kolay erişilebilirlik. Öyle diyelim." (K-21)

"Kolaycılık bence, araştırmak, sorgulamak zor geliyor hemen işimize gelen bilgiyi alıveriyoruz" (K-4)

"Kolaycılığa kaçmamız, her şeyin hızlı bitmesini istememiz, işimize öyle gelmesini, geldiğini düşünmemiz. Bunların hepsi kolaycılığa kaçmadır." (K-14)

"Mesela öğretmenler evrak hazırlarken kolayına kaçıyor, hemen internetten indiriyor, keza sınavlarda da aynı şekilde, ama hazır olan sana zarar verebiliyor." (K-11)

Genel olarak kolaycılık eğiliminin okul ortamlarında sık karşılaşıldığı ve agnotolojik bilgilerin yayılmasında önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin iş ve işlemlerinde hazırcılığa yönelmeleri problemleri de beraberinde getirmektedir. Zaman ve emek harcamadan, kolay yoldan elde edilen bilgilerin yaygınlaşmada önemli bir faktör olduğu sık vurgulanmaktadır.

4.2.2. Araştırma Eksikliği Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Araştırma Eksikliği" alt temasında katılımcılar, insanların karşılaştıkları bilgilerin kaynağını, doğruluğunu ve geçerliliğini araştırma alışkanlığının zayıf olduğunu vurgulamaktadırlar. Okuma alışkanlığının yetersizliği, bilgiyi kaynağından (mevzuat, birincil kaynaklar vb.) kontrol etme yerine duymalara veya özet bilgilere itibar etme eğilimi bu alt temada öne çıkan kodlardır. Birçok katılımcı, insanların genellikle duydukları veya gördükleri ilk bilgiye inanma eğiliminde olduğunu ve bunu doğrulamak için ek bir çaba sarf etmediğini belirtmektedir.

"Biz okuyan, araştıran bir toplum değiliz. Biz geleneksel kulaktan duyma bilgileri doğruluğunu araştırmadan doğruymuş gibi yapan bir milletiz." (K-1)

"Okumaktan aciz olduğumuz için işte bir şeyi açıp okumak aslında bizim belki 2-3 dakikamızı alacaktır... Ama biz tutuyoruz aslında daha zor olan bir şeyi tercih ediyoruz. Birini arıyoruz, soruyoruz." (K-21)

"Yani kılavuzu (kaynak) neden okumuyoruz sizce? Kolaycılık, kaynağına inmiyoruz mesela." (K-14)

"Toplumumuz işte kolaycılığa da çok alıştı... Yani bulduğu bilgiyi doğru diye kabul ederek direkt alıyor ve bunu kullanıyor. Araştırması gerekir okul müdürünün ama bunu yapmıyor, en büyük eksikliğimiz." (K-6)

"Benim kızım mesela; "Ama tweet'te böyle yazıyor." diyor. Ve bunu söyleyen çocuk Eczacılık Fakültesi'ni okuyan... bir çocuk yani, araştırmadan inanıyor, araştırma gereği duymuyor." (K-8)

"Öğretmenlerin çoğu yönetmeliği, haklarını, görevlerini tam bilmiyor, araştırmıyor çünkü! Anca işi düşerse birilerine, sendikaya sorup soruşturacak." (K-20)

Okul müdürleri genel olarak, bir bilginin kaynağını sorgulayıp onu çürütmenin yerine, araştırma yapmamanın o bilginin sürdürülmesinde etkili bir faktör olduğunu ifade etmektedirler. Bilginin doğruluğu veya yanlışlığı konusundaki kararsızlık, farkında olarak veya olmayarak agnotolojik bilgilerin yaygınlaşmasına katkı sunmaktadır. Okul müdürlerinin de ifade ettiği gibi güvenilir bir araştırma ile sağlıklı bilgiler sunarak agnotolojik bilgilerin yayılması önlenabilir.

4.2.3. Nicel Çoğunluğa Güven Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Nicel Çoğunluğa Güven" alt temasında katılımcılar, bir bilginin çok sayıda kişi tarafından paylaşılması, beğenilmesi, takip edilmesi veya genel olarak yaygın bir kanı gibi görünmesinin, insanlar üzerinde güven oluşturduğunu ve bilginin sorgulanmadan kabul edilmesine yol açtığını ifade etmektedirler. Popülerlik, tıklanma sayısı ve algılanan çoğunluk görüşü, bilginin doğruluğunun önüne geçebilmektedir. Katılımcılar, bir bilginin doğruluğuna karar verirken, bilginin içeriğinden veya kaynağından ziyade ne kadar popüler olduğuna ne kadar çok kişi tarafından paylaşıldığına veya beğenildiğine bakma eğiliminin de agnotolojinin yayılmasını kolaylaştırdığını belirtmektedirler. Sosyal medyanın dinamikleri, bu "nicel çoğunluğa güven" eğilimini pekiştirmektedir.

"Çok duyduğu şeyi çok doğru gibi algılıyor. Çok karşılaştığı şeyi sık duyduğunu doğru gibi... Galat-ı meşhur lügat-ı fasihten evladır diye bir söz var... Yani

manası şu demek: yanlış bir bilgi yaygınlaşmış çok popüler hale gelmiş doğru bilgiden evladır... Biz onu doğru zannediyoruz." (K-2)

"Çoğunluğun etkisi altında kalıyor onu doğru zannediyoruz." (K-15)

"Takipçi sayısının fazla olması beni ikna ediyor şahsen." (K-16)

"En üstte gelene önce hemen basmak istiyorum (Google taraması) ... O da en çok tıklanan oluyor genelde. İşte orada bir hata yapıyoruz" (K-7)

"Atıyorum 10 tane araştırdığım yerden altısı bir konuda daha çoğunluktaysa o tarafa yönelme eğilimim var." (K-20)

"Benim için takipçisi daha fazla olan daha güvenilirdir" (K-13)

"Herkes böyle düşünüyorsa doğrudur algısına bende kapılıyorum." (K-10)

"Mesela çarpıcı bir örnek vereyim; üye sayısı bakımından ikinci sıradaki bir sendika -Yetkiyi alacağız aramızda çok az fark kaldı- söylemleriyle, aslında arada çok fark olmasına rağmen domino etkisi yaratıp yetkiyi aldılar." (K-3)

Okul müdürlerinin ifadelerinde görüldüğü üzere, çoğunluğun duygu, düşünce ve tutumları, bilgi edinme ve buna bağlı olarak karar verme süreçlerinde önemli bir etkidir. Kararsızlık anlarında çoğunluğa uyma eğilimi katılımcılar tarafından sıkça vurgulanmaktadır. Aynı zamanda öğrenci ve öğretmenler arasında da çoğunluğa uyum benimsenmiş bir davranış olarak görülmektedir. Bu durum agnotolojik bilgilerin yaygınlaşmasını hızlandıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.4. İnanca Hizmet Alt Temasına İlişkin Bulgular

"İnanca Hizmet" alt temasında katılımcılar, insanların mevcut inançlarını, ideolojilerini, siyasi görüşlerini, dünya görüşlerini veya kişisel çıkarlarını destekleyen bilgileri daha kolay kabul etme ve yayma eğiliminde olduklarını vurgulamaktadırlar (doğrulama yanlılığı/confirmation bias). Bilginin doğruluğundan ziyade, kişinin kendi tutum ve inançlarına uygun olup olmaması, bilginin kabulünde belirleyici olmaktadır. Bu durum, objektif değerlendirmenin önüne geçerek agnotolojik bilgilerin yayılmasına zemin hazırladığını ifade etmektedirler. Katılımcılar, insanların mevcut inançlarını, dünya görüşlerini, ideolojilerini veya duygusal eğilimlerini destekleyen bilgilere daha kolay inanma ve bu inançlarla çelişen bilgileri göz ardı etme veya reddetme eğiliminin (teyit yanlılığı), agnotolojinin yayılmasında ve kökleşmesinde güçlü bir faktör olduğunu belirtmektedirler.

“İnsanlar işine gelen şeylere daha fazla inanıyorlar. İnsanlar zararlı olmadığını düşündüğü anda kendilerine daha uygun olan seçerler... Yaşantıdan kaynaklanan duygu ve düşünceler, kültürel olarak çok fazla bunlar olur.” (K-5)

"İşin doğruluğu ve yanlışlığından çok benim taraftarlarım ne söylüyor? diye bakıyoruz hep (Sendikalar)." (K-2)

"Kendi tutumlarını desteklediği için bu kişinin işine geldiği için de “Aa bu böyle” çok da sorgulamaya gerek yok diye düşünüyorlar." (K-12)

“Geçen bir yerde duydum “Gerçek gerçektir ama her şey demek değildir, insanlar inanmak istediğine inanır” aynen böyle davranıyoruz bizde...” (K-1)

"TOGG (yerli otomobil markası) örneği mesela; Kapına kadar geliyor hala inanmıyor. Niye? İşte bir sosyal medyada bir algı yönetimi var yani... ideolojik tutumlar etkili oluyor." (K-13)

"Biraz da kafa karışıklığı işte birçok konuda da ideolojik yaklaşımlara göre yaklaştığımız için aslında o kirlilikle ortaya çıkıyor. Gerçekten sebebini araştırmak yerine bizi yönetmeye talip olan yöneticilerin veya teslim olduğumuz ideolojinin paylaşımları bizim karar vermemizi etkiliyor." (K-14)

"İnsanlar ideolojik. İdeolojik bakıyor. Hani ilk şeyde ne yapıyor? fikirlerine uyup uymadığına bakıyor." (K-10)

“Çok üzülerek görüyorum ki bazı öğretmenler kendi görüşlerini doğruluğu tartışmalı olduğu halde öğrencilere empoze etmeye çalışıyor.” (K-9)

"İnsanlar inanmak istediklerine inanıyorlar... Mutlu olmak için bence. Yani o da hani bir çeşit dopamini hayatın..." (K-19)

"Bir takımın taraftarıysanız eğer siz o taraftar gözüyle bakıyorsunuz. Taraftar gözüyle baktığınız için objektifliği yitiriyorsunuz." (K-17)

“Sendikalarda bunu çok görüyoruz. Objektif bakmadan ne derse doğru kabul ediyorlar (Sendika üyesi eğitimciler).” (K-18)

“Bazı öğretmenler kendi görüşlerine uymadığı için eğitim politikalarını yalan yanlış eleştiriyor. Aslında gerçekler bambaşka.” (K-11)

Okul müdürlerinin ifadelerinden anlaşılacağı üzere agnotolojiyi yaygınlaştıran bir başka faktör bireylerin inançları doğrultusundaki tutumlarıdır. Bilginin doğruluğundan

İdeolojik Kontrol", "Sosyal ve Politik İhtiyaçları İstismar", "Bilgi Kirliliği ve Algı Yönetimi" ve "Şöhret" olmak üzere beş alt tema belirlenmiştir.

4.3.1. Ekonomik Çıkar Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Ekonomik Çıkar" alt temasında katılımcılar, agnotolojik bilgilerin yayılmasının arkasındaki en belirgin ve yaygın amaçlardan birinin doğrudan veya dolaylı yoldan maddi kazanç elde etmek olduğunu sıklıkla vurgulamaktadırlar. Bu kazanç; reklam gelirleri, tıklanma sayıları üzerinden para kazanma, ürün satışı (özellikle sağlık, yatırım gibi alanlarda yanıltıcı vaatlerle), pazar payını artırma (rakip ürünleri kötüleyerek veya kendi ürününü abartarak), borsa manipülasyonları gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar, sosyal medya platformlarının ve bazı haber sitelerinin gelir modellerinin, sansasyonel ve yanıltıcı da olsa çok tıklanan içeriklere dayanmasının bu durumu körüklediğini ifade etmektedirler. Katılımcı görüşmelerinde, agnotolojik bilgi üretiminin ve yayılımının arkasındaki en baskın ve somut motivasyonlardan biri olarak ekonomik çıkar elde etme amacı öne çıkmaktadır. Bu çıkar güdüsü, bireysel içerik üreticilerinin reklam ve tıklanma gelirlerinden büyük şirketlerin pazar paylarını koruma ve artırma stratejilerine kadar geniş bir yelpazede kendini göstermektedir. Yanlış veya yanıltıcı bilgiler, doğrudan veya dolaylı yollarla maddi kazanç sağlamak için güçlü bir araç olarak kullanılmaktadır.

Dijital çağın getirdiği en önemli dönüşümlerden biri, bilginin metalaşması ve içerik üretiminin başlı başına bir ekonomik sektöre dönüşmesidir. Sosyal medya platformları, haber siteleri ve çeşitli online mecralar, kullanıcıların dikkatini çekerek ve etkileşimlerini artırarak reklam gelirleri elde etmektedir. Bu ekonomik model, katılımcıların da belirttiği gibi, doğruluğu şüpheli veya sansasyonel içeriklerin üretilmesini istemeden de olsa teşvik etmektedir.

"Haber siteleri maalesef işte tıklanma uğruna farklı bilgiler verebiliyor ve yalan bilgi eee bu tür haber siteleri insanlarda işte para kazanma hırsı, beğeni hırsı için yanıltıyor." (K-6)

"Tabii ki para kazanmak ve toplumsal yozlaşmaya neden olmak... Bireysel olanlar para kazanmak amacıyla daha çok izleyici ve takipçi bulmak adına bunu yapıyor olabilirler." (K-3)

"Maddi çıkarları olabilir... Mesela işte yatırım amaçlı bakarsanız birileri para kaybederken birileri para kazanıyor yani sonuçta... Tıklanma sayısı, takipçi

sayısı, bunların kazançlarına paraya dönüşüyor bir şekilde ya da reklam. Olmayan kampanyayı öğretmenlere özel, öğrencilere özel gibi gösterip menfaat elde ediyorlar." (K-11)

"Çoğu medya grubunun ve sosyal medyanın reklam aldıkları için bir kere en başta yani maddi satılık oldukları için olduklarından kaynaklandığını düşünüyorum." (K-16)

"Kolay yoldan takipçi sayısını artırarak para kazanma olabilir. Bugün gençlerin tamamı kolay yoldan para kazanma peşinde!" (K-14)

"Ticari amaçlar olabilir... Kullanımın yaygınlaştırılmasıyla alakalı durumlar olabilir... Özel sektörden okullara tanıtıma geliyorlar mesela gerçek dışı bilgilendirmelerle para kazanmaya çalışıyorlar. Biz bunlara müsaade etmiyoruz ama yine de çok karşılaşıyoruz." (K-5)

"Büyük ihtimalle yine ticari firmaların ticari ürün yapan, alternatif ürünler yapan firmaların insanları oraya değil de başka yere yönlendirmek suretiyle başka şeyler yapmalarıydı. Başka yağlara, başka gıda maddelerine yöneltmek. Sağlıksız toplumdaki sağlıklı bireyleri nasıl yetiştireceğiz!" (K-2)

"Sağlıklı atıştırılabilir vs. gibi reklamlarla öğrenciler zehirleniyor. Neden? Hep kantinlerde talep edilsin daha çok para kazansınlar... Bu soruna bir türlü çözüm bulunamıyor maalesef." (K-7)

Okul müdürleri, agnotolojik bilgilerin arkasındaki temel amaçların başında ekonomik çıkar elde etmek olduğunu belirtmektedir. Daha yüksek gelir elde edebilmek için çıkar gruplarının agnotolojik bilgilerle yanıltıp manipüle ettiklerini ifade etmektedirler. Özel sektör tarafından öğrenciler ve öğretmenlere yönelik bu tür girişimlerin olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Öğrenci, öğretmen ve velilerle birlikte büyük bir gruptan oluşan eğitim camiası, maddi kazanç elde edebilmek amacıyla çıkar grupları açısından önemli bir hedef olduğu görülmektedir.

4.3.2. Siyasi ve İdeolojik Kontrol Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Siyasi ve İdeolojik Kontrol" alt temasında katılımcılar, agnotolojik bilgilerin siyasi güç elde etmek, mevcut siyasi gücü korumak, rakip siyasi görüşleri zayıflatmak, kamuoyunu belirli bir siyasi veya ideolojik çizgiye yönlendirmek ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmek amacıyla kasıtlı olarak yayıldığını ifade etmektedirler.

Özellikle seçim dönemlerinde, kriz anlarında veya toplumsal tartışmalarda bu yöntemin sıkça kullanıldığı, taraftar kitlelerini konsolide etmek veya karşı tarafı itibarsızlaştırmak için yanlış veya çarpıtılmış bilgilerin dolaşıma sokulduğu belirtilmektedir.

Katılımcıların ifadeleri, agnotolojik bilgi üretiminin ve yayılımının arkasındaki bir diğer kritik amacın, siyasi ve ideolojik alanlarda kontrol sağlamak ve sürdürmek olduğunu göstermektedir. Bu amaç, genellikle kamuoyunu belirli bir siyasi çizgiye çekmek, rakip siyasi aktörleri veya ideolojileri itibarsızlaştırmak, seçim süreçlerini manipüle etmek, toplumsal desteği belirli politikalara yönlendirmek ve nihayetinde siyasi gücü ele geçirmek veya korumak için kasıtlı olarak yanlış veya çarpıtılmış bilgilerin kullanılmasını içermektedir. Siyasi arenada, özellikle kutuplaşmanın derinleştiği toplumlarda, agnotoloji etkili bir silah olarak kullanılmaktadır. Katılımcılar, siyasi aktörlerin veya onların destekçilerinin, kendi pozisyonlarını güçlendirmek ve rakiplerini zayıflatmak amacıyla gerçekleri eğip büktüğüne veya tamamen yanlış bilgiler yaydığına tanık olduklarını belirtmektedirler.

"Kendilerine politik çıkar sağlamak için algı yönetimine çok başvuruluyor. Öğretmenlerle ilgili; maaşlar olsun, meslek yasası olsun birçok konuda yanıltıcı bilgilerle taraftar toplamaya çalışıyorlar." (K-11)

"Siyasi açıdan düşünürsek ben tuzak olarak algılarım bunu. Bilinçli yapılan bir yanlış yönlendirme derim karşı tarafı... Var olan güç sahibini yani iktidarı zorda bırakmak için yapılan bir algı olarak düşünürüm." (K-14)

"Siyasette bu durumu (agnotolojik bilgiler) çok görüyoruz, siyasal gayeleri olabilir, İmam hatip meselesi bunun en çarpıcı örneği." (K-16)

"Bir siyasi ve taraftar edinme çabası da olabilir bu tür haberlerin (Eğitim sitelerinin haberleri) altında." (K-2)

"İnsanlar ideolojik. İdeolojik bakıyor... Niye? Çünkü insanlar çok kutuplaştırıldı artık. Sendikalarda sağ olsun böyle durumlarda yangına benzinle gidiyorlar." (K-10)

"İnsanlar arasında bir huzursuzluk, görüş ayrılığı, fikir ayrılığı oluşturmak adına yapılıyor diye düşünüyorum. Bazen maalesef devleti kötölemek adına işte

yöneticilerimizi kötölemek adına yapılan dezenformasyon haberleri oluyor." (K-6)

"Proje okulları olayında gördük mesela ideolojik gruplar velileri, mezunları organize ederek eğitime müdahale etmeye çalışıyorlar." (K-22)

"Bu tür bilgilerle siyasi rant sağlamak için toplum geriliyor, öğretmenler odası bile geriliyor. Birbiriyle mesafeli duranlar bile var..." (K-1)

"Sırf siyasi gücü kaybetmemek adına eğitim politikalarına, işin uzmanı olmayan siyasilerden olur olmaz eleştiriler geliyor, daha içeriğini bilmeden hemen politikaya karşı saldırıya geçenler var." (K-9)

Okul müdürlerine göre agnotolojik bilgilerin arkasındaki temel amaçlardan biri siyasi ideolojik kontrol sağlamaktır. Okul müdürleri bu amacın öğretmenler odasında ve eğitim politikalarının gerçekleştirilmesi ve uygulaması süreçlerinde çeşitli problemlerin oluştuğunu ifade etmektedirler. Ayrıca sendikaların ideolojik hareket ettikleri sıkça vurgulanmaktadır.

4.3.3. Sosyolojik İstismar Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Sosyal ve Politik İhtiyaçları İstismar" alt temasında katılımcılar, agnotolojik bilgilerin toplumdaki korkuları, kaygıları, ön yargıları, güvensizlikleri veya belirli sosyal/politik ihtiyaçları (adalet arayışı, güvenlik ihtiyacı, kimlik arayışı vb.) kullanarak yayıldığını ve bu durumun istismar edildiğini belirtmektedirler. Özellikle kriz zamanlarında (doğal afetler, salgınlar, terör olayları, ekonomik krizler) insanların hassasiyetlerinin ve bilgiye olan açlığının kötüye kullanıldığı, panik yaratmak, belirli grupları hedef göstermek veya mevcut durumu kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamak için yanlış bilgilerin dolaşıma sokulduğu ifade edilmektedir.

Agnotolojik bilgi üretiminin ve yayılımının arkasındaki bir diğer önemli amaç, toplumun veya belirli sosyal grupların mevcut hassasiyetlerini, korkularını, endişelerini, önyargılarını veya karşılanmamış politik ihtiyaçlarını istismar etmektir. Katılımcıların ifadeleri, özellikle belirsizlik, kriz veya toplumsal gerilim dönemlerinde bu tür istismarların daha etkili ve tehlikeli hale geldiğini göstermektedir. Yanlış veya yanıltıcı bilgiler, bu hassas zeminlerde kolayca kök salmakta ve manipülatif amaçlara hizmet etmektedir. Kriz anları, insanların yoğun bir belirsizlik ve endişe yaşadığı, güvenilir bilgiye olan ihtiyacın en üst düzeyde olduğu zamanlardır. Ancak tam da bu

anlarda, bilgi akışının kaotikleşmesi ve resmi kanalların yetersiz kalabilmesi, agnotolojik aktörler için uygun bir ortam yaratır.

"Suriyeli öğrencilerle ilgili konularda hani sosyal medyanın yanlış kullanılmasını çok gördük... insanlar öldü yani (Suriye'deki olaylar) dramdan kaçtılar insanlar" (K-11)

"Toplumda bir infial yaratmak tabii en başta, insanları huzursuz etmek istiyorlar. Bu durum ister istemez okula yansıyor" (K-16)

"İnsanlar arasında bir sıkıntıya yol açabilir. İnsanlar birbirlerine kötü gözle bakmaya başlayabilirler... Karşı tarafı çok kötü göstermek büyük problemler yol açabilir... bundan faydalanmak isteyebilirler." (K-18)

"Kriz durumlarını da çok yaşıyoruz. Bilgi kirliliklerini... Deprem döneminde yardım geliyordu gelmiyordu gibisinden... Mesela bir baraj patladı tweeti ile infial yaşandı eee daha kötüsü de olabilirdi... çok trajik bir örnek bu." (K-18)

"Yanlış bir haber insanları toplumsal olaylara sebep olabilir. Mesela o Suriyelilerle ilgili konularda hani sosyal medyanın yanlış kullanılması, hani insanları kışkırtmaya yönelik kullanılmasıyla çok büyük olaylar yaşanabilir." (K-11)

"Depremden (6 Şubat depremi) sonra gördük mesela gönüllü öğretmenler oluşturuldu MEB tarafından ek dersleri ödendi, okullarda yardımlar toplandı. Hiçbir şey yapılmıyormuş gibi gösterenler durumu kötü niyetten başka bir şey değil bence..."

"İnsanların duygularına sosyal medya daha iyi hükmedici videoları ve metinler kullanıyor. Bazı sosyal olayları; kadına şiddet, ırkçılık, hatta öğrencilerin ilgi alanı futbolda bile kaos oluşturuluyor." (K-16)

"Pandemide mesela bizleri eve kapatmak için korku dolu haberler saldılar... tabiki doğruluk payı vardır ama bir sürü yalan yanlış bilgilerle karşılaştık bu dönemlerde." (K-13)

"Bazen yanlış haberler insanların ileriye dönük planlarını etkiliyor, planların hepsi suya düşüyor. Öğretmenler de veliler de belirsizlik ve yanlış içerikli haberlerden çok olumsuz etkileniyorlar." (K-10)

“Gezi olayları geldi aklıma, yalan yanlış bilgi kirliliği ile istismar edilenleri, sosyal bir olayın politikaya dönüşmesini insanların kutuplaşmasını izledik. Gençlerin manipüle edilerek onların istismar edilmesi çok üzücü bir durum. Belki orada geleceği kararlar oldu.” (K-8)

Katılımcılara göre sosyal bir varlık olan insanın, sosyolojik ihtiyaçlarını istismar etmek agnotolojinin bir diğer amaçlarındandır. Özellikle panik, endişe ve korkunun yüksek olduğu kriz dönemlerinde sosyolojik istismarların daha yoğun görüldüğü ifade edilmektedir. Bu istismarlar toplumun önemli bir çoğunluğunu oluşturan eğitim paydaşlarını da olumsuz etkilemekte ve eğitim süreçlerini sekteye uğratmaktadır.

4.3.4. Bilgi Kirliliği ve Algı Yönetimi Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Bilgi Kirliliği ve Algı Yönetimi" alt temasında katılımcılar, agnotolojik bilgilerin yayılmasının temel amaçlarından birinin de kasıtlı olarak bilgi ortamını kirletmek, kafa karışıklığı yaratmak, gerçeği gizlemek veya çarpıtmak ve kamuoyu algısını belirli bir yönde şekillendirmek olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu amaçla, doğru bilginin arasına yanlış bilgi karıştırma, bilgiyi eksik verme, bağlamından koparma, sürekli şüphe yayma gibi taktikler kullanıldığı belirtilmektedir. Amaç, insanların neye inanacağını şaşırtmasını sağlamak, güvenilir kaynaklara olan inancı sarsmak ve kendi anlatılarını hâkim kılmaktır.

Katılımcıların vurguladığı bir diğer temel amaç, kasıtlı olarak bilgi ortamını kirletmek, kafa karışıklığı yaratmak, gerçekleri önemsizleştirmek veya örtbas etmek, gündemi saptırmak ve nihayetinde kamuoyu algısını belirli bir yönde manipüle etmektir. Bu, genellikle tek bir yanlış bilgiyi yaymaktan ziyade, daha sistematik ve uzun vadeli stratejilerle bilgi ekosistemini hedef alan bir yaklaşımdır ve sıklıkla daha geniş siyasi veya ekonomik hedeflere hizmet eder. Bu süreç bilgi kirliliği yaratma stratejisi, özellikle çok sayıda, çelişkili, abartılı veya tamamen uydurma bilginin kasıtlı olarak dolaşıma sokulmasıyla işler. Amacın, insanların doğru ile yanlış ayırt etmesini zorlaştırmak, güvenilir bilgi kaynaklarına olan inancı sarsmak ve genel bir şüphecilik veya ilgisizlik hali yaratmak olduğunu ifade etmektedirler.

"Algı yönetimi özellikle siyasi konularda artık neyin doğru ya neyin yanlış olduğunu anlamak için hakikaten ciddi bir beyin yorması lazım, çok fazla bilgi kirliliği var." (K-12)

"Etrafta üstüme sel gibi gelen bir yanlış bilgi ve kendimi koruma gayesi var bir taraftan ama günün sonunda doğru veya yanlış karar vermek durumundayım." (K-13)

"Toplum mühendisliği daha çok ben diyorum ona. Toplum mühendisliği amaçları çünkü toplumu yönetebilecekleri, çekebilecekleri yere çekmek ve o alanda kendi dikte ettikleri, söyledikleri üzerinden insanların fikir dünyasını bence inşa etmek. Bu noktada biz eğitimcilerin doğru yanlış bilgiyi ayırt edip model olmamız gerekiyor." (K-15)

"Belli kanalları izlersen her şey güllük gülistanlık, bazı kanalları da izlersen Türkiye yangın yeri, hepsi amacına hizmet eden argümanlarla algı oluşturma peşinde." (K-12).

"Mesela bazıları sanki içeriden bilgi sızdırıyormuş gibi bilgi paylaşımı yaparak dezenformasyon oluşturuyor (Algı oluşturuyor)." (K-19)

"Dezenformasyonun çok yoğun olduğu dönemde olduğumuzu biliyorum... o kadar çok bilgi kirliliği var ki... Bu algılara kapılıyoruz bazen." (K-22)

"Pandemide mesela tamamen algıya göre, vermek istedikleri algıya göre hareket ettik... Kaynağına inebileceğimiz durum yoktu. Yani indiğimizde çelişkiler çıktı tamamen." (K-14)

"Mesela bir diğer konu lise ve üniversite tercihlerinde o kadar çok bilgi kirliliği oluşturuluyor ki öğrenci ve veliler panik ve endişe içinde tercih yapmak durumunda kalıyorlar." (K-3)

"Yönetmelik veya bir proje çıktıktan sonra bile o kadar çok bilgi kirliliği oluşturuluyor ki öğretmenler doğruyu yanlış ayırt edemez hale geliyor." (K-2)

"Gündemin de ben çok objektif bir şekilde yaratıldığını düşünmüyorum... Herkesin kendi bakış açısıyla kendi sahip olduğu inanç ya da ideolojiyle şekillendirdiğini düşünüyorum gündemi. O yüzden de gündem konusunda da aslında toplumda hatta küresel anlamda bir kirlilik var. Bu kirlilikle doğru yanlış birbirine karıştırılıp istismar ediliyor." (K-17)

Bilgi kirliliği oluşturularak eğitim paydaşlarının, tercihlerinde ve karar verme süreçlerinde yönlendirmek, agnotolojinin temel amaçlarından biri olduğu okul müdürleri tarafından ifade edilmektedir. Özellikle öğrenci, veli ve yöneticilerin karar

verme ve tercih süreçlerinde, bilgi bombardımanı sonucunda doğru ve yanlış bilgiyi ayırt etmede güçlük yaşandığı ve sonucunda istenilen yönlendirmelerin gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Bu durum doğru veya yanlış bilgilerle bilgi kirliliği oluşturularak bireylerin algılarının istenilen yönde oluşturulduğunu, konsolide edilmiş bir topluluğun amaçlandığını göstermektedir.

4.3.5. Şöhret Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Şöhret" alt temasında katılımcılar, bireysel düzeyde agnotolojik bilgilerin yayılmasının arkasındaki motivasyonlardan birinin de kişisel tanınırlık, popülerlik, ilgi çekme ve sosyal medyada "fenomen" olma arzusu olduğunu belirtmektedirler. Doğruluğuna bakılmaksızın, dikkat çekici, sansasyonel veya tartışmalı içerikler paylaşarak takipçi sayısını artırma, beğeni toplama ve gündem olma isteği, bazı bireyleri yanlış veya yanıltıcı bilgi yaymaya itebilmektedir. Bu durum, bazen ego tatminiyle veya dolaylı yoldan ekonomik kazanç beklentisiyle de ilişkili olabilmektedir.

Katılımcıların dile getirdiği bir diğer motivasyon kaynağı, özellikle bireysel düzeyde agnotolojik bilgi üretimini ve yayılımını tetikleyen şöhret, tanınırlık, popülerlik kazanma veya sosyal medyada yüksek etkileşim (tıklanma, beğeni, takipçi sayısı) elde etme arzusudur. Dijital çağda *görünür olma* ve *etkileşim almanın* bir değer ölçütü haline gelmesi, bazı bireyleri veya grupları, bilginin doğruluğunu ikinci plana atarak sansasyonel, abartılı, provokatif veya tamamen uydurma içerikler üretmeye ve yaymaya itmektedir.

Sosyal medya platformlarının algoritmik yapısı, genellikle kullanıcıların dikkatini çeken ve yoğun etkileşim alan içerikleri öne çıkarma eğilimindedir. Bu durum, doğruluğu teyit edilmiş, dengeli veya derinlemesine analiz içeren bilgiler yerine, kısa sürede viral olabilecek, duygusal tepkiler uyandıran veya mevcut kutuplaşmaları körükleyen içeriklerin daha fazla görünürlük kazanmasına yol açabilmektedir. Katılımcılar, bu mekanizmanın farkında olduklarını ve bunun agnotolojik bilgi yayılımını beslediğini ifade etmektedirler.

"Yalan bilgi eee bu tür haber siteleri insanlarda işte para kazanma hırsı, beğeni hırsı için doğruluğun önüne geçiyor." (K-6)

"Eee tamamen şey olma. Eee şu anda popüler olma. Takipçi sayısının artması... Daha fazla beni daha fazla takip ediyor. Aa bak şöyle değerliyim. Okul hayatında yeterli psikolojik destek alamamasının göstergesi." (K-14)

"Ben şu anda çıksam biraz da etkili bir iletişim kursam, iki görsel koysam şöyle bir efektlerle beraber çok rahat binlerce kişiyi takipçi olarak bu bilgiye inandırabilirim algısı var. Öğrenciler de bunlardan etkileniyor." (K-20)

"Eskiden öğrenciler doktor, mühendis, avukat olmak isterdi şimdi baktığında birçoğu youtuber, fenomen olmak istiyor. Onları kendilerine örnek alıp saçma sapan paylaşımlar yapıyorlar!" (K-3)

"Benim gördüğüm kadarıyla birinci amaçları ilgi çekmek, takip edilmek." (K-18)

"Takipçi sayısının artması... Daha fazla beni daha fazla takip ediyor. Aa bak şöyle değerliyim... Geçmiş zamanlarındaki o değer görmemiş hissi bastırma çabası olarak da ortaya çıkabilir... Bilinçaltındaki ezikliği bastırma çabası da olabilir aslında." (K-14)

"Gelir amaçlı ve tanınmak amaçlı yani popüler olmak amaçlı yapılan şeyler galiba." (K-2)

"İlk haberi kendisinin paylaşarak ilgi odağı olmak olabilir. Öğretmen gruplarında (whatsapp) bazıları bunu çok yapıyor." (K-22)

"Haber siteleri maalesef işte tıklanma uğruna farklı bilgiler verebiliyor." (K-6)

Okul müdürleri, agnotolojik bilgilerin paylaşılmasındaki amaçlardan birisinin de şöhret ve ilgi odağı olmak olarak ifade etmektedirler. Özellikle sosyal medya platformlarında öğrencilerin takipçi sayılarını arttırmak için bu amaçlarına hizmet eden her türlü paylaşıma eğilimli oldukları vurgulanmaktadır. Ayrıca eğitim süreçlerinde öğrencilerin psikososyal, duygusal ve kişisel rehberlik ihtiyaçlarının karşılanmadığında, ilgi ve sevgi ihtiyaçlarını bu şekilde karşılamaya çalıştıkları sıkça belirtilmektedir.

Agnotolojinin amaçlarına ilişkin tematik analizde, katılımcıların görüşlerinde sıkça dile getirilen kavramları görsel olarak özetlemek amacıyla, en çok geçen anahtar kelimeler bir kelime bulutu olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda, Şekil 4.4.,

agnostolojinin amaçlarına yönelik katılımcı yanıtlarında sık geçen anahtar kelimelerin kelime bulutunu sunmaktadır.

Şekil 4.4: Agnotolojik Bilginin Arkasındaki Temel Amaçlar

Katılımcı ifadeleri, şöhret arzusunun agnotolojik stratejileri besleyen temel itici güçlerden biri olduğunu ortaya koymakta; bu durum, bilgi kirliliği ve dezenformasyonun yalnızca çıkar ve kontrol amaçlı değil, aynı zamanda bireylerin tanınma ve statü arayışıyla da şekillendiğini göstermektedir.

4.4. Agnotolojik Bilgilerin Sonuçları Temasına İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında okul müdürleriyle yapılan bireysel görüşmelerde, katılımcılara agnotolojik uygulamaların (yanlış, eksik, yanıltıcı, manipülatif bilgilerin yayılması) bireysel ve toplumsal düzeydeki olası etkileri ve sonuçları sorulmuştur. Katılımcıların bu konudaki görüşleri, bilgi kirliliğinin ve kasıtlı cehalet yayma çabalarının ciddi ve çok boyutlu zararlara yol açtığını ortaya koymaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda "Agnotolojik Bilgilerin Sonuçları" teması altında "**Sağlık Sorunları**", "**Maddi Zarar**", "**Gelişim Problemleri (Eğitimsel)**", "**Toplumsal Sorunlar (Kaos, Huzursuzluk, Güvensizlik)**", "**Sosyal Sorunlar (Yozlaşma, Kültürel Deformasyon)**", "**İdari Sorunlar (Kurumlara Güven Kaybı)**" ve "**Krizlerin Yönetilememesi**" olmak üzere yedi alt tema belirlenmiştir.

4.4.1. Sağlık Sorunları Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Sağlık Sorunları" alt temasında katılımcılar tarafından, agnotolojik bilgilerin bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde doğrudan olumsuz etkiler yaratabildiği

vurgulanmaktadır. Yanlış sağlık tavsiyeleri, bilimsel dayanağı olmayan tedavi yöntemleri, aşı karışıklığı gibi dezenformasyonlar veya gıda ürünleri hakkındaki yanıltıcı bilgiler, insanların sağlığını tehlikeye atabilmekte, yanlış tedavilere yönlendirebilmekte, mevcut hastalıkları kötüleştirebilmekte veya yeni sağlık sorunlarına (alerjik reaksiyonlar, zehirlenmeler, kronik hastalıkların tetiklenmesi vb.) yol açabilmektedir. Ayrıca, sürekli olumsuz veya korku odaklı bilgilere maruz kalmanın ruh sağlığını da olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

Katılımcıların görüşmeleri, agnotolojik bilgilerin en doğrudan ve ciddi etkilerinden birinin bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde ortaya çıktığını göstermektedir. Yanlış veya yanıltıcı sağlık bilgilerine inanmak, bu bilgilere göre hareket etmek, kanıtlanmamış tedavi yöntemlerini denemek veya tam tersine gerekli tıbbi müdahalelerden kaçınmak, ciddi sağlık sorunlarına, mevcut hastalıkların kötüleşmesine, tedavi süreçlerinin aksamasına ve hatta ölümlere yol açabilmektedir.

"Gıdayla ilgili mesela öyle bir saptırma var. E bunun sonucunda ne oluyor mesela? Çocuklarda alerjiler arttı, kanser vakası arttı. Veya işte otizm arttı... Sağlıkla ilgili bilinmeyen birçok hastalık ortaya çıktı." (K-9)

"Bir kere ilk yardımda pomattır, işte tendürdiyottur, oksijendir, sürülmez... ılık suyla sabunla sabunla yıkanır. Ama eğer insan vücudunun bazı insanlarda işte iğneye alerjisi vardır... Tendürdiyota, oksijene alerjisi olabilir... öğrencilerde boğazında şişme olabilir. Ellerinde, kollarında kızarıklar olabilir, Allah korusun daha kötüsü de olabilir." (K-10)

"Pandemide yaptırdığım aşılardan dolayı sağlığım bozuldu. Şu an keşke yaptırmasaydım diyorum. Performansımı etkiliyor." (K-13)

"Zayıflamak için bile çeşitli sağlık sorunları ile ilgili sorun yaşayanlar var... şu anda Instagram aç, herhangi bir TikTok'u aç, binlerce şey bulursun." (K-14)

"Annem sağ olsun ayakları acıyordu... Sirke elma sirkesini şeye (ayağına) döküyor... kına yakıyor. Sıcak suya... Annem geçen yıl buraya geldiğinde topuklarında bildiğin yarıklar vardı, meğerse sirkeye alerjisi varmış... Doktora gittiğimizde bunların hepsinin hiç olmaması gerektiğini, yani salatana bile koyma diyor kadın... Sağlığından edecek kadar bir şeye maruz kaldık." (K-19)

"Bazı öğretmenler mesela sağlıklı yaşama becerisi olmadığından çok hasta oluyor, rapor alıyor, öğrencileri zor duruma düşürüyor. Daha kötüsü okulumuzda iki 32 yaşında gencecik öğretmende kanser çıktı." (K-1)

"Sağlık açısından olumsuz etkiler... hastanelerdeki kalabalığı görüyoruz, hepsi bilinçsizce yapılan hatalar çoğu... Eğitim camiasından arkadaşlar bile şifalı bitkiler, hatta ilaç tavsiyesinde bulunup sağlıklarını kaybediyorlar." (K-17)

"Aşı konusunda mesela, yanlış bir aşı yani kitlelerin yok olmasına sebep olabilir. Artan kanser vakalarını buna bağlayanlar var." (K-11)

"Sosyal medyada, dizilerde, filmlerde kültürü dizayn ediyorlar. Bunun sonunda erken yaşta sigara, alkol, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklarla hem kendilerini zehirliyorlar hem de geleceklerini karartıyorlar." (K-3)

Agnotolojik bilgiler sonucunda en büyük zararın sağlık konusunda olduğu okul müdürleri tarafından belirtilmektedir. Öğretmenlerin agnotolojik bilgi içeren tavsiyelere itibar ettikleri, sağlıklarının olumsuz etkilendiği hatta kanser gibi ciddi rahatsızlıklara genç yaşta yakalandıkları aktarılmaktadır. Öğrencilerin fenomenlere özenerek erken yaşta sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklar edindiğini, sağlıksız beslenerek hormonal bozukluk ve buna bağlı olarak akademik başarısızlık yaşadıkları belirtilmektedir. Öğretmen ve okul müdürlerinin yanlış sağlık tavsiyeleri ile çeşitli mağduriyetler yaşadıkları sıkça vurgulanmaktadır. Bu mağduriyetlerin sonucunda yaşam kalitesinin düştüğü, sık rapor alındığı ve eğitim-öğretimin aksadığı ifade edilmektedir. İfadelerde görüldüğü üzere, agnotolojinin en etkili sonuçlarından birinin insan sağlığı üzerine olduğu görülmekte ve eğitim süreçleri üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır.

4.4.2. Maddi Zarar Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Maddi Zarar" alt temasında katılımcılar, agnotolojik bilgilerin bireylerin ve toplumun ekonomik refahını olumsuz etkileyebildiğini ifade etmektedirler. Yanlış yatırım tavsiyeleri, sahte indirimler, yanıltıcı ürün reklamları, borsa manipülasyonları gibi uygulamalar bireylerin maddi kayıplar yaşamasına neden olabilmektedir. Yanlış veya abartılı ürün vaatleri, yanıltıcı indirimler, sahte kullanıcı yorumları, gizli reklamlar gibi taktikler, tüketicilerin satın alma kararlarını manipüle ederek şirketlere ekonomik fayda sağlamayı amaçlamaktadır. Bu durum, tüketicilerin bilinçli tercihler yapmasını engellemekte ve ekonomik zarara uğramalarına neden olabilmektedir. Ayrıca, yanlış

bilgilendirme sonucu alınan hatalı kararlar (örneğin, erken alınan uçak biletleri veya rezervasyonlar) da maddi zarara yol açabileceğini belirtmektedirler.

Agnotolojik bilgilerin yayılması, bireyler ve kurumlar için önemli maddi zararlara yol açabilmektedir. Yanlış bilgilere dayanarak alınan kararlar, yapılan harcamalar veya yatırımlar, hem doğrudan ekonomik kayıplara neden olabilir hem de dolandırıcılık gibi suçlara zemin hazırlayabilir. Katılımcılar, özellikle sosyal medya ve internet üzerinden yayılan yanıltıcı bilgilerin finansal sonuçları olabileceğine dair örnekler sunmaktadırlar.

"Mesela yatırım amaçlı bakarsanız birileri para kaybederken birileri para kazanıyor yani sonuçta, Kim kime cebinden para verir?." (K-11)

"Ne oluyor? İşte adam yanlış tatil haberiyle gidiyor uçak biletini alıyor, gidiyor işte atıyorum dediğin gibi tatilse tatile gidecekse uçak biletlerini alıyor... Birçok planlama yapıyor ama planlaması sonra mesela benim bundan geçen sene böyle planlama yapmış öğretmenlerim vardı... E tabii adama ne yaptım ben? İyi yer ayırtmış... Vermek zorunda kaldım. Ne yapayım? İzin vermek zorunda kaldık." (K-10)

"İndirim var diyor. 200'e çıkarıyor, 200 etiketi üstüne bir çarpı 100'e düşürdüm diye yazıyor. Halbuki zaten fiyatı 100 lira yani bir indirim falan yok. Evet. İşte bir algı yönetimi." (K-12)

"Dershaneler ve özel okullar bursluluk sınavı adı altında öğrenci toplamak için sınav yapıyor fiyatı şişirip sonra indirim yapıyor, bazı kurumlar verdiği vaatleri yerine getirmeyip mağduriyet oluşturuyor." (K-3)

"Evet, bu durumu kripto borsasında görüyoruz bir sürü yuvalar yıkıldı kendisini kaptırıp çok para kaybedenler oldu." (K-9)

"Kar vaadi ile kandırılan insanları hemen her gün görüyoruz haberlerde. Bunlar aptal insanlar mı? Değiller ama adamlar o kadar profesyonel yapıyor ki işini herkes bu tuzığa düşebilir. Koca koca profesörleri, hâkim-savcıları bile dolandırıyorlar" (K-5)

"Birçok insanın mesela borsazede olduğunu şu anda bir dönem borsayla ilgili çok ciddi böyle haberler vardı falan. Birçok öğretmen bunu bile bile mağduriyet yaşadı." (K-22)

“İnternette alışveriş yaparken yorumlara bakardım eskiden mesela restoran seçerken falan... ama artık hiçbirine güvenmiyorum. O kadar ağzım yandı ki.”
(K-21)

“Hocam şimdi 657'ye göre devlet memuru ek iş yapamaz. Bu defa ekstra gelir elde etmek için arkadaşlar internette gördükleri kar vaadi, yatırım tavsiyesi gibi tuzaklara düşüyorlar” (K-3)

“Kriptoda, borsada mağdur olan öğretmenler çok var mesela. Ellerinden telefon düşmüyor, takip ediyorlardı.” (K-2)

“Okullara aldığımız mal ve malzemelerde, bir bakıyorsun kusurlu ürün veya vadedildiği gibi değil! Bu defa okul maddi zarara uğruyor.” (K-6)

Okul müdürleri, agnotolojinin en büyük etkilerinden birinin bireylerde ve okullarda maddi kayba neden olduğunu düşünmektedir. Okulların gerçekleştirdiği harcamalarda agnotolojik bilgilerle satın alınan ürünlerin bazen amaca hizmet etmediği bunun sonucunda okulun maddi zarara uğradığı ve kamu zararı olduğu aktarılmaktadır. Öğretmenler ve okul müdürleri, ek gelir vaatleri, yatırım tavsiyeleri ile maddi zarara uğratılmaktadır. Hatta bu durumun bazen profesyonel dolandırıcılık olarak gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Buna bağlı olarak işe konsantre olamama ve ailevi sorunların oluşması gibi olumsuzlukların ortaya çıktığı belirtilmektedir. Ayrıca eğitim camiasının, yatırım tavsiyelerinin güvenilir olmadığını farkında olunmasına rağmen, agnotolojik yönlendirmelerle bu tavsiyelere kapıldıkları ve maddi zarara uğradıkları ifade edilmektedir.

4.4.3. Gelişim Problemleri (Eğitimsel) Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Gelişim Problemleri (Eğitimsel)" alt temasında katılımcılar, özellikle çocukların ve gençlerin gelişim süreçlerinde agnotolojik bilgilerin ve yanlış uygulamaların ciddi sorunlara yol açtığını belirtmektedirler. Erken yaşta aşırı veya kontrolsüz teknoloji kullanımı, yanlış eğitim metotları veya pedagojik temeli olmayan uygulamalar; çocuklarda odaklanamama, dikkat dağınıklığı, sosyalleşme sorunları, davranış bozuklukları, öğrenme güçlükleri, yazı yazma gibi temel becerilerde problemler ve akademik başarısızlık gibi eğitimsel ve gelişimsel sorunlara neden olabilmektedir.

Katılımcılar, agnotolojik bilgilerin, özellikle çocukların ve gençlerin gelişim süreçleri üzerinde olumsuz etkileri olabileceğine dikkat çekmektedirler. Yanlış, eksik veya

zararlı içeriklere maruz kalmak, çocukların bilişsel, sosyal, duygusal ve akademik gelişimlerini sekteye uğratabilir, öğrenme süreçlerini olumsuz etkileyebilir ve yanlış alışkanlıkların veya davranışların yerleşmesine neden olabilir.

"Bir tablet veriyorsun ders çalışsın diye, bir müddet sonra çocuk bağımlı hale geliyor, dijital bağımlılık hale geliyor... Okuma alışkanlığı gidiyor ve çocuk bu sefer ne oluyor biliyor musun? Sadece gördüğünü yorumlama yapamıyor, düşünme yapmıyor... ve asla çocuk yazı yazma mesela yazı yazma teknikleri gelişmiyor çocuğun." (K-10)

"Küçük yaş grubunda başarı aslında diğer arkadaşıyla göz göze gelebilip ortak bir oyun çıkartabilmesidir benim gözümde, ama saçma sapan bilgilerle çocukların gelişimlerini bozabiliyoruz." (K-13)

"Şu anki teknoloji ya da doktorların daha dikkatli olmasıyla bizde de alerjiler ortaya çıkmaya başladı... Bu senaryoda (senaryo 1) şey saçma geldi bana. Bu alerjik durumun ilk defa ortaya çıkmış olması ilginç geldi bana, daha önce fark edilmesi gerekiyordu. Demek ki gelişimini izleyememişler." (K-19)

"Pandemi döneminde yaşadık. Şu anda çocuklarımız da özellikle okul öncesi çocuklarda sosyalleşmeyle ilgili sıkıntı, konuşma, dil bozuklukları, odaklanamama gibi sorunları bizzat yaşıyoruz." (K-4)

"Eğitim açısından da gelecek nesillerin yanlış yetişmesine, aktarım yoluyla devam ettiği için aileler yani bilinçsiz ailelerin ortaya çıkması bu bilinçsiz ailelerin yetiştirdiği bireylerin de yine bundan olumsuz etkilenerek topluma katılmaları bence çok uzun vadede çok ciddi problemler yaratır." (K-17)

"Artık abuk subuk videolardan, dizilerden, filmlerden midem bulanmaya başladı... Ee Gençleri çok etkiliyor, özeniyorlar, psikolojileri bozuluyor." (K-1)

"Ya bu algı yönetimiyle aile yapıları bozuldu, LGBT sapkınlığı falan biraz tehlikeli konular ama (gülüşmeler) önlem alınmazsa gençlik çok daha kötüye gidecek." (K-18)

"Öğrenciler mesela sınavlara internetten hazırlanıyorlar, orda ki yanlış bir bilgi sonucunda sınavdan düşük aldığında sorunlar ortaya çıkıyor." (K-3)

"Bence öğrencileri çok zehirliyor bu tür bilgiler. Milli, manevi, ahlaki değerlerin hepsi yozlaşıyor. Mutsuz, huzursuz, vasıfsız aynı zamanda aşırı

duygusal, hırçın değişik bir nesil geliyor. Maalesef bu çocuklar bizim tezgahımızdan çıkıyor.” (K-8)

“Z kuşağı dediğimiz neslin ortak sorunu bence. O kadar çok bilgi kirliliği var ki ya her gördüklerine inanyorlar ya da umursamıyorlar. E günün sonunda vasıfsız ama vasıfsız olduğunu bilmeyen bir nesil gelme tehlikesi var!” (K-6)

“Geçen yıllarda biliyorsun uyuşturucu bağımlısı bir öğrenci Ödemiş’te okul müdürünü öldürdü. Bunun sorumlusu bu çocuğa uyuşturucuyu özendirenler.” (K-1)

Okul müdürlerinin ifadelerine göre, agnotolojik bilgiler sayesinde özellikle çocuklar ve gençler üzerinde fiziksel, zihinsel ve psikososyal sorunların ortaya çıktığı ve eğitim süreçlerinin sekteye uğradığı görülmektedir. Milli, manevi ve ahlaki değerlerin yitirildiği, buna bağlı öğrencilerde psikososyal sorunların oluştuğu, eğitim süreçlerinin etkisizleştiği belirtilmektedir. Hatta bazen telafisi olmayan sonuçlar doğurduğu ifade edilmektedir. Bilgi okuryazarlığı düşük, niteliksiz ve sosyal sorunları olan bir nesli oluşturabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca bu gelişim problemlerinin okullardaki eğitim süreçlerini de olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

4.4.4. Toplumsal ve Sosyal Sorunlar Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Toplumsal ve Sosyal Sorunlar" alt temasında katılımcılar, agnotolojik bilgilerin yayılmasının toplumda kaos, huzursuzluk, kutuplaşma, çatışma ve genel bir güvensizlik ortamı yarattığını güçlü bir şekilde vurgulamaktadırlar. Bunun yanında özellikle sosyal medya aracılığıyla yayılan içeriklerin toplumsal değerlerde yozlaşmaya, ahlaki çöküntüye ve kültürel deformasyona neden olabildiğini ifade etmektedirler. Yanlış veya kasıtlı olarak çarpıtılmış bilgiler, insanlar arasında fikir ayrılıklarını derinleştirmekte, grupları birbirine düşman etmekte, toplumsal barışı tehdit etmekte ve bireylerin birbirlerine, kurumlara ve hatta gerçeğe olan güvenini sarsmaktadır. Özellikle kriz anlarında yayılan dezenformasyonun toplumsal paniğe ve kaosa yol açabildiği belirtilmektedir. Katılımcıların ifadeleri, agnotolojik bilgilerin yayılmasının toplumsal düzeyde ciddi sorunlara yol açtığını, özellikle kaos, panik, huzursuzluk, kutuplaşma ve güvensizlik ortamını beslediğini göstermektedir. Yanlış veya kasıtlı olarak çarpıtılmış bilgiler, toplumsal fay hatlarını derinleştirebileceğini, gruplar arası gerilimi artırabileceğini ve genel bir istikrarsızlık hali yaratabileceğini,

özellikle kriz anlarında agnotolojik bilgilerin toplumsal kaosa yol açma potansiyelinin en belirgin olduğu zamanlar olduğunu vurgulamaktadırlar.

"Deprem sırasında yayılan "baraj patladı" söylentisinin yarattığı paniği ve bunun sonucunda insanların yaşadığı kaosu hala unutamiyorum... Yani bir insan emin olmadan nasıl bu kadar sorumsuzca davranabilir diye düşündüm günlerce." (K-7)

"MEB'de bir değişiklik olmadan internette haberler dolaşmaya başlıyor, herkeste bir kafa karışıklığı kaos, daha ortada bir şey yokken panik oluyor insanlar." (K-16)

"Çocukların işte ahlaki değerleri artık farklılaştı, normları farklılaştı. İnsanların normlarını değiştirmek üzerine çok daha tüketen bir toplum üretmek üstüne gibi." (K-20)

"Toplumsal açıdan işte daha çok şiddete yönelik öğrencilerin topluma şiddete eğilimde olduğu ahlaki açıdan bir çöküş yaşanmasına neden olduğu... Ahlaki yozlaşmayı ve insanların dini inançlarından uzaklaşmasına neden olacak davranışların çok doğal olarak gösterildiği bir sosyal medyadan çocuklarımız da etkilenerek ahlaki açıdan çocukların çöküşüne neden olmaktadır." (K-3)

"Yanlış bir haber insanları toplumsal olaylara sebep olabilir... İnsanları kıskırtmaya yönelik kullanılmasıyla çok büyük olaylar yaşanabilir. Hatta insanlar öldü yani." (K-11)

"Bilgi kirliliği İnsanlarda ister istemez tarafgir olma veya cepheleşmeye de neden olabiliyor." (K-15)

"Husumeti de artırıyor. İnsanlar arasında kavga, gürültü, toplumsal barış. Mesela toplumsal barışı bozan en büyük şey bir dinamit yani." (K-12)

"İnsanlar arasında bir huzursuzluk, görüş ayrılığı, fikir ayrılığı oluşturmak adına yapıyor diye düşünüyorum. Öğretmenler odasında bile bu ayrımın yansımaları olabiliyor." (K-6)

"Diziler, reklamlar, sosyal medya... Ahlaki bir yozlaşma var, yalan söylemek, bilgiyi çarpıtmak veya manipüle etmek artık kabul edilebilir hale geldi nerdeyse... Öğrenciler çok etkileniyor, kavga küfür bile normalleşti." (K-13)

Okul müdürleri tarafından agnotolojik bilgilerin toplumsal huzursuzluğa, kültürel ve ahlaki yozlaşmalara sebep olduğunu ifade etmektedir. Bunun sonucunda, okul ortamında öğretmenler arasında, velilerin ve öğrencilerin kendi aralarında çatışmalar yaşayabileceği belirtilmektedir. Öğrencilerdeki davranış ve ahlaki bozukluklar, sosyal sorunlara zemin hazırlamakta ve bu sorunlar agnotoloji ile toplumsal sorunlar haline dönüşebileceği vurgulanmaktadır. Bilgiye ve gerçeğe verilen değerin azalması, agnotolojinin potansiyel bir sosyal sonucu ve sürekli olarak yanlış, yanıltıcı veya çelişkili bilgilere maruz kalmak, insanların gerçeği arama veya teyit etme çabasını azaltabileceği belirtilmektedir.

4.4.5. İdari Sorunlar Alt Temasına İlişkin Bulgular

"İdari Sorunlar" alt temasında katılımcılar, agnotolojik bilgilerin yayılmasının ve özellikle resmî kurumlar veya yöneticiler hakkındaki dezenformasyonun, vatandaşların devlet kurumlarına, yöneticilere ve otoriteye olan güvenini ciddi şekilde zedelediğini belirtmişlerdir. Resmî açıklamaların sorgulanması, kurumların aldığı kararlara şüpheyle yaklaşılması, yöneticilerin itibarsızlaştırılması gibi durumlar, idari işleyişi zorlaştırmakta ve kurumların etkinliğini azaltmaktadır. Güven kaybının, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği açısından tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır.

Agnotolojik bilgilerin yayılması ve kurumların bu süreçteki rolü, kamuoyunun devlet kurumları, medya, bilim kuruluşları gibi otorite kabul edilen yapılara olan güvenini ciddi şekilde sarstığı görüşü ortaya çıkmaktadır. Bu güven kaybı, idari işleyişte zorluklara, kurumların meşruiyetinin sorgulanmasına ve toplumsal düzenin zayıflamasına yol açabileceği vurgulanmaktadır. Katılımcılar, özellikle eğitim yönetimi bağlamında bu güven sorununa ve idari zorluklara değinmektedirler. Resmi olmayan veya yanlış bilgilerin kurumlar adına veya kurumlar içinden yayılması, güven kaybının temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir.

"Aa bunu benden önce duyarlarsa, ben müdürden önce öğrendim... sanki müdür bilmiyordu... algısı müdüre duyulan güveni azaltıyor" (K-14)

"Medyanın zıt görüşlerle bilgi vermesi güveni yok ediyor. Sen devletten daha mı iyi biliyorsun?" (K-13)

"Güven dediğiniz şey bir defa kırıldığı zaman bir daha kolay kolay yerine gelmiyor... Coca Cola'nın sağlıklı olduğunu dair hani rüşvet alan bir kuruluşun

bir daha güvenilir kararlar vereceği düşünülemez. Her kararı tartışılır diye düşünüyorum." (K-5)

"Öğretmenlere karşı da bir güven duygusunun zedelenmesi söz konusu olur idareye karşı." (K-6)

"Yöneticiler de zorda kalıyor. Devletin de sonuçta halklarını manipüle ettiğini düşündüğüm için... O anlamda herkes aslında bizim bilmemiz gerektiğini düşündükleri kadarını biliyoruz." (K-20)

"Bizler (Okul müdürleri) sağlıklı bilgi paylaşmazsak öğretmen değil veliler bile bize güvenmez, yönetemeyiz." (K-3)

"Eğitim yönetiminde güven çok önemli bir husus. Karşıdakiler senden gelecek bilgiye güvenmezlerse, çelişkiye düşersen ne itibar kalır ne de yönetebilirsin." (K-22)

Okul müdürleri, agnotolojik bilgilerin yöneticilere karşı güven kaybı oluşturduğunu ve buna bağlı olarak yönetsel sorunların ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Bu sorunların başında, güven sorununa dayalı olarak okul müdürlerinin zor durumda kaldıkları, bu sebeple yönetim kabiliyetlerinin zayıfladığı aktarılmaktadır. Okul müdürlerinin sağlıklı ve güvenilir bilgi paylaşmamaları durumunda özellikle öğretmenler ve veliler tarafından sorgulanabileceği, itibar kaybının olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca böyle durumlarda yeniden güven tesisinin zor olabileceği ve yönetsel zafiyetlerin ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir.

4.4.6. Krizlerin Yönetilememesi Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Krizlerin Yönetilememesi" alt temasında katılımcılar, agnotolojik bilgilerin özellikle kriz anlarında (doğal afet, salgın, toplumsal olaylar vb.) durumun daha da kötüleşmesine ve krizin etkin bir şekilde yönetilememesine neden olduğunu ifade etmektedirler. Yanlış bilgilerin paniğe yol açması, yardım çalışmalarını aksatması, kurtarma ekiplerini yanlış yönlendirmesi, halkın resmî açıklamalara inanmaması ve koordinasyon eksikliği gibi sorunlar, kriz yönetimini zorlaştırmakta ve can/mal kaybını artırabilmektedir. Katılımcıların görüşmeleri, agnotolojik bilgilerin özellikle kriz anlarında ne kadar tehlikeli olabileceğini ve kriz yönetimini nasıl baltalayabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Yanlış, yanıltıcı veya kasıtlı olarak yayılan bilgilerin, paniğe yol açabileceğini, kurtarma ve müdahale çabalarını

engelleyebileceğini, kaynakların yanlış yönlendirilmesine neden olabileceğini ve krizin etkilerini daha da derinleştirebileceğini düşünmektedirler.

"Deprem zamanında yaşadık. Çok fazla kirli bilgi vardı yani. O kadar can sıkıcı ve üzücü bilgiler paylaşıyordu ki, organizasyon yapılamadı... birçoğunun yalan olduğu ortaya çıktı sonra veya yanlış yönlendirme amaçlı olduğu ortaya çıktı." (K-9)

"Geçen sene bir okulda taciz olayı çıktı biliyorsun (Kantincinin öğrenciye taciz iddiası), tamamen öğrencinin uydurması bir şey olduğu sonradan ortaya çıktı. Ama ne oldu; veliler okulun önüne yığıldı, medyaya düştü, herkes zor durumda kaldı." (K-3)

"Deprem zamanında bir arkadaşım gruptan bir mesaj paylaştı... Cezaevi yıkılmış. Bütün mahkumlar kaçmışlar... Bu haberin şeyi yokmuş. Doğruluk şeyi yokmuş. Ama halk arasında bu haberin yayılması... toplumda büyük bir infiale yol açabilir. Bir korkuya kapılabilirler." (K-18)

"Suriyeliler sınavsız üniversiteye alınıyor gibi söylemlerle bazı kötü niyetli insanların olayları provoke etmesi sonucunda krizler yönetilemiyor bu defa." (K-6)

"Sınav çalındı, sızdırıldı gibi söylemler infiale yol açıyor." (K-16)

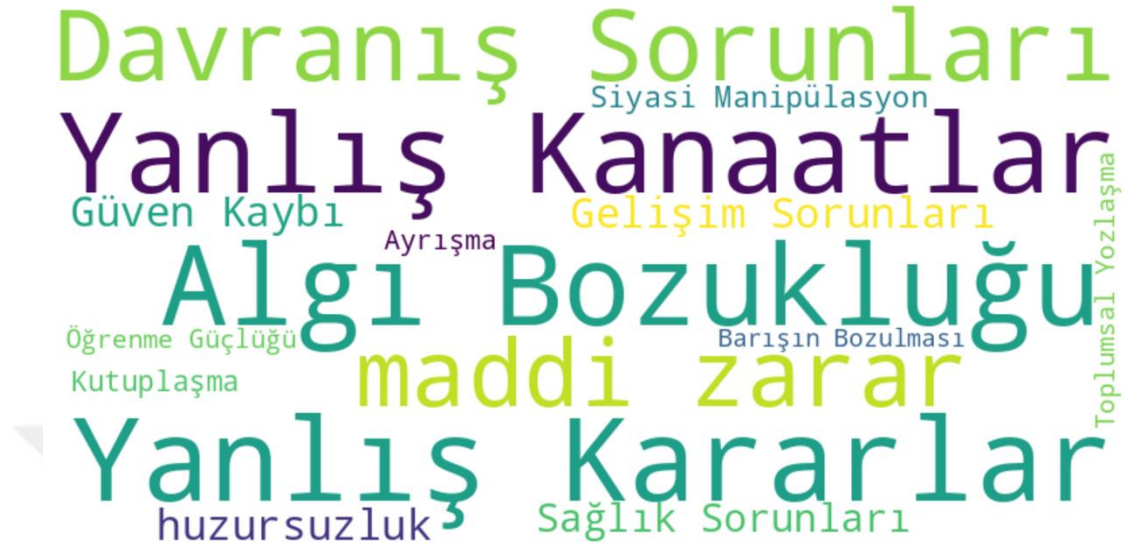
"Kızılay'la ilgili olumsuz bir hareket bütün Kızılay hareketinin zarar görmesine sebep oldu. Benzer durum eğitim kurumları için de geçerli." (K-11)

"Pandemide mesela; tablet dağıtarak, online eğitim yapan öncü ülkelerden olduk. Ama ne oldu birileri süreci manipüle ederek krizi derinleştirmeye çalıştı." (K-1)

Okul müdürlerine göre, olumsuz duyguların yoğun yaşandığı kriz dönemlerinde ortaya çıkan agnotolojik bilgiler kriz yönetimini daha zor hale getirmektedir. Kaygı, endişe ve panik ortamında özenle alınması gereken kararlar hassasiyetlerin manipüle edilmesiyle daha zor süreçlerden geçmektedir. Kriz ortamının yarattığı etkiler agnotolojiye zemin hazırlamakta yönetsel güçlüklerin ortaya çıkmasında etkili olduğu görülmektedir.

Agnotolojinin etkileri ve sonuçlarına ilişkin tematik analizde, eğitim yöneticilerinin görüşlerinde sıkça dile getirilen kavramları görsel olarak özetlemek amacıyla, en çok

geçen anahtar kelimeler bir kelime bulutu olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda, Şekil 4.5., agnotolojinin etkilerine ve sonuçlarına yönelik katılımcı yanıtlarında sık geçen anahtar kelimelerin kelime bulutunu sunmaktadır.

Şekil 4.5: Agnotolojik Bilgilerin Sonuçları

Katılımcıların ifadeleri, agnotolojik süreçlerin yanlış kanaatler ve algı bozuklukları yaratarak hem bireylerin hem de kurumların temel karar mekanizmalarını tahrip ettiğini göstermektedir. Yanlış kanaatlere dayalı kararlar, davranış ve gelişim sorunlarına; aynı zamanda güven kaybı ve sağlık problemlerine; siyasi manipülasyon örüntüleri ise toplumsal kutuplaşma ve ayrılmaya zemin hazırlamaktadır. Bunun yanı sıra, dezenformasyonun doğrudan “maddi zarar” ve yaygın “huzursuzluk” ürettiği vurgulanmış; agnotolojik etkiyi çıkar, kontrol ve güç arayışının beslediği sistematik bir süreç olarak tanımlanmıştır.

4.5. Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri Temasına İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında okul müdürleriyle yapılan bireysel görüşmelerde, katılımcılara agnotolojik uygulamaların (yanlış, eksik, yanıltıcı, manipülatif bilgilerin yayılması) olumsuz etkileriyle nasıl başa çıkılabileceği, hangi stratejilerin izlenmesi gerektiği ve kimlerin bu mücadelede rol alabileceği sorulmuştur. Katılımcıların bu konudaki önerileri ve yaklaşımları, agnotolojiyle mücadelede çok yönlü bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda "Agnotoloji ile Mücadele Stratejisi" teması altında "Eğitim (Medya Okuryazarlığı, Eleştirel Sorgulayıcı Düşünme, Değerler Eğitimi, Aile Eğitimi)", "Yaptırım/Ceza ve

Düzenlemeler", "Sorgulayıcı Yaklaşım/Dur Düşün Acele Etme", "Uzman Görüşü" ve "Resmi Kaynak" olmak üzere beş alt tema belirlenmiştir.

4.5.1. Eğitim Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Eğitim" alt temasında katılımcılar, agnotolojiyle mücadelenin temelini eğitimden geçtiğini güçlü bir şekilde vurgulamaktadırlar. Bu kapsamda, okullarda küçük yaşlardan itibaren medya okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması, eleştirel ve sorgulayıcı düşünme yeteneğinin aşılması, bilginin kaynağını araştırma ve doğruluğunu teyit etme alışkanlığının geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, değerler eğitiminin önemine dikkat çekilerek, dürüstlük, etik davranma gibi değerlerin bilgi paylaşımında da gözetilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Katılımcılar, eğitimin sadece okulla sınırlı kalmaması gerektiğini, aile eğitiminin de bu süreçte kritik rol oynadığını, velilerin bilinçlendirilmesi ve çocuklarına doğru rol model olmaları gerektiğini sıklıkla dile getirmektedirler. Seminerler ve hizmet içi eğitimlerin de hem eğitimciler hem de veliler için faydalı olabileceği belirtilmektedir.

Katılımcılar, agnotolojiyle mücadelenin temel taşlarından birinin eğitim olduğunu sıklıkla vurgulamaktadırlar. Bu eğitim, sadece okullarda verilen formal eğitimi değil, aynı zamanda bireylerin yaşam boyu öğrenme süreçlerini, aile içi eğitimi ve toplumsal farkındalığı da kapsamaktadır. Özellikle medya okuryazarlığı, eleştirel düşünme becerileri ve doğru bilgiye ulaşma yöntemleri konusunda bireylerin, bilhassa çocukların ve gençlerin donatılması gerektiği belirtilmektedir.

"Aileyle işbirliği yapıp plan (eğitim planı) dahilinde hem okul içerisinde hem okul dışında... verimli hale getirebiliriz." (K-15)

"Bir kere işin uzmanlarından... destek alarak bilgilendirme amaçlı seminerler düzenlerdim." (K-20)

"Dünyada kabul gören şey aslında eleştiriler, eleştirel düşünme. Yani eleştirebilme ve yorumlayabilme becerisi... bilgiden ziyade bilgiyi işlemenin değer gördüğü bir noktadayız bence. İşte bunu tüm öğrencilere aşlamak lazım." (K-13)

"Birinci derecede anne baba, anne babayı eğitecek olan da öğretmenler... Doğru bilgi ve doğru bilgiye ulaşmanın yollarını biz çocuklara öğreteceğiz... Değerler eğitimini onlara da zaman ayırmamız gerekir." (K-1)

"Medya okuryazarlığı dersi bence zorunlu ders haline getirilebilir... Çocukların doğru ve yanlışta nasıl ulaşacakları ile ilgili çocukları bilinçlendirmek gerekiyor." (K-3)

"Çocuklara evet her gördüğüne inanmasınlar, her gördüğüne kanmasınlar. Peki ne yapsınlar mesela? Anne babalarına danışsınlar ya da öğretmenlerine sorsunlar... Güvenilir kaynağı nereden bulacak? Devletin resmi kanallarından bulması gerekir." (K-7)

"Bizim toplumumuzun yapısında, karakteristik yapısında söylenenleri, fikirleri sorgulama alışkanlığımız sorgulama karakterimiz yok. Bunu geliştirmek için çok ciddi bir şekilde iyi bir eğitim ve iyi bir kültürel çalışma yapılması lazım." (K-17)

"Kesinlikle seminerler verilmeli. Bilinçli ama bu işi gerçekten bilen kişiler tarafından seminerler verilmeli... Üç ayaklı bir veli ve öğrenci ya da çocuk eğitimi." (K-14)

"Aileleri eğitmekte bence çok zorlanıyoruz yani, bunu acilen çözmemiz lazım" (K-16)

Okul müdürlerinin görüşlerine göre, agnotoloji ile mücadelede en etkili yöntemin eğitim olduğu belirtilmektedir. Öğrenci, öğretmen ve veli bazında eğitimler düzenlenerek farkındalık oluşturulup, eleştirel ve sorgulayıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi gerektiği sıkça vurgulanmaktadır. Bu eğitimlerin medya okuryazarlığı ve değerler eğitimi içerikli olmasının daha etkili olabileceği ifade edilmektedir.

4.5.2. Yaptırım/Ceza ve Düzenlemeler Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Yaptırım/Ceza ve Düzenlemeler" alt temasında katılımcılar, agnotolojik bilgilerin kasıtlı olarak yayılmasını önlemek veya caydırmak amacıyla yasal düzenlemelerin, kontrollerin ve gerektiğinde cezai yaptırımların uygulanması gerektiğini ifade etmektedirler. Özellikle sosyal medya platformlarının kontrol altına alınması, yalan haber veya dezenformasyon yayan hesaplara/sitelere yönelik engelleme veya kapatma gibi tedbirlerin alınması, devlet politikası olarak bu konunun ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Katılımcılar tarafından, sınırsız özgürlüğün olamayacağı ve kamu düzenini bozan veya bireylere/topluma zarar veren içeriklere karşı önlem alınmasının önemi vurgulanmaktadır.

“Sosyal medyadaki kontrolsüzlük aslında yaptırım olmamasından böyle... Sahte hesaplar yurtdışı hesaplar vs. bunlara bir yaptırım uygulanmalı.” (K-9)

“Okul müdürü de bu düşünceyle hareket etmeli... Yanlış bir bilgiye paylaşırsam ağır sonuçları olabilir, birileri bana dava açabilir diye düşünmeli.” (K-10)

"Devlet politikası olmak zorunda kesinlikle... Yalan haber, yanlış haber hangi amaçla yapıldığı kaynağı belli olmayan bu tür paylaşımların kontrol altına alınması lazım. Kontrolü ülke dışında olan uluslararası sosyal medya oluşumları da birçok Avrupa ülkesinin yaptığı gibi kontrol altına alınmalı. Gerektiğinde de tamamen kapatmaya dahi gidecek olsa bile..." (K-14)

"Yalan haber, yanlış haberle ilgili yaptırımların daha fazla olması lazım. Ceza mı uygulanmalı? Tabii ki... Hele kamu sağlığına sebep olacaksa ya da toplumsal sıkıntılara yol açacaksa bununla ilgili ne bileyim önlem alınmalı. Yani sosyal, bence sınırsız özgürlük yoktur." (K-11)

"Teyit edilen haberlerden yanlış olan haberlerin cezalandırılması daha iyi olur. Onu yayanlar, yayınlayanlar cezalandırılırsa o zaman yanlış haber yayınlayan siteler daha da azalır bu cezalar konusunda. Caydırıcılık olur diye düşünüyorum." (K-16)

“Sosyal medyaya kesinlikle yaş sınırı getirilmeli, bazı gelişmiş ülkeler bunu yapıyor.” (K-1)

“Yurtdışı menşeli hesaplardan izansız paylaşımları görüyoruz, niye; çünkü yaptırım yok, her türlü atıp tutabiliyor ordan!” (K-18)

"Devlet bile şu anda bir şey yasası var, dezenformasyon yasası var. Mesela yasal önlem bile artık bir şey değil, düşünülmesi yani. Niye? Yalanın bir şeyi olmalı. Adam bilinçli bir şekilde yalan söylüyorsa bunun bir cezası olmalı." (K-12)

Okul müdürlerinin ifadelerinde agnotolojik bilgilere karşı yasal düzenlemelerin ve yaptırımların önemli bir strateji olduğu vurgulanmaktadır. Yaptırımla karşı karşıya kalma durumu agnotolojiye karşı caydırıcı bir strateji olarak görülmektedir. Sınırın ve çerçevenin belirli olmadığı mecralarda agnotolojinin kendine daha geniş yer bulduğu belirtilmektedir. Ayrıca yurtdışı merkezli kaynakların daha özgür oldukları ve düzenleme getirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

4.5.3. Sorgulayıcı Yaklaşım Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Sorgulayıcı Yaklaşım/Dur Düşün/Acele Etme" alt temasında katılımcılar, bireylerin kendilerinin de agnotolojiyle mücadelede aktif rol alması gerektiğini, karşılaşılan bilgilere hemen inanmak yerine sorgulayıcı bir tutum benimsemelerinin önemini vurgulamaktadırlar. Bilgiyi farklı kaynaklardan karşılaştırmak, aceleci davranmamak, bilgiyi paylaşmadan veya uygulamadan önce doğruluğunu teyit etmek için zaman ayırmak, şüpheli ve eleştirel bir bakış açısı geliştirmek ve kendi muhakeme yeteneğini kullanmak bu alt temada öne çıkan stratejilerdir. Agnotolojiyle mücadelede bireysel düzeyde en çok vurguladıkları stratejilerden biri, karşılaşılan bilgilere karşı sorgulayıcı bir tutum benimsemek, aceleci davranmaktan kaçınmak ve bilgiyi doğrulamadan harekete geçmemektir. Bu yaklaşım, bireylerin manipülasyona karşı ilk savunma hattını oluşturmaktadır.

"Mutlaka bunun altyapısına bakarım. Hangi sonuçları getirebileceğine ve nereden geldiğine bakarım." (K-14)

"Benim tarzım; duyduklarınıza inanmayın. Gördüklerinizin de yarısına inanın... Biraz yaşayarak görmek lazım." (K-2)

"Karşılaştırmalı gitmekte fayda var, aceleci olmamak lazım, başkası ne diyor diye bir bakmak lazım." (K-1)

"Kesinlikle yeni çıkan bir haberi hemencecik sahiplenip hemen doğru olduğunu kabul edip kabullenmiyorum ve dolayısıyla da paylaşmıyorum. Yani biraz bekliyorum galiba yani... Söylenen yeni bilginin karşıtını da bir görmek istiyorum." (K-22)

"Mesela bir yönetmelikten bahsediliyor ama bir de güncel versiyonuna bakman lazım, 2023 mü, 2024 mü, 2022 mi?" (K-10)

"Farklı kaynakları karşılaştırarak kendi sentezimi ben oluşturunuyorum." (K-17)

"Bilginin doğruluğunu teyit edebilmem telefon aracılığıyla veya sosyal medya, görsel medya aracılığıyla çok daha zor ve daha bilgi kirliliğine neden olur. Benim bir müktesebatım var sonuçta ona göre hareket ederim" (K-15)

Okul müdürlerine göre, agnotolojik bilgiler karşısında temkinli davranma ve bilginin doğruluğunu sorgulama, önemli bir strateji olarak görülmektedir. Deneyim ve bilgilerine göre, aceleci davranmanın olumsuz durumları ortaya çıkarabileceği ifade

edilmektedir. Bunun yerine sağlıklı kaynakları sorgulayıp emin adımlarla ilerlemenin daha güvenilir bir strateji olduğu vurgulanmaktadır.

4.5.4. Uzman Görüşü Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Uzman Görüşü" alt temasında katılımcılar, özellikle karmaşık veya teknik bilgi gerektiren konularda, alanında yetkinliği kabul edilmiş uzmanların görüşlerine başvurmanın agnotolojiyle mücadelede önemli bir strateji olduğunu belirtmektedirler. Doğru bilgiye ulaşmada, konuyla ilgili uzmanların görüşlerine başvurmanın önemli bir strateji olduğu belirtilmekte ve özellikle karmaşık veya teknik bilgi gerektiren konularda, güvenilir uzmanların değerlendirmeleri, bireylerin doğru kararlar almasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Doktorlar, pedagoglar, akademisyenler, bilim insanları gibi konunun deneyimli uzmanlarından bilgi almak, danışmak veya onların yayınlarını takip etmek, yanlış bilgilere karşı korunmada etkili bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak katılımcılar, uzmanların da özgeçmişlerinin, liyakatlerinin ve olası çıkar çatışmalarının sorgulanması gerektiğini de ifade etmektedirler.

"Ek ders ödemesinde bir yerde takıldım, kim bu işte uzman? bir adam var. Habip Ocak diye bir adam. Onu açtım, baktım. Şeyini, tabloyu (ek ders ödeme tablosu) yayınlamış... İşin uzmanı." (K-10)

"İlk yardımsa ilk yardımla ilgili ilk birinci derecede ulaşacağım... ilk yardım uzmanına başvurmak. Uzmanından yardım almak lazım." (K-1)

"Bu konuda uzman kişilerin sözlerine başvurulabilir... Pedagoglar veya eğitimciler uzman diyebiliriz... Sağlıkçılar, doktorlar uzmanı diyebiliriz." (K-18)

"Belki belki imkânı varsa eee işte bir eğitim uzmanından bir erişilip belki bilgi alınabilir." (K-22)

"Uzmanların özgeçmişleri çok önemli bence... Backgroundları çok önemli... ve liyakatleri çok önemli." (K-17)

"Takip ettiğim güvendiğim akademisyenlerin videoları, sosyal medya hesapları işte kendi sayfaları falan var onlara bakıyorum." (K-8)

"Tarafsızlığına ve liyakatine güvendiğim akademisyenlerden bilgi almaya çalışırım." (K-3)

"Akademik sıralamaya göre seçmeye çalışıyorum. Mesela işte akademik kariyerine göre, tabii unvanına göre. Çalıştığı kurum da etkili oluyor tabii." (K-11)

"Çelişkili bir bilgi karşısında, şube müdürünü arayıp işin aslını öğreniyorum. O zaman daha sağlıklı karar veriyorum doğal olarak." (K-2)

Katılımcılara göre, agnotolojik bilgiler karşısında uzman onayı almak sık kullanılan bir stratejidir. Katılımcılar; akademisyenleri, ilgili meslek sahiplerini, eğitim camiası özelinde, üst yöneticileri ve daha önce o konuda çok iş ve işlem gerçekleştirmiş kişileri uzman olarak görmektedirler. Onların bilgi ve tecrübeleri doğrultusunda karar verme süreçlerinin daha sağlıklı ilerlediğini vurgulamaktadırlar.

4.5.5. Resmi Kaynak Alt Temasına İlişkin Bulgular

"Resmi Kaynak" alt temasında katılımcılar, agnotolojiyle mücadelede ve doğru bilgiye ulaşmada devletin resmî kurumlarının (Bakanlıklar, MEB, TÜİK, Sağlık Bakanlığı vb.), resmî web sitelerinin (mevzuat.gov.tr, meb.gov.tr vb.), resmî açıklamalarının, yönetmeliklerin, genelgelerin ve bilim kurulları gibi yetkili organların birincil ve güvenilir bilgi kaynağı olarak kabul edilmesi gerektiğini sıklıkla vurgulamaktadırlar. Özellikle idari konularda ve kamuoyunu ilgilendiren önemli durumlarda, sosyal medya veya kulaktan dolma bilgiler yerine resmi kanallardan gelen bilgilerin beklenmesi ve esas alınması gerektiği belirtilmektedir. Devlet kurumları, yetkili makamlar veya güvenilirliği kabul edilmiş resmi kuruluşlar tarafından yapılan açıklamalar ve yayınlanan belgeler, bilgi kirliliğine karşı güvenilir bir referans noktası olarak görülmektedir. Ancak bazı katılımcılar, resmi kaynaklara olan güvenin de zaman zaman sorgulanabildiğini ifade etmektedirler.

"Devletin dili doğru bilgi. Hatta devletin dili yazı dilidir... Eline resmî belge gelmeden o konuda herhangi bir bilgilendirme yapmamak lazım." (K-1)

"Haberin kaynağına bakarım. Her şeyden önce... sosyal medyada paylaşılan herhangi bir haber mi? Resmi kanaldan gelen bir resmi yazı mı? Kaynak çok önemli. Resmi kanallardan teyit edilmediyse asla resmi yolla kendi çalışma arkadaşlarıma paylaşım yapmam " (K-14)

"Sosyal medya bizim için resmi bir yazı değil ki... herhangi bir kişi alır, içerik üreterek bunu duyurabilir sosyal medyada. Yazı (resmi yazı) olmayan şeylere itibar etmeyin diyorum (Öğretmenlere)." (K-10)

"Resmî kaynaklar en doğrusu, başka mecralara gerek yok." (K-6)

"Mesela pandemideki aşı konusundaki kafa karışıklığında ben Sağlık Bakanlığı'nın aldığı karara göre resmi kaynaklara göre... Ona göre karar verdim." (K-7)

"Resmî kurumlar üzerine düşeni tam yapacak ve resmî kurumlara göre hareket edecek." (K-1)

"Yönetmelikle ilgili bilgi alırken mevzuat, mevzuat.gov.tr, meb.gov.tr'nin mevzuat bölümleri var. Oradan bakıyorum." (K-15)

"Ben resmi kaynaklardan duyduğuma inanıyorum." (K-6)

"Resmî kurumların dediklerini kabul etmezsek toplumda o düzen bozulur... Bu kez resmî kurumlardan gelenler kabul edilmez, tartışmaya açılırsa o düzen bozulur. Bu bozulması demek toplumun topyekûn bozulması anlamına gelir." (K-1)

Okul müdürlerine göre, resmî kaynaklardan gelen bilgilerin agnotoloji ile mücadelede çok sık vurgulanan ifadelerdendir. Okul yöneticisinin bilginin kaynağı olarak resmî kaynakları ve makamları baz alması gerektiği vurgulanmaktadır. Eğitim süreçlerindeki iş ve işlemlerde resmi yazılar doğrultusunda hareket etmenin doğru olduğu ve bu sayede oluşabilecek sorunların önüne geçilebileceği belirtilmektedir.

Agnotoloji ile mücadele stratejilerine ilişkin tematik analizde, eğitim yöneticilerinin önerilerinde sıkça dile getirilen kavramları görsel olarak özetlemek amacıyla, en çok geçen anahtar kelimeler bir kelime bulutu olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda, Şekil 4.6., agnotoloji ile mücadele stratejilerine yönelik katılımcı yanıtlarında sık geçen anahtar kelimelerin kelime bulutunu sunmaktadır.

Şekil 4.6: Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri

“Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri” temasına ilişkin oluşturulan kelime bulutu, katılımcıların bilgi kirliliğiyle mücadelede en etkili yöntem olarak eğitimi ve bilinçlendirmeyi ön plana çıkardıklarını göstermektedir. Özellikle “Eğitim / Bilinçlendirme”, “Medya Okuryazarlığı”, “Sorgulama”, “Araştırma” ve “Doğrulama / Teyit” gibi kavramların öne çıkması, yanlış bilgiyle başa çıkmak için bireysel yetkinliklerin geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Katılımcılar, bireylerin pasif bilgi alıcıları olmaktan çıkarak aktif bilgi sorgulayıcıları hâline gelmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. “Güvenilir Kaynaklar”, “Uzmanlara Danışma” ve “Resmi Kaynaklar” kavramları, bilgi ediniminde rehber alınması gereken yapılar olarak görülmektedir. Ayrıca “Bilişim Eğitimi”, “Teknoloji Kullanımı” ve “Değerler Eğitimi” gibi kavramlar, çocuk ve gençlere yönelik önleyici stratejilerin önemini göstermektedir. “Ailelerin Bilinçlendirilmesi” ve “Öğretmenlerin Rolü” gibi düşük yoğunluklu ama anlamlı kavramlar ise, sürece tüm paydaşların dâhil edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, agnotolojiyle etkili mücadelenin ancak çok katmanlı, eğitim temelli ve bütüncül yaklaşımlarla mümkün olabileceğini göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, okullarda agnotolojinin kaynaklarını, yayılmasını kolaylaştıran faktörleri, agnotolojik bilgi üretiminin ardındaki temel amaçları, eğitim süreçleri üzerindeki etkilerini-sonuçlarını ve agnotoloji ile başa çıkma stratejilerini okul müdürlerinin perspektifinden analiz etmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın bulguları ışığında, okullarda agnotolojinin karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olduğu ve eğitim ortamlarını ve paydaşlarını derinden etkilediği sonucuna varılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde, elde edilen bulguların literatürdeki araştırmalarla tartışılmasına, sonuçlar çıkarılmasına ve bulgular ışığında önerilere yer verilmiştir.

5.1. Tartışma ve Sonuç

Elde edilen bulgular, agnotolojinin eğitim ortamlarında karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olduğunu, Proctor (2008) tarafından tanımlanan kasıtlı cehalet üretimi pratiklerinin eğitim ve karar alma süreçlerinde çeşitli biçimlerde tezahür ettiğini göstermektedir. Bu bölümde, araştırmanın temel bulguları, ilgili literatür ve agnotoloji kuramı ışığında temalara göre tartışılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

5.1.1. Agnotolojinin Kaynakları

Araştırma bulguları, okul müdürlerinin agnotolojik uygulamaların ve yanlış/eksik bilgilerin çeşitli kaynaklardan beslendiğini düşündüklerini ortaya koymuştur. Bu kaynakların başında **sosyal medya** gelmektedir. Sosyal medyanın agnotolojinin birincil kaynaklarından biri olarak tanımlanması, Rose & Bartoli (2020) tarafından belirtilen "balkanlaşmış (taraflaşmış) medya ekosistemi" ve Colomb'un (2022) vurguladığı yankı odaları ve algoritmaların agnotolojiyi yayma rolü ile tutarlıdır. Katılımcıların belirttiği gibi, Twitter/X, Instagram, Facebook gibi platformlarda bilginin doğruluğu teyit edilmeden hızla yayılması ve tıklanma güdüsüyle manipülasyona açık olması, sosyal medyanın kasıtlı cehalet üretimindeki etkin rolünü doğrulamaktadır. Bilginin bu platformlarda değerini yitirmesi Aydoğan, 2019; (Colomb, 2022) ve yanlış bilginin kendi kendini güçlendiren balonlar yaratması, eğitim ortamlarını da derinden etkilemektedir.

Okul müdürleri, Twitter/X, Instagram, Facebook, YouTube, WhatsApp ve Telegram gibi platformların, blogların ve forumların, bilginin doğruluğu teyit edilmeden hızla

yayılmasına ve manipülasyona açık bir ortam sunmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Tıklanma ve takipçi sayılarını artırma güdüsü, algoritmalar ve reklamlar bu süreci körüklemektedir. Sosyal medya, güncel olayları takip etme ve bilgiye hızlı ulaşım gibi avantajlar sunsa da içerdiği yoğun bilgi kirliliği nedeniyle agnotolojinin birincil kaynaklarından biri olarak görülmektedir. Ayrıca okul müdürlerinin sosyal medya kullanımı üzerine sundukları verilerde öğretmen, öğrenci ve velilerin yoğun bir şekilde etkileşim halinde olduğu görülmektedir. Kolay ulaşılabilir olması ve bağımlılık derecesine varan sosyal medya kullanma dürtüsü bu durumu pekiştirmektedir. Öğretmen, yönetici ve velilerin bilgi edinme ve bilgi paylaşımında sosyal medya platformlarının birincil kaynak olarak değerlendirilmesi, Şahin ve Üstüner'in (2018: 350) bulgusuyla paralellik göstermektedir. Her geçen yıl artan sosyal medya kullanıcı sayısı ve sosyal medya kullanım süreleri bu bulguyu ayrıca desteklemektedir (Ortiz-Ospina, 2019: 1).

Geleneksel medyanın (televizyon, gazete) agnotolojiye kaynaklık etmesi bulgusu, Proctor'un (Galison & Proctor, 2020) "denge rutini" kavramıyla açıklanabilir. Okul müdürlerinin ifade ettiği gibi, haberlerin sunuluş biçimi ve bazı medya kuruluşlarının taraflı yaklaşımları, bilimsel bir fikir birliği olsa dahi sahte eşdeğerlikler yaratarak kamuoyunun kafasını karıştırabilmektedir. Jhally'nin (Proctor, 2008) Körfez Savaşı örneğinde olduğu gibi, artan medya tüketiminin olgusal anlayışın azalmasına yol açabilmesi, geleneksel medyanın da agnotolojik süreçlerdeki rolünün göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Geleneksel medya araçları olan televizyon kanalları, gazeteler ve haber ajansları geçmişten gelen alışkanlıklar erişebilirlik açısından agnotolojiye sık kaynaklık edebilmektedir. Katılımcılar, haberlerin sunuluş biçimi, seçilen içerikler ve bazı medya kuruluşlarının taraflı yaklaşımlarının bilgi kirliliğine ve yanlış algılara yol açabildiğini ifade etmişlerdir. Özellikle bazı geleneksel medya organlarının güvenilirlik algısı devam etse de siyasi veya ekonomik çıkarlar doğrultusunda algı yönetimi aracı olabilecekleri belirtilmiştir. Katılımcıların belirttiği gibi geleneksel medya mecralarında haberler, diziler, filmler ve reklamlar aracılığıyla agnotolojik bilgilerle sık karşılaşılabilir.

Akademik yayınların ve kitapların da agnotolojiye kaynaklık edebileceği bulgusu, Fernández Pinto'nun (2015) bilimsel kurumların bile cehalet üretimine ortak olabileceği yönündeki uyarısıyla ve Proctor'un (2008) endüstrilerin bilimsel literatürü manipüle etme örnekleriyle (örneğin, tütün endüstrisinin finanse etmesi) paralellik

göstermektedir. Katılımcıların, sponsorlu araştırmalarla yanıltıcı sonuçlar üretilmesi veya bilimsel çalışmaların çarpıtılması yönündeki endişeleri, Sokal Vakası ve Schön Vakası gibi örneklerde (Kurt vd., 2015; Sayın, 2012) görölen akademik sahtecilik ve manipölasyon risklerini akla getirmektedir. Bu durum, bilimsel bilginin dahi eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Bilimsel çalışmaların çarpıtılması, sponsorlu araştırmalarla yanıltıcı sonuçlar üretilmesi veya tek bir yayına dayanarak genelleme yapılması gibi durumlar, güvenilir kabul edilen bu kaynakların dahi agnotolojiye hizmet edebileği okul müdürleri tarafından sıkça vurgulanmaktadır. Katılımcılar, özellikle özel sektörün kendi lehlerine bilimsel araştırmaları finanse edebildiğini ve bu durumun bilimsel bilginin sorgulanması gerektiğini ortaya koyduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca agnotolojinin sistematik olarak ve bilimsel yöntemlerle kasıtlı cehalet üretmesinin daha etkili sonuçlar ortaya çıkarabileceği söylenebilir. Bu durum bilimsel yayınların agnotolojik bilgilere kaynaklık etmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Kulaktan dolma söylentiler, Proctor'un (2008) cehaletin popüler retorikte (cehalet mutluluktur) normalleştirilmesine ve gayri resmî bilgi aktarımının gücüne yaptığı vurguyla uyumludur. Özellikle kriz anlarında ve belirsizlik durumlarında bu tür bilgilerin hızla yayılması, toplumsal paniğe ve yanlış kararlara zemin hazırlayabilmektedir. Bireyler arası iletişimde yayılan doğrulanmamış bilgiler, dedikodular ve teyit edilmemiş duyumlar da agnotolojinin önemli bir kaynağı olarak belirlenmiştir. Toplumsal algılar ve kulaktan kulağa aktarılan, doğruluğu sorgulanmamış bilgiler bu kategoride değerlendirilmiştir. Kulaktan dolma söylentiler ve doğrulanmamış bilgiler, agnotolojinin önemli bir kaynağı olarak belirlenmiştir. Katılımcı ifadelerinde, öğretmen, öğrenci ve veli whatsapp gruplarında yapılan paylaşımlarda agnotolojik bilgilerin sıkça kullanılması bu durumun bir göstergesidir. Ayrıca öğretmenlerin kendi aralarında dedikodu ve söylenti yoluyla asılsız bilgi paylaşmaları literatürde sık karşılaşılan bir durumdur (Foucault, 1980; Krackhardt & Hanson, 2006).

Son olarak, kültürel aktarımla gelen **örf ve adetlerin** agnotolojiye kaynaklık etmesi, Proctor'un (2008) yerli kürtaj ilaçları örneğinde olduğu gibi bilginin kasıtlı veya kasıtsız ihmalle kaybedilebileceğini ve Schiebinger'in (2008) sömürgecilerin yerli bilgiyi bastırması örneklerini hatırlatmaktadır. Mills'in (2008) "beyaz cehaleti" veya Tuana'nın (2004) kadın cinselliği hakkındaki cehaletin epistemolojisi gibi kültürel

olarak yerleşik cehalet biçimleri, sorgulanmadan kabul edilen geleneklerin agnotolojik sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Katılımcıların sağlık ve eğitim gibi konularda eski alışkanlıkların zararlı olabileceğine dair ifadeleri bu durumu destekler niteliktedir. Çalışmada kullanılan senaryo 1 geçmişten gelen örf ve adetlerin agnotolojiye kaynaklık edebileceğini vurgulamaktadır. Bu senaryoyu okuyan katılımcılar, onaylayarak çeşitli örneklerle senaryoyu destekleyen veriler ortaya koymuşlardır. Önceki nesillerden aktarılan geleneksel uygulamalar, alışkanlıklar ve inanışlar, günümüz koşullarında geçerliliğini yitirmesine veya bilimsel dayanağı olmamasına rağmen sorgulanmadan uygulanabilmekte ve bu durum özellikle sağlık gibi öğrencilerin çok yönlü gelişiminde önemli olan konularda olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

5.1.2. Agnotolojik Bilgilerin Yayılmasını Kolaylaştıran Faktörler

Araştırma bulguları, agnotolojik bilgilerin yayılmasını kolaylaştıran çeşitli bireysel ve toplumsal faktörlerin etkili olduğunu göstermiştir. Agnotolojik bilgilerin yayılmasını kolaylaştıran bireysel ve toplumsal faktörler olarak kolaycılığı, araştırma eksikliğini, nicel çoğunluğa güveni ve teyit yanlılığını (inanca hizmet etme) saptamıştır. Bu faktörler, bilişsel psikoloji ve sosyal psikoloji literatüründeki kavramlarla yakından ilişkilidir.

Bu faktörlerin başında **kolaycılık** gelmektedir. Katılımcıların vurguladığı kolaycılık ve emek harcamaktan kaçınma davranışı, insanların bilgi edinme sürecinde bilişsel çabayı en aza indirme eğilimiyle (bilişsel cimrilik (cognitive miserliness)) açıklanabilir (Stanovich & West, 2000). Bilgiye anında ulaşma isteği ve bilgiyi derinlemesine analiz etmekten kaçınma, yanlış bilgilerin sorgulanmadan kabul edilmesine yol açabilmektedir. Bu durum, Legates'in (2013) belirttiği gibi, eleştirel düşünme becerilerinin eksikliğinin bir yansıması olabilir. Katılımcılar, insanların bilgi edinme sürecinde genellikle en kolay ve en hızlı yolu tercih etme, bilgiyi derinlemesine araştırmak veya doğrulamak için çaba sarf etmekten kaçınma eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Bilgiye anında ulaşma isteği ve zahmetsiz bilgi tüketimi, yanlış bilgilerin sorgulanmadan kabul edilmesini kolaylaştırmaktadır. Eğitim sisteminde, öğretmenler tarafından bilginin hazır sunulması, öğrencilerin bilgiye zahmetsizce ulaşmaları bu alışkanlığı ortaya çıkarmış olabilir ve sürdürülmesine olanak sağlaması söz konusudur. Bulgular bu durumu desteklemektedir.

Kolaycılık faktörünün bir çıktısı olarak değerlendirilebilecek **araştırma eksikliği** de agnotolojinin yayılmasında önemli bir neden olarak öne çıkmıştır. Bilginin doğruluğunun araştırılıp sorgulanması yaygınlaşmasını engellemede ilk adım olarak görülebilir. Araştırma sürecine girildiğinde agnotolojik bilgi çürütülebilir ve etkisi yok edilebilir. Çalışmanın bulguları eğitimcilerin ve öğrencilerin araştırma becerilerinin zayıf olduğunu veya yeterince araştırma yapmaktan kaçındıklarını göstermektedir. Yapılan birçok araştırmada öğretmenlerin araştırma sorgulama becerilerinin yeterli seviyede olmadığını belirtmek mümkündür (Al-Momani, 2019; Karademir ve Saraçoğlu, 2017; Ekici ve Ekici, 2021). İnsanların karşılaştıkları bilgilerin kaynağını, doğruluğunu ve geçerliliğini araştırma alışkanlığının zayıf olduğu, okuma alışkanlığının yetersizliği ve bilgiyi kaynağından kontrol etme yerine duyumlara veya özet bilgilere itibar etme eğilimi vurgulanmıştır. Senaryolardaki hatalı kararların temelinde de büyük ölçüde bu araştırma eksikliği yatmaktadır. Katılımcılar sıkça bu hatayı ifade etmişlerdir.

Nicel çoğunluğa güven de agnotolojinin yayılmasını kolaylaştıran bir diğer faktördür. Bir bilginin çok sayıda kişi tarafından paylaşılması, beğenilmesi, takip edilmesi veya genel olarak yaygın bir kanı gibi görünmesi, insanlar üzerinde güven oluşturmakta ve bilginin sorgulanmadan kabul edilmesine yol açmaktadır. Popülerlik, tıklanma sayısı ve algılanan çoğunluk görüşü, bilginin doğruluğunun önüne geçebilmektedir. Nicel çoğunluğa güven faktörü, sosyal kanıt (social proof) ilkesiyle örtüşmektedir. Bir bilginin çok sayıda kişi tarafından paylaşılması veya beğenilmesi, bireylerin o bilginin doğruluğuna inanma olasılığını artırır. Bu durum, Vosoughi vd. (2018) tarafından ortaya konan yanlış haberlerin doğru haberlerden daha hızlı ve geniş yayıldığı bulgusuyla da desteklenmektedir. Okul müdürlerinin çoğunluğa uyma eğilimi bulgularda sıkça vurgulanmaktadır. Öğretmenlerin çoğunluğa güvendikleri hatta sendika tercihlerinde etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir. Çoğunluğa uyma eğilimi bir zafiyet görülmekte ve yapay çoğunluklar oluşturularak agnotolojik bilgilerin yaygınlaşması tehlikesine altyapı hazırlayabilmektedir.

Son olarak, **inanca hizmet etme (teyit yanlılığı)** faktörü, insanların mevcut inançlarını destekleyen bilgileri arama, yorumlama ve hatırlama eğilimini ifade eder (Taber & Lodge, 2006). Bulgular insanların mevcut inançlarını, ideolojilerini, siyasi görüşlerini veya kişisel çıkarlarını destekleyen bilgileri daha kolay kabul etme ve yayma eğiliminde olduklarını göstermiştir. Bilginin doğruluğundan ziyade, kişinin

kendi tutum ve inançlarına uygun olup olmaması, bilginin kabulünde belirleyici olmakta, bu durum da objektif değerlendirmenin önüne geçerek agnotolojik bilgilerin yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Katılımcıların, bilginin doğruluğundan ziyade kendi tutum ve inançlarına uygunluğunu önceliğini belirtmeleri, bu bilişsel yanlılığın agnotolojinin yayılmasındaki kilit rolünü göstermektedir. Kahan'ın (2017) kimlik koruyucu biliş (identity-protective cognition) kavramı da bu bulguyu destekler niteliktedir. Öğretmenlerin eğitim politikalarına, değişen yönetmeliklere ve yeniliklere karşı duygu ve düşüncelerine göre tavır alması kendisiyle uyumlu bilgileri kabul edip karşıt görüşleri reddetmesi agnotoloji için bir fırsat oluşturabilmektedir. İdeolojiyi destekleyen içerikler doğruluktan bağımsız olarak paylaşılarak agnotolojiye hizmet edebilmektedir. Okul müdürleri tarafından bu durumun okula yansımaları olarak öğretmenlerin ve okul müdürlerinin sendikal faaliyetleri sıkça vurgulanmaktadır.

5.1.3. Agnotolojik Bilgilerin Arkasındaki Temel Amaçlar

Araştırma bulguları, agnotolojik bilgilerin üretilmesi ve yayılmasının ardında çeşitli kasıtlı amaçların bulunduğunu ortaya koymuştur. Araştırma bulguları, agnotolojik bilgi üretiminin ve yayılımının ardında ekonomik çıkar, siyasi ve ideolojik kontrol, sosyal ve politik ihtiyaçların istismarı ve kasıtlı bilgi kirliliği yaratma gibi amaçların yattığını göstermektedir. Bu amaçlar, Proctor (2008) ve McGoey (2012a) gibi agnotoloji kuramcılarının vurguladığı, cehaletin stratejik bir manevra ve bir güç aracı olarak kullanılabileceği fikriyle uyumludur.

Bu amaçların en belirgin olanı **ekonomik çıkar** elde etmektir. Reklam gelirleri, tıklanma sayıları üzerinden para kazanma, ürün satışı, pazar payını artırma ve borsa manipülasyonları gibi çeşitli yollarla maddi kazanç sağlama güdüsü, yanlış ve yanıltıcı bilgilerin kasıtlı olarak yayılmasına neden olmaktadır. Büyük şirketlerin kendi ticari çıkarlarını korumak amacıyla agnotolojik stratejilere başvurduğu örneklerle vurgulanmıştır. Ekonomik çıkar elde etme amacı, Oreskes & Conway'in (2010) "*Şüpheli Tüccarları*" adlı çalışmalarında detaylıca anlattığı gibi, endüstrilerin kendi ticari çıkarlarını korumak için bilimi nasıl manipüle ettiklerini ve kasıtlı olarak şüphe ürettiklerini göstermektedir. Katılımcıların reklam gelirleri, tıklanma sayıları ve borsa manipülasyonları gibi örnekleri, Fernández Pinto'nun (2017) ticari güdümlü araştırmalarda cehaletin sosyal inşasına dair analizleriyle örtüşmektedir. Eğitimin özel sektör boyutunda bu durumun görüldüğü katılımcılar tarafından sıkça vurgulanmaktadır. Nicelik olarak büyük bir kitleyi oluşturan eğitim camiası çıkar

odaklarının hedefi halindedir. Bu çıkar gruplarının gelirlerini artırabilmek veya yeni fırsatlar oluşturabilmek adına eğitimin tüm paydaşlarının tehdit altında olduğu bulgularda görülmektedir.

Bir diğer önemli amaç ise **siyasi ve ideolojik kontrol** sağlamaktır. Siyasi ve ideolojik kontrol sağlama amacı, Stanley'nin (2015) propaganda analizi ve Benkler vd. (2018) tarafından incelenen ağ propagandasının mekanizmalarıyla açıklanabilir. Agnotolojik bilgilerin kamuoyunu yönlendirmek, siyasi rakipleri zayıflatmak ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmek için kullanılması, cehaletin politik bir coğrafyası olduğu (Proctor, 2008) ve belirli güç odaklarına hizmet ettiği gerçeğini yansıtmaktadır. Agnotolojik bilgiler, kamuoyunu belirli bir siyasi veya ideolojik çizgiye yönlendirmek ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmek amacıyla kasıtlı olarak yayılmaktadır. Özellikle İmam Hatip Okulları ve Proje Okullarıyla ilgili gelişmelerde sendikaların devreye girdiği ve agnotolojik süreçlerin ortaya çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır. Eğitim politikalarına karşı sendikaların gösterdikleri tavırların, siyasi ve ideolojik birtakım hedeflere hizmet ettiği katılımcılar tarafından aktarılmaktadır. Eğitim süreçlerinin bir araç olarak kullanılarak, öğretmen, öğrenci ve veliler üzerinde siyasi ve ideolojik kontrol sağlanmaya çalışıldığı düşünülmektedir.

Sosyolojik istismar, agnotolojik bilgi yayılımının arkasındaki bir diğer motivasyondur. Sosyal ve politik ihtiyaçların istismar edilmesi ve kasıtlı bilgi kirliliği yaratarak algı yönetimi yapma amaçları, agnotolojinin karmaşık ve kasıtlı doğasını ortaya koymaktadır. Kafa karışıklığı yaratarak gerçeği gizleme veya kendi anlatılarını hâkim kılma çabaları, Fuller'ın (2021) "post-truth" çağında bilginin bir güç oyunu haline geldiği tezini destekler. Bu durum, bireylerin ve toplumların doğru bilgiye ulaşma ve sağlıklı karar verme süreçlerini sabote etmektedir. Toplumdaki korkular, kaygılar, ön yargılar, güvensizlikler veya belirli sosyal/politik ihtiyaçlar (adalet, güvenlik, kimlik arayışı vb.) kullanılarak yanlış bilgiler yayılmakta ve bu durum istismar edilmektedir. Kriz zamanlarında insanların hassasiyetlerinin ve bilgiye olan açlığının kötüye kullanıldığı ifade edilmiştir. Katılımcı ifadelerinde gezi parkı olaylarında, Suriye'lilerle ilgili eğitime yansıyan tartışmalarda ve Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin ve öğretmenlerin sosyolojik ihtiyaçlarının ve hassasiyetlerinin agnotolojik bilgilerle istismar edildiği aktarılmaktadır.

Bunlara ek olarak, kasıtlı olarak **bilgi kirliliği yaratmak ve algı yönetimi** yapmak da temel amaçlar arasında yer almaktadır. Kafa karışıklığı yaratmak, gerçeği gizlemek

veya çarpıtmak ve kamuoyu algısını belirli bir yönde şekillendirmek için doğru bilginin arasına yanlış bilgi karıştırma, bilgiyi eksik verme, bağlamından koparma gibi taktikler kullanılmaktadır. Amaç, insanların neye inanacağını şaşırmasını sağlamak ve kendi anlatılarını hâkim kılmaktır. Bu sonuçlar Akyüz'ün (2021) çalışmasıyla aynı yöndedir. Agnotolojinin infodemi oluşturarak bireylerin algılarını istedikleri yönde manipüle etme durumunu desteklemektedir. Benzer yöntemleri farklı platformlarda çeşitlendirerek (Shin vd., 2022), farklı grupları kullanarak örgütlerin algı yönetimini dizayn etmede görmek mümkündür (Elsbach, 2003). Bilgi kirliliği karşısında yönetici, öğretmen, öğrenci ve velilerin karar verme süreçlerinde zorlandıkları bazen yanlış algılara kapılabildikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Bazı durumlarda ise sadece bireysel **şöhret** kazanma veya popüler olma isteği de yanlış bilginin yayılmasına neden olabilmektedir. Katılımcıların da belirttiği gibi, daha çok takipçi kazanmak, beğenilmek, gündemde olmak/kalmak, görünür olmak veya kişisel tatmin gibi nedenlerden dolayı agnotolojik bilgiler paylaşılabilir. Bu sonuçlar literatürde Marwick vd. (2017) ve Tandoc ve diğerlerinin (2018) görüşleriyle örtüşmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin şöhret olma arzusu ile doğru olup olmadığını önemsemeksizin yaptığı paylaşımlar, agnotolojinin yaygınlaşmasına sebep olmaktadır.

5.1.4. Agnotolojik Bilgilerin Sonuçları

Araştırma bulgularına göre, okul ortamlarında ve genel olarak toplumda karşılaşılan agnotolojik bilgilerin bireyler ve kurumlar üzerinde çeşitli olumsuz etkileri ve sonuçları olduğu tespit edilmiştir. "Yankı odaları ve paralel bilgi ekosistemleri oluşturma" stratejisi, özellikle sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte daha da güçlenmiştir. Bireylerin yalnızca kendi görüşlerini teyit eden bilgilerle çevrelenmesi, farklı bakış açılarıyla karşılaşmalarını engellemekte ve agnotolojik anlatıların sorgulanmadan kabul edilmesine yol açmaktadır (Fernández Pinto, 2017). Eğitimciler ve öğrenciler de bu tür yankı odalarının etkisinde kalarak, belirli konularda dar bir perspektife sahip olabilmektedirler.

Okul müdürlerinin vurguladığı "sessizlik, sansür veya bilgiyi baskılama" stratejileri ise, belirli konuların tartışılmasını veya araştırılmasını engelleyerek cehaletin aktif olarak sürdürülmesine hizmet etmektedir (Barton vd., 2018; Stel, 2016). Okul yönetimlerinde veya daha üst politika düzeylerinde, rahatsız edici bulunan veya

mevcut düzeni sorgulayan bilgilerin gizlenmesi veya tartışılmasının engellenmesi, sorunların çözümsüz kalmasına ve agnotolojik bir ortamın pekişmesine neden olabilir. Bunun yanında toksik çalışanlar sayesinde eğitim örgütleri zehirlenme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirler (Uysal, 2018). Agnotoloji mücadele stratejilerin eğitim bağlamındaki işleyişi, genellikle karmaşık ve çok katmanlıdır. Ekonomik çıkarlar, ideolojik hedefler, politik güç mücadeleleri veya bireysel ve kurumsal ihmaller, bu stratejilerin arkasındaki temel motivasyonlar arasında sayılabilir. Bu bölümde, bu stratejilerin yol açtığı etki ve sonuçlar daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Mevcut çalışma, agnotolojik bilgilerin bireyler, kurumlar ve toplum üzerinde çok boyutlu ve genellikle olumsuz etkilere yol açtığını göstermektedir. Katılımcıların deneyimleri, bu etkilerin sağlık, ekonomi, eğitim, toplumsal yapı, idari işleyiş ve kriz yönetimi gibi geniş bir yelpazede ortaya çıktığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, agnotolojinin yalnızca soyut bir kavram olmadığını, aynı zamanda somut ve yıkıcı sonuçları olabilen bir olgu olduğunu teyit etmektedir. Bu etkiler, bulgular sonucu ortaya çıkan alt temalar çerçevesinde aşağıda özetlenmiştir.

Çalışma bulguları, agnotolojik bilgilerin özellikle ciddi **sağlık sorunlarına** yol açabildiğini göstermektedir. Yanlış veya kasıtlı olarak çarpıtılmış sağlık bilgileri (örneğin, aşı karşıtlığı, alternatif tıp adı altında sunulan bilimsel olmayan yöntemler, salgın hastalıklarla ilgili dezenformasyon), bireylerin yanlış tedavi yöntemlerine yönelmesine, koruyucu sağlık önlemlerini ihmal etmesine ve genel halk sağlığını tehdit eden durumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Katılımcı ifadelerinde, özellikle pandemi gibi dönemlerde yayılan yanlış bilgilerin öğrenci ve öğretmenlerin sağlık kararlarını olumsuz etkilediği ve sağlık çalışanlarına olan güveni zedelediği örneklerle vurgulanmıştır. Bu durum, Proctor'un (1995) tütün endüstrisinin sağlık risklerini gizleme çabalarına benzer şekilde, bireylerin ve toplumun sağlığını tehlikeye atan sonuçlar doğurmaktadır. Katılımcılar, yanlış veya yanıltıcı sağlık bilgilerinin (örneğin, aşı karşıtlığı, kanıtlanmamış tedavi yöntemleri, gıda ürünleri hakkında yanlış beyanlar) bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığını doğrudan tehdit ettiğini vurgulamışlardır. Bu durum, Evanega vd. (2020) ve Fortaleza (2020) gibi araştırmacıların COVID-19 pandemisi sırasında dezenformasyonun sağlık sonuçlarına dair uyarılarıyla paralellik göstermektedir. Yanlış bilgilere dayalı sağlık kararları, tedavi süreçlerini aksatabilmekte, mevcut hastalıkları kötüleştirilmekte ve hatta ölümcül sonuçlara yol açabilmektedir. Katılımcı ifadelerinde öğretmenlerin ve

öğrencilerin agnotolojik bilgilerle sağlık sorunları yaşadıkları bu durumun eğitim süreçlerine de olumsuz etkilerinin bulunduğu sıkça ifade edilmektedir.

Agnotolojik bilgiler, bireylerin ve kurumların **maddi zarara** uğramasına da neden olabilmektedir. Yanıltıcı yatırım tavsiyeleri, sahte ürün reklamları, dolandırıcılık amaçlı üretilen yanlış bilgiler veya belirli ekonomik politikaların kasıtlı olarak yanlış tanıtılması, bireylerin birikimlerini kaybetmelerine veya yanlış ekonomik kararlar almalarına yol açabilir. Çalışmadaki bazı katılımcılar, özellikle dijital platformlarda karşılaştıkları yanıltıcı finansal bilgilerin mağduriyetlere yol açtığını belirtmiştir. Bu tür maddi kayıplar, bireylerin yaşam kalitesini düşürmekte ve ekonomik güvensizliği artırmaktadır. Agnotolojik bilgiler, bireylerin ve kurumların maddi zarara uğramasına neden olabilmektedir. Yanlış yatırım tavsiyeleri, sahte indirimler, yanıltıcı ürün reklamları ve borsa manipülasyonları gibi uygulamalar, katılımcılar tarafından dile getirilen önemli sorunlardır (McGoey, 2012a). Bu durum, Akerlof & Shiller'in (2015) "aldatma ekonomisi" kavramıyla ve Mian ve Sufi'nin (2017) finansal piyasalardaki bilgi asimetrisi ve dolandırıcılık üzerine yaptığı çalışmalarla ilişkilendirilebilir. Katılımcılar, öğretmenlerin ek gelir elde etme arzusuyla maddi kayıplara uğradığı bunun sonucunda iş ortamında ve aile hayatında birçok sorunun ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Ayrıca özel sektörün yanlış bilgilerle veli ve öğrencileri manipüle etmesi sonucu mağduriyetlerin oluştuğu bulgusu elde edilmiştir.

Eğitim bağlamında agnotolojik bilgiler, öğrencilerin **gelişim problemleri (eğitimsel)** gibi önemli problemlere yol açmaktadır. Yanlış veya eksik bilgilerle donatılan öğrenciler, temel kavramları hatalı öğrenebilir, eleştirel düşünme becerileri körelebilir ve öğrenme motivasyonları düşebilir. Katılımcı okul müdürleri, özellikle müfredat dışı veya internet kaynaklı yanlış bilgilerin öğrencilerin kafasını karıştırdığını ve derslerde bu yanlışları düzeltmek için ek çaba sarf etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Agnotoloji, öğrencilerin doğru bilgiye dayalı bir dünya görüşü geliştirmelerini engelleyerek, onların gelecekteki eğitim ve kariyer olanaklarını olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle çocuklar ve gençler bağlamında, agnotolojik bilgilerin ve yanlış uygulamaların gelişimsel sorunlara yol açtığı sonucu elde edilmiştir. Erken yaşta aşırı ve kontrolsüz teknoloji kullanımı, pedagojik temeli olmayan eğitim metotları gibi faktörler; odaklanma sorunları, dikkat dağınıklığı, sosyalleşme problemleri, zararlı alışkanlıklar ve akademik başarısızlık gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bulgular, dijital çağda çocukların maruz kaldığı bilgi

bombardımanının ve bunun eğitimsel sonuçlarının (Bulger & Davison, 2018) daha dikkatli incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Agnotolojik bilgilerin yayılması, geniş ölçekte **toplumsal ve sosyal sorunlara** zemin hazırlamaktadır. Kasıtlı olarak üretilen cehalet veya şüphe, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirebilir, farklı gruplar arasında nefreti körükleyebilir ve sosyal uyumu bozabilir. Yanlış bilgiler üzerine inşa edilen önyargılar ve ayrımcı tutumlar, toplumsal barışı tehdit edebilir. Katılımcılar, özellikle sosyal medya aracılığıyla yayılan provokatif ve yanlış bilgilerin toplumsal gerginlikleri artırdığına dikkat çekmişlerdir. Bu durum, demokratik süreçlerin sağlıklı işlemesini de engelleyerek genel bir toplumsal istikrarsızlığa yol açabilir (Duman ve Keleşoğlu, 2022).

Agnotolojik bilgilerin yayılması, toplumda kaos, huzursuzluk, kutuplaşma ve genel bir güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Katılımcıların deprem sırasında yayılan dezenformasyonun kriz anlarında nasıl paniğe yol açabileceğini ve toplumsal düzeni tehdit edebileceğini göstermektedir. Bu durum, Lewandowsky vd. (2012, 2017) ve Nyhan & Reifler (2010) gibi araştırmacıların yanlış bilgilerin toplumsal algı ve davranışlar üzerindeki kalıcı etkilerine dair bulgularıyla tutarlıdır. Bilgi kirliliği, insanlar arasındaki fikir ayrılıklarını derinleştirmekte, grupları birbirine düşman etmekte ve toplumsal barışı tehdit etmektedir. Toplumsal sorunların bir yansıması olarak, agnotolojik bilgiler sosyal problemlere neden olmaktadır. Aile içinde, arkadaş gruplarında veya iş ortamlarında farklı ve yanlış bilgilere maruz kalan bireyler arasında anlaşmazlıklar, tartışmalar ve güven kaybı yaşanabilir. Özellikle hassas konularda yayılan yanlış bilgiler, bireylerin birbirlerine karşı şüpheli ve mesafeli davranmasına yol açarak sosyal bağları zayıflatabilir. Katılımcılar, yanlış bilgiler nedeniyle yakın çevreleriyle iletişim sorunları yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun bir yansıması olarak öğretmenler arasında gruplaşmaların olduğu okul iklimini olumsuz yönde etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Öğrenciler açısından, agnotolojik bilgilere maruz kaldıkça ahlaki değerlerin yitirildiği, bazı olumsuz durumların normalleştirildiği okul müdürleri tarafından ifade edilmiştir. Agnotolojik bilgilerin ve özellikle sosyal medya aracılığıyla yayılan içeriklerin toplumsal değerlerde yozlaşmaya, ahlaki çöküntüye ve kültürel deformasyona neden olabildiğini ifade etmişlerdir. Şiddetin, adaletsizliğin normalleşmesi, etik değerlerin aşınması ve tüketim kültürünün aşırı pompalanması gibi sorunlar bu süreçle ilişkilendirilmiştir. Bu

bulgular, Tüfekçi'nin (2017) sosyal medyanın toplumsal normlar ve değerler üzerindeki dönüştürücü etkilerine dair analizleriyle örtüşmektedir.

Kamu ve özel sektör kurumlarında, agnotolojik bilgiler **idari sorunlar** oluşturarak idari süreçlerin etkinliğini ve verimliliğini olumsuz etkileyebilir. Yanlış verilere veya eksik bilgilere dayanılarak alınan yönetsel kararlar, kaynakların yanlış kullanılmasına, hatalı politikaların uygulanmasına ve kurumsal hedeflere ulaşılamamasına neden olabilir. Eğitim kurumlarında, yöneticilerin agnotolojik bilgilere maruz kalması, kanıta dayalı karar verme süreçlerini baltalayabilir (Proctor, 2008; Fernández Pinto, 2017). Bu durum, okul içinde güvensizliğe, motivasyon düşüklüğüne ve genel bir işleyiş bozukluğuna yol açabilir.

Agnotolojik bilgilerin yayılması, özellikle resmî kurumlar veya yöneticiler hakkındaki dezenformasyon, vatandaşların devlet kurumlarına, yöneticilere ve otoriteye olan güvenini ciddi şekilde zedelemektedir (Bakan ve Kefe, 2012). Bu durum, idari işleyişi zorlaştırmakta ve kurumların etkinliğini azaltmaktadır. Mettler'in (2018) "hükümet-vatandaş kopukluğu" üzerine yaptığı çalışmalar ve Light'ın (2019) devlet kurumlarının büyüklüğü ve karmaşıklığı üzerine analizleri, bu güven kaybının altında yatan daha geniş yapısal sorunlara işaret edebilir. Çalışma sonuçlarına göre, okul müdürleri tarafından bu durum sıkça vurgulanmış ve güven kaybı neticesinde yönetim zafiyeti ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir.

Agnotolojik bilgiler, özellikle doğal afetler, salgın hastalıklar veya toplumsal krizler gibi olağanüstü durumlarda **kriz yönetimini** ciddi şekilde sekteye uğratabilir. Kriz anlarında yayılan yanlış bilgiler, halk arasında paniğe, yanlış davranışlara ve resmî kurumların yönlendirmelerine karşı güvensizliğe neden olabilir. Bu durum, krizin etkilerinin daha da büyümesine ve can ve mal kaybının artmasına yol açabilir. Katılımcılar, özellikle deprem ve pandemi gibi kriz dönemlerinde yayılan asılsız haberlerin ve komplo teorilerinin krizle mücadeleyi zorlaştırdığını belirtmişlerdir.

Agnotolojik bilgiler, özellikle kriz anlarında (doğal afet, salgın vb.) durumun daha da kötüleşmesine ve krizin etkin bir şekilde yönetilememesine neden olmaktadır. Yanlış bilgilerin paniğe yol açması, yardım çalışmalarını aksatması ve koordinasyon eksikliği gibi sorunlar, kriz yönetimini zorlaştırmakta ve can/mal kaybını artırabilmektedir. Bu bulgular, Seeger'in (2006) kriz iletişimi ve bilgi yönetimi üzerine yaptığı çalışmalarla uyumludur; kriz anlarında doğru ve zamanında bilginin hayati önemi

vurgulanmaktadır. Katılımcılar, olumsuz duyguların yoğunlaştığı kriz dönemlerinin karar verme süreçleri açısından hassas dönemler olduğunu ve agnotolojik bilgilerle kriz yönetiminin baltalanabileceğini aktarmışlardır.

Genel olarak, agnotolojik bilgilerin etkileri ve sonuçları, bireysel refahtan toplumsal düzene kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Zamansal düzlemde bu etkiler bazen geçici bazen de kalıcı olabilmektedir. Sonuçları açısından da telafisi mümkün olmayan durumlara varan sonuçlar doğurabilmektedir. Bu etkilerin anlaşılması, agnotolojiyle mücadele stratejilerinin geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir.

5.1.5. Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri

Bu bölümde, katılımcılarının agnotoloji, yanlış bilgilendirme ve kasıtlı cehaletle başa çıkmak için kullandıkları veya önerdikleri stratejiler, kullanıcı tarafından sağlanan alt temalar çerçevesinde ve ilgili alan yazın ışığında derinlemesine tartışılacaktır. Bu alt temalar; Eğitim, Yaptırım/Ceza ve Düzenlemeler, Sorgulayıcı Yaklaşım, Uzman Görüşü ve Resmi Kaynak olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları, bu stratejilerin agnotolojiyle mücadelede nasıl bir rol oynadığını ve birbirleriyle nasıl etkileşim içinde olduğunu göstermektedir.

Agnotoloji ile mücadele etkili görülen en önemli sonuçların başında **eğitim** gelmektedir. Öğrenci, öğretmen, veli ve eğitim yöneticisi bağlamında tüm paydaşların eğitim almaları gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Okul müdürleri, agnotolojiyle mücadelenin en temel ve uzun vadeli yollarından birinin eğitim olduğunu sıklıkla vurgulamışlardır. Bu, sadece formel eğitimi değil, aynı zamanda bireylerin eleştirel düşünme, medya okuryazarlığı ve bilgi değerlendirme becerilerini geliştirmeye yönelik her türlü çabayı kapsamaktadır. Okul müdürleri, okullarda bu konuların daha fazla işlenmesi gerektiğini belirterek eğitimin rolüne dikkat çekmiştir. Eğitim yoluyla bireylerin, özellikle öğrencilerin, bilgi kaynaklarını sorgulama, argümanların geçerliliğini değerlendirme, önyargıları fark etme ve manipülatif taktikleri tanıma yetkinlikleri artırılabilir. Bu bulgular, Buckingham (2019) ve Paul & Elder (2006) gibi araştırmacıların medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme eğitiminin önemine dair görüşleriyle paralellik göstermektedir. Okul müdürlerinin “her gördüğümüze inanmamamız gerektiğini, sorgulamamız gerektiğini” öğrenmenin önemini vurgulaması da bu kapsamdadır. Okul müfredatlarına agnotoloji, dezenformasyon ve

bilgi etiği gibi konuların entegre edilmesi, öğrencilerin dijital çağın bilgi karmaşasında daha bilinçli ve dirençli bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacaktır.

Agnotolojiye karşı caydırıcılık oluşturması açısından **yaptırım/ceza ve düzenlemeler** elde edilen bulguların önemli sonuçlarındandır. Her türden platformlara, kurumlara, bireylere ve çıkar sağlamayı amaçlayan gruplara karşı yaptırım uygulanması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Eğitim yöneticileri tarafından agnotolojik bilgilerin kasıtlı olarak yayılmasının önlenmesi ve caydırıcılığın sağlanması amacıyla yaptırım, ceza ve yasal düzenlemelerin gerekliliği dile getirilmiştir. Okul müdürlerinin, "devletin bu konuda ciddi yaptırımlar uygulaması gerektiğini" ifade ederek bu ihtiyacı net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu alt tema, özellikle sosyal medya platformlarının ve bazı medya kuruluşlarının yanlış veya yanıltıcı bilgileri yaymadaki rollerine dikkat çekmektedir. Yasal düzenlemeler, dezenformasyon üreten ve yayan kişi veya kurumlar için caydırıcı cezalar öngörebilir. Ayrıca, platformların bu tür içerikleri tespit etme ve kaldırma konusundaki sorumluluklarını artırabilir. Ancak, bu tür düzenlemelerin ifade özgürlüğünü kısıtlamadan ve sansüre yol açmadan dengeli bir şekilde tasarlanması büyük önem taşımaktadır. Okul müdürlerinin ifade ettikleri bu strateji, bilgi ekosisteminin daha güvenilir hale getirilmesi arzusunun yansımaktadır.

Araştırma bulgularına göre agnotoloji ile mücadelede önemli stratejilerden biri de **sorgulayıcı yaklaşım** olduğu ortaya çıkmıştır. Agnotolojik bilgiler karşısında kişisel mantık süzgecinden geçirek dur-düşün-eyleme geç stratejisi vurgulanmıştır. Sorgulayıcı ve eleştirel bir yaklaşımlar bilginin doğruluğu ve güvenilirliği analiz edilmesi gerektiği konusunda görüş birliği ortaya çıkmıştır. Okul müdürleri, agnotolojiyle mücadelede en sık başvurduğu bireysel stratejilerden biri olarak karşılaşılan bilgilere karşı aktif bir sorgulayıcı tutum benimsemektir. Bu durum, bir bilgiyi olduğu gibi kabul etmek yerine, kaynağını, niyetini, tutarlılığını ve olası sonuçlarını eleştirel bir gözle değerlendirme süreçlerini kapsamaktadır. Eğitimcilerin bir bilgiyi alır almaz "acaba doğru mu?" diye sorgulaması, "bilginin kaynağına inmek, ilk kim söylemiş, hangi amaçla söylemiş, bunu araştırmak gerekiyor" demesi bu yaklaşımın örnekleridir. Benzer şekilde, "bir haber duyduğum zaman hemen inanmıyorum, farklı haber kaynaklarından teyit etmeye çalışıyorum" diyerek sorgulayıcı yaklaşımın teyit etme ile iç içe olduğunu göstermiştir. Bu strateji, bireylerin pasif bilgi alıcıları olmaktan çıkıp aktif bilgi işleyicileri haline gelmelerini sağlamaktadır (Avcı, 2019). Caulfield'ın (2017) SIFT yöntemi gibi pratik sorgulama

araçları, bu yaklaşımın somutlaştırılmasına yardımcı olabilir. Sorgulayıcı yaklaşım, eğitimcilerin ve öğrencilerin kendi bilişsel önyargılarının farkında olmalarını ve manipülasyona karşı daha dirençli olmalarını da desteklemektedir. Eleştirel pedagoji açısından değerlendirildiğinde; agnotolojik bilgiler doğrultusunda ideolojik tarafsızlık ortandan kalkmakta güç baskısı ile eğitim süreçleri zarara uğramaktadır (Giroux, 2020: 193-194). Bu durum karşısında eleştirel ve sorgulayıcı düşünme becerilerine sahip insan kaynağı geliştirilmesi ile agnotolojiye karşı direnç oluşturulabilir (Logue, 2013: 49).

Agnotolojik bilgi ve durumlar karşısında **uzman görüşü** almak sık başvurulan stratejilerdendir. Günlük hayatta karşılaşılan çok farklı konulara karşı temel bilgilere sahip olmak mümkün değildir. Karmaşık veya teknik konularda doğru bilgiye ulaşmak ve agnotolojik iddiaları çürütmek için uzman görüşüne başvurmak, katılımcılar tarafından önemli bir strateji olarak belirtilmiştir. Eğitim yöneticilerinin sağlıkla ilgili bir konuda doktora danışması, üst yöneticisinden bilgi alması ve belirli bir alana yoğunlaşmış deneyim sahibi kişileri takip etmesi uzmanlık çerçevesini ifade etmektedir. Bilimsel veya teknik bilgi gerektiren konularda, alanında yetkin ve güvenilir uzmanların değerlendirmeleri, yanlış veya yanıltıcı bilgilerin ayıklanmasına yardımcı olabilmektedir. Oreskes & Conway (2010), özellikle bilimsel konularda uzmanların ve bilimsel kurumların görüşlerinin önemini vurgulamaktadır. Ancak, katılımcıların da ifade ettiği gibi uzmanların bile farklı şeyler söylediği, bazen uzmanlar arasında da görüş ayrılıkları olabilmekte veya "sahte uzmanlar" aracılığıyla kasıtlı kafa karışıklığı yaratılabilmektedir. Bu nedenle, gerçek uzmanlığı ve güvenilirliği ayırt etme becerisi, bu stratejinin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için kritik öneme sahiptir. Okul müdürlerine göre, tutarlı ve alanında tecrübeli kişiler güvenilir uzmanlardır. Karar alma süreçlerinde bu tür uzmanların bilgilerine başvurmak agnotoloji ile mücadelede sık başvurulan bir stratejidir.

Son olarak agnotojik bilgilere karşı başvurulan stratejilerden biri **resmi kaynakları** dikkate almak ve takip etmek olduğu sonucu orta çıkmıştır. Özellikle kriz anlarında, toplumsal önemi haiz konularda veya devlet politikalarıyla ilgili bilgilerde, resmî kurumların açıklamalarına ve yayınlarına başvurmak, katılımcılar tarafından güvenilir bir bilgi edinme ve agnotolojiyle mücadele yöntemi olarak görülmüştür. Okul müdürlerinin bilgi kirliliği durumlarında resmi kaynaklara ve kurumlara itibar etmesi resmi kaynaklara duyulan ihtiyacı ve güveni yansıtmaktadır. Resmi kaynaklar,

genellikle doğrulanmış ve kamu yararı gözetilerek hazırlanmış bilgiler sunma sorumluluğu taşımaktadır. Ancak, bu kaynaklara olan güvenin sarsılmaması için kurumların şeffaf, hesap verebilir ve tutarlı bir iletişim politikası izlemesi gerekmektedir. Eğitimcilerin ve paydaşların resmi bilgilere kolayca erişebilmesi ve bu bilgilerin anlaşılır olması da bu stratejinin etkinliğini artırır.

Bu beş alt tema etrafında şekillenen mücadele stratejileri, agnotolojinin karmaşık doğasına karşı çok yönlü bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bireysel düzeyde sorgulayıcılık ve uzman/resmi kaynaklara yönelme gibi aktif bilgi arayışı çabaları, eğitim yoluyla kazandırılacak eleştirel düşünme ve medya okuryazarlığı becerileriyle desteklenmeli; toplumsal düzeyde ise yasal düzenlemeler ve yaptırımlar yoluyla agnotolojik bilgi üretiminin ve yayılımının önüne geçilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Agnotolojik bilgiler, toplumsal manipülasyona zemin hazırlamakta; bireyler doğru bilgiye ulaşamadıklarında düşünceleri kolayca yönlendirilebilmektedir. Bilimsel gerçeklerin inkârı ve çeşitli konularda bilgi kirliliği yaratılarak toplumsal güven zedelenmektedir. Eğitim sistemine yapılan ideolojik müdahaleler, nesillerin eksik veya yanlış bilgilerle yetişmesine neden olurken, bireyler günlük hayatlarında da yanlış kararlar almasına sebep olabilmektedir. Bu durum, demokratik süreçleri zayıflatabilmekte, toplumsal kutuplaşmayı artırır ve bilimsel ilerlemeyi yavaşlatabilmekte ve bilgiye erişimdeki eşitsizlik, etik sorunları ve adaletsizlikleri derinleştirebilmektedir.

İnsan hayatında eğitim; formal ve informal öğrenmeleri kapsayan oldukça geniş içerikli bir kavramdır. Bu öğrenmeleri derinlemesine incelemek gerekli müdahaleleri yapmak, eğitim yöneticilerinin asli vazifeleri olduğundan eğitim yönetimi ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. İnsan kaynağını en verimli olarak geliştirebilmek için agnotoloji ile mücadele günümüzün en önemli sorunlarından biri olarak görülmektedir. Eğitim hayatı boyunca agnotolojiye karşı bilinçlenememiş, sorgulayıcı düşünemeyen bireyleri, birçok alanda karşılaşabilecekleri istismarlar beklemektedir.

Sonuç olarak, agnotoloji bireylerin ve toplumların sağlıklı gelişimini tehdit eden, bilgiye dayalı yaşamı sekteye uğratan önemli bir sorundur. Alt temalar çerçevesinde ele alınan etkiler ve sonuçlar, agnotolojik bilgilerin bireysel, eğitimsel, sosyal, idari ve toplumsal düzeylerde ne denli yıkıcı olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle,

agnostolojiyle mücadele stratejilerinin geliştirilmesi ve etkin bir şekilde uygulanması büyük önem taşımaktadır.

5.2.Öneriler

Bu bölümde bulgular ışığında araştırmacılara, eğitim yöneticilerine ve politika yapıcılara yönelik önerilere yer verilmiştir.

5.2.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Çalışma bulgularında ortaya çıkan temalar, agnotolojiye kavramsal bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçevede, geçerli ve güvenilir bir agnotolojik eğilim ölçüğü geliştirilerek nicel çalışmalarla desteklenebilir.
- Okul müdürleri tarafından eğitim paydaşlarının ideolojik ve sosyolojik yaklaşımları sıkça vurgulanmıştır. Bu bağlamda eğitim sendikalarının ve eğitimle ilgili sivil toplum kuruluşlarının, derneklerin, vakıfların söylemleri agnotoloji bağlamında analiz edilebilir.
- Araştırma bulgularında teknolojik gelişmelerin hızla arttığı, özellikle sosyal medya algoritmalarının çok geliştiği ve agnotolojinin bu durumdan istifade ettiği ifade edilmektedir. Gelişen yapay zekâ teknolojileri ile agnotoloji arasındaki ilişki analiz edilebilir.
- Okul müdürleri, agnotolojik bilgilerle ideolojik kontrol amaçlı eğitim paydaşlarının eğitim politikalarına sıkça müdahale etmek istediklerini belirtmektedirler. Bu bağlamda, mevcut eğitim müfredatı ve uygulamalarının agnotolojiye ne ölçüde yer verdiği araştırılabilir

5.2.2. Eğitim Yöneticilerine Yönelik Öneriler

- Araştırmanın bulgularına göre, agnotoloji ile mücadelede eğitimin yoluyla bilinçlendirmenin en önemli strateji olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda eğitim yöneticileri ve okul müdürleri; öğrenci, öğretmen ve velilere yönelik eğitimler, atölye çalışmaları ve seminerler düzenleyerek bilgi kaynaklarını sorgulama, yanlış bilgiyi ayırt etme ve dijital içerikleri eleştirel bir gözle değerlendirme becerilerini geliştirme fırsatları sunarak destek olabilirler.
- Okul müdürlerine göre, resmi kaynaklardan ve güvenilir, deneyimli uzmanlardan gelen bilgiler agnotolojik bilgileri çürütmede ve yayılmasını

engellemede önemli bir stratejidir. Sağlıklı kararlar alabilmek için pratik bilgi doğrulama mekanizmaları ve yöntemleri geliştirebilirler.

- Araştırmanın bulgularında bilgi kirliliğinin doğru bilgiyi ayırt etmede güçlük oluşturduğu, manipülasyona açık hale getirdiği, nihayetinde yönetim sorunlarının görüldüğü sonucu ortaya çıkmıştır. Eğitim yöneticileri, bilgi paylaşımı ve iletişim süreçlerinde açıklık, şeffaflık, süreklilik ve düzenlilik gibi prensiplere dikkat ederek agnotolojik bilgilerin önüne geçebilirler.

5.2.3. Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler

- Araştırmanın temel bulgularından olan eleştirel ve sorgulayıcı düşünme becerileri agnotoloji mücadelede etkili bir stratejidir. Bu doğrultuda, eğitim müfredatları, öğrencilerin agnotolojinin ne olduğunu, nasıl işlediğini, bilgi kaynaklarını nasıl değerlendireceklerini, yanlış bilgiyi nasıl tespit edeceklerini ve dezenformasyonla nasıl mücadele edeceklerini öğrenmelerini sağlayacak şekilde entegre edilebilir. Bu konular, farklı derslere ve eğitim kademelerine yayılarak sarmal bir yaklaşımla ele alınabilir. Ayrıca öğretmen yetiştirme programları ve hizmet içi eğitimler, öğretmen adaylarının ve mevcut öğretmenlerin agnotoloji, bilgi kirliliği, dijital vatandaşlık ve eleştirel pedagoji konularında yetkinliklerini artıracak şekilde tasarlanabilir.
- Okul müdürleri, agnotoloji ile mücadelede yasal düzenleme ve caydırıcı müdahalelerin önemli bir strateji olduğunu ifade etmektedirler. Bu bağlamda yanlış bilginin ve dezenformasyonun yayılmasında önemli rol oynayan dijital platformların (sosyal medya şirketleri, arama motorları vb.) şeffaflık ve hesap verebilirliklerini artırmaya yönelik yasal düzenlemeler yapılabilir. Bu düzenlemeler, ifade özgürlüğünü korurken, kasıtlı bilgi kirliliğiyle mücadeleyi hedeflemelidir.
- Araştırmada, öğretmen öğrenci ve velilerin agnotolojik bilgilerle maddi zarara uğradığı sonucu orta çıkmıştır. Agnotolojik yöntemlerle ve bilgilerle, yanlış ve yanıltıcı reklam, propaganda ve ürün sunanlara karşı şikâyet platformları oluşturularak yasal düzenlemelerle caydırıcı cezalar uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Agrawal, S. R. (2021). Digital Pollution and Its Impact on the Family and Social Interactions. *Journal of Family Issues*, 42(11): 2648-2678. DOI:[10.1177/0192513X20985558](https://doi.org/10.1177/0192513X20985558)
- Akçay, E. (2012). Yalan Söyleme Kabiliyeti ve Hafıza: Cinsiyetler Arası Karşılaştırma. *Selçuk İletişim*, 7(3): 234-243.
- Akerlof, G. A. & Shiller, R. J. (2015). *Phishing for Phools: The Economics of Manipulation and Deception*. Princeton University Press.
- Akyüz, S. S. (2020). Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Dolaşıma Giren Sahte Haberler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34): 422-444.
- Akyüz, S. S. (2021). *Dezenformasyon Çağı*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Alemanno, A. (2018). How to Counter Fake News? A Taxonomy of Anti-fake News Approaches. *European journal of risk regulation*, 9(1): 1-5.
- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2): 211-236.
- Al-Momani, F. (2019). Qualitative Study: an Analysis of Pre-service Science Teachers' Understanding About Scientific Inquiry and Their Confidence in Inquiry-based Science Pedagogy. *Journal of Education and Practice*, 10(5): 76-91. DOI: 10.7176/JEP
- Angelides, S., & Gibbs, S. (2006). Supporting the Continued Professional Development of Teachers Through the Use of Vinyets. *Teacher Education Quarterly*, 33(4): 111-121.
- Angulo, A. J. (2016). *Miseducation: A History of Ignorance-Making in America and Abroad*. Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Apple, M. W. (1990). The Text and Cultural Politics. *The Journal of Educational Thought*: 17-33.
- Apple, M. W. (2013). *Educating the Right Way: Markets, Standards, God, and Inequality*. London: Routledge.

- Apple, M. W. (2014). *Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age*. London: Routledge.
- Apple, M., & Apple, M. W. (2004). *Ideology and Curriculum*. London: Routledge.
- Avcı, N. (2019). *Enformatik Cehalet*. Ankara: Timaş Yayınları.
- Aydın, M. Ş., ve Balım, S. (2021). Neden Yalan Söyleriz? Üniversite Öğrencileri ve Yetişkinlerin Yalan Söyleme Davranışlarına Keşifsel Bir Bakış. *Nesne Dergisi*, 9(20): 291-304.
- Aydoğan, T. (2019). Sosyal Medyanın Gücü “Tepkisizlik Algısı” “Oluşturma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6): 184-192.
- Ayhan, İ. (2007). Yeni Ufuklara: Öğrenme. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, Temmuz Eki.
- Ayyıldız, P. (2019). *Eğitim yönetimi öğretim elemanlarının alanın bilgisine dair epistemik inançları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bai, Y. (2009). Study on the Construction of the Internet Ecological Concept. *Modern Applied Science*, 3(2): 14-18.
- Bakan, İ., ve Kefe, İ. (2012). Kurumsal Açından Algı ve Algı Yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 19-34.
- Baker, K., & Mayernik, M. (2020). Disentangling Knowledge Production and Data Production. *Ecosphere*, 11(8): e03191. <https://doi.org/10.1002/ecs2.3191>.
- Bakir, V., & McStay, A. (2018). Fake News and the Economy of Emotions: Problems, Causes, Solutions. *Digital Journalism*, 6(2): 154-175.
- Barrett, P., Hendrix, J., & Grant, J. (2021). Fueling the fire: How Social Media Intensifies U.S. Political Polarization-And What Can Be Done About It. *NYU Stern Center for Business and Human Rights*.
- Barton, A., Davis, H., & White, H. (2018). *Agnotology and the Criminological Imagination*. Ignorance. A. Barton ve H. Davis, (Ed.), Power and Harm: Agnotology and the Criminological Imagination. Ormskirk: Palgrave McMillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-97343-2_2.

- Beddoes, K. (2019). Agnotology, Gender, and Engineering: An Emergent Typology. *Social Epistemology*, 33(2): 124-136. <https://doi.org/10.1080/02691728.2018.1564085>.
- Bedford, D. (2010). Agnotology as a Teaching Tool: Learning Climate Science by Studying Misinformation. *The Journal of Geography*, 109(4): 159-165. <https://doi.org/10.1080/00221341.2010.498121>.
- Bedford, D., & Cook, J. (2013). Agnotology, Scientific Consensus, and the Teaching and Learning of Climate Change: A Response to Legates, Soon and Briggs. *Science ve Education*, 22(8): 2019-2030.
- Benestad, R. E., Hygen, H. O., van Dorland, R., Cook, J., & Nuccitelli, D. (2013). Agnotology: Learning from Mistakes. *Earth System Dynamics Discussions*, 4(1): 451-505.
- Benkler, Y., Faris, R., & Roberts, H. (2018). *Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics*. London: Oxford University Press.
- Bhatt, I., & MacKenzie, A. (2019). Just Google it! Digital literacy and the Epistemology of Ignorance. *Teaching in Higher Education*, 24(3): 302-317. <https://doi.org/10.1080/13562517.2018.1547276>
- Biesta, G. (2007). Bridging the Gap Between Educational Research and Educational Practice: The Need for Critical Distance. *Educational Research and Evaluation*, 13(3): 295-301.
- Biesta, G. J. (2011). *Learning Democracy in School and Society: Education, Lifelong Learning, and the Politics of Citizenship*. Berlin: Springer Science & Business Media.
- Block, D. (2018). *Post-truth and Political Discourse*. Berlin: Springer.
- Bocking, S. (2004). *Nature's Experts: Science, politics, and the Environment*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Boin, A., Rhinard, M., & Ekengren, M. (2014). Managing Transboundary Crises: The Emergence of European Union Capacity. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 22(3): 131-142.

- Boykoff, M. T., & Boykoff, J. M. (2004). Balance as bias: Global Warming and the US Prestige Press. *Global Environmental Change, 14*(2): 125-136.
- Bradshaw, S., & Howard, P. N. (2018). The Global Organization of Social Media Disinformation Campaigns. *Journal of International Affairs, 71*(15): 23-32.
- Brady, W. J., Gantman, A. P., & Van Bavel, J. J. (2020). Attentional Capture Helps Explain Why Moral and Emotional Content Go Viral. *Journal of Experimental Psychology: General, 149*(4): 746-756.
- Brandt, A. M. (2007). *The Cigarette Century: The Rise, Fall, and Deadly Persistence of the Product That Defined America*. New York: Basic Books.
- Brown, G., & Walasek, L. (2021). Models of Deliberate Ignorance in Individual Choice. R. Hertwig ve C. Engel (Ed.), *Deliberate ignorance: Choosing not to know*. MIT Press. <https://doi.org/10.7551/MITPRESS/13757.003.0013>.
- Brown, J. D., & Rodgers, T.S. (2004). *Doing Second Language Research*. London: Oxford University Press.
- Buckingham, D. (2019). *The Media Education Manifesto*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Bulger, M., & Davison, P. (2018). The Promises, Challenges, and Futures of Media Literacy. *Journal of Media Literacy Education, 10*(1): 1-21.
- Burçak, B. (2008). Modernization, Science and Engineering in the Early Nineteenth Century Ottoman Empire. *Middle Eastern Studies, 44*(1): 69-83. <https://doi.org/10.1080/00263200701711861>.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş. ve Çakmak, E. K. (2024). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (36. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cai, K. Y., & Zhang, C. Y. (1996, October). Towards a Research on Information Pollution. In *1996 IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics. Information Intelligence and Systems (Cat. No. 96CH35929)* (4): 3124-3129.
- Cammaerts, B., & Mansell, R. (2020). Digital Platform Policy and Regulation: Toward a Radical Democratic Turn. *International journal of communication, 14*: 135-154.

- Canrinus, E., Bergem, O., Klette, K., & Hammerness, K. (2017). Coherent Teacher Education Programmes: Taking a Student Perspective. *Journal of Curriculum Studies*, 49(3): 313-333. <https://doi.org/10.1080/00220272.2015.1124145>.
- Cansoy, R. (2018). Uluslararası Çerçevelere Göre 21. Yüzyıl Becerileri ve Eğitim Sisteminde Kazandırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4): 3112-3134.
- Carcary, M. (2009). The Research Audit Trial—Enhancing Trustworthiness in Qualitative Inquiry. *Electronic journal of business research methods*, 7(1): 11-24.
- Carrier, M. (2020). Agnotological Challenges: How to Capture the Production of Ignorance in Science. In J. Kourany ve M. Carrier (Ed. s: 59-87), *Science and the production of ignorance: When the quest for knowledge is thwarted*. Massachusetts: MIT Press.
- Caulfield, M. (2017). *Web Literacy for Student Fact-checkers*. Textbooksç 5.
- Cengiz, M. F., ve Patan, İ. (2021). Haberde Gerçeklik: Sosyal Medyada Gerçeklik Algısı Üzerine Bir Analiz. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 235-259.
- Cialdini, R. B. (2009). *Influence: The Psychology of Persuasion*. Harper Collins e-books.
- Cohen, A. D. (1996). Developing the Ability to Perform Speech Acts. *Studies in second language acquisition*, 18(2): 253-267.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research Methods in Education (8. Edition)*. London: Routledge.
- Colomb, N. L. A. A. M. (2022). *Ignorance is Risk: Social Media and Insecurity as Understood Through a Regime of Agnotology*. Prague: Charles University.
- Cook, J., Bedford, D., & Mandia, S. (2013). Case Studies in Agnotology-based Learning. *American Geophysical Union*, 1-31.
- Cook, J., Bedford, D., & Mandia, S. (2014). Raising Climate Literacy Through Addressing Misinformation: Case Studies in Agnotology-Based Learning.

- Journal of Geoscience Education*, 62(3): 296-306. <https://doi.org/10.5408/13-071.1>.
- Cook, J., Lewandowsky, S., & Ecker, U. K. (2017). Neutralizing Misinformation Through İnoculation: Exposing Misleading Argumentation Techniques Reduces Their İnfluence. *Plos One*, 12(5): 1-21.
- Cresswell, J. (2013). *Qualitative İnquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*. California: SAGE.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. London: Sage publications.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2020). *Eğitim Araştırmaları. Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi* (Halil EKŐİ Çev.). İstanbul: Edam.
- Croissant, J. L. (2014). Agnotology: Ignorance and Absence or Towards a Sociology of Things that Aren't There. *Social epistemology*, 28(1): 4-25. <https://doi.org/10.1080/02691728.2013.862880>.
- Croissant, J. L. (2018). Agnotology: Ignorance and Absence, or Towards a Sociology of Things that Aren't There. In P. Meusbürger, M. Heffernan, ve L. Suarsana (Ed.), *Geographies of the university* (s: 329-347). Berlin: Springer.
- Çayır, K. (2014). *Who are We?: Identity, Citizenship and Rights in Turkey's Textbooks*. İstanbul: Seçbir Yayıncılık.
- Çömlekçi, M. F. (2019). Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Haber Doğrulama Platformlarının Pratikleri. *Gümüőhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(3): 1549-1563.
- Darling-Hammond, L. (2000). How Teacher Education Matters. *Journal of Teacher Education*, 51(3): 166-173. <https://doi.org/10.1177/0022487100051003002>.
- Dasgupta, K., Iturriaga, N., & Panofsky, A. (2023). Beyond Biological Essentialism: White Nationalism, Health Disparities Data, and the Cultivation of Lay Agnotology. *Social Problems*, 71(4): 1200-1215. <https://doi.org/10.1093/socpro/spad007>.

- Dasgupta, K., Iturriaga, N., & Panofsky, A. (2024). Racist Agnotology: How Myth-Making About Institutions and Knowledge Production Contributes to Racialized Ignorance. *Sociology of Race and Ethnicity*, (11): 191-206. <https://doi.org/10.1177/23326492241259403>
- De Melo-Martín, I. (2023). On the Harms of Agnotological Practices and How to Address Them. *International Studies in the Philosophy of Science*, 36(3): 211-228. <https://doi.org/10.1080/02698595.2023.2178838>.
- De Vries, G., Terwel, B. W., & Ellemers, N. (2015). Explaining Public Acceptance of Controversial Technologies: Social Trust, Procedural Fairness, and Benefit-Risk Perceptions. *Risk Analysis*, 35(4): 132-143.
- Del Vicario, M., Bessi, A., Zollo, F., Petroni, F., Scala, A., Caldarelli, G., Stanley, H. E., & Quattrociocchi, W. (2016). The spreading of misinformation online. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(3): 554-559.
- Demir, Ö. D., ve Kaya, H. İ. (2015). Öğretmen Adaylarının Bilişsel Farkındalık Beceri Düzeylerinin Eleştirel Düşünme Durumları ile İlişkilerinin İncelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5(1): 35-68.
- Dieckmann, N. F., Gregory, R., Peters, E., & Hartman, R. (2017). Seeing what you want to see: How imprecise uncertainty ranges enhance motivated reasoning. *Risk Analysis*, 37(3): 117-129.
- DiFonzo, N., & Bordia, P. (2007). Rumor psychology: Social and organizational approaches. *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/11503-000>.
- Dorsey, E. R., & Ray, A. (2023). Paraquat, Parkinson's disease, and agnotology. *Movement Disorders*, 38(6): 949-952.
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political Psychology*, 40(1): 3-35.
- Douglas, M. (1986). *How Institutions Think*. New York: Syracuse University Press.
- Downing, J., & Dron, R. (2020a). Theorising the 'Security Influencer': Speaking security, terror, and Twitter. In L. Simões da Silva (Ed.), *Handbook of research*

- on social media applications in the tourism and hospitality sector* (s. 1-16). Pennsylvania: IGI Global.
- Downing, J., & Dron, R. (2020b). Critical Security Studies Needs to Better Consider the Intricacies of Social Media. *E-International Relations*: 1-5.
- Duke, N. K., & Pearson, S. D. (2009). Effective practices for developing reading comprehension. *Journal of education*, 189(1-2): 107-122.
- Duman, M. F. ve Keleşoğlu, F. (2022). *Sosyal Sorunlara Panoramik Bakış*. Ankara: Nobel Bilimsel.
- Ecker, U. K., Lewandowsky, S., Cook, J., Schmid, P., Fazio, L. K., Brashier, N., Kendeou, P., Vraga, E. K. & Amazeen, M. A. (2022). The psychological drivers of misinformation belief and its resistance to correction. *Nature Reviews Psychology*, 1(1): 13-29.
- Edelman. (2021). *2021 Edelman Trust Barometer: Global report*. New York: Edelman.
- Ekici, D. İ., ve Ekici, M. (2022). Mobile Inquiry and Inquiry-Based Science Learning in Higher Education: Advantages, Challenges, and Attitudes. *Asia Pacific Education Review*, 23(3): 427-444.
- Elsbach, K. D. (2003). Organizational Perception Management. *Research in organizational behavior*, 25: 297-332.
- Ennis, R. H. (1985). A Logical Basis for Measuring Critical Thinking skills. *Educational Leadership*, 43(2): 44-48.
- Ericsson, K. A., & Simon, H. A. (1998). How to Study Thinking in Everyday Life: Contrasting Think-Aloud Protocols with Descriptions and Explanations of Thinking. *Mind, Culture, and Activity*, 5(3): 178-186.
- Erkan, G., ve Ayhan, A. (2018). Siyasal İletişimde Dezenformasyon ve Sosyal Medya: Bir Doğrulama Platformu Olarak Teyit.Org. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29. Özel Sayısı): 202-223.
- Ersoy, A. F. (2013). An Analysis of Social Studies Textbooks in Turkey: From National Citizenship to Global Citizenship. *International Journal of Progressive Education*, 9(3): 137-153.

- Ertem, Y. E. (2019). *Sosyal Medyada Dezenformasyon* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Esen, Y. (2007). Sexism in School Textbooks Prepared Under Education Reform in Turkey. *Journal for critical education policy studies*, 5(2): 466-493.
- Evanega, S., Lynas, M., Adams, J., Smolenyak, K., & Insights, C. G. (2020). Coronavirus Misinformation: Quantifying Sources and Themes in the COVID-19 'Infodemic'. *JMIR Preprints*, 19(10).
- Evcim, İ., ve Arslan, M. (2021). An Investigation into the Development of the Force and Energy Unit Through STEM Integration in Science Course and its Effects on Students' Critical Thinking Skills. *International Journal of Psychology and Education Studies*, 8(3): 128-139. <https://doi.org/10.52380/IJPES.2021.8.3.398>.
- Farrell, H., & McConnell, A. (2020). The Political Economy of Information Capitalism. *Communications of the ACM*, 63(11): 92-99.
- Fazio, L. K. (2020). Pausing to Consider Why a Headline is True or False Can Help Reduce the Sharing of False News. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1(2): 116-128.
- Fernández Pinto, M. (2014). Learning from Ignorance: Agnotology's Challenge to Philosophy of Science. *Erasmus Journal of Philosophy and Economics*, 7(2): 181-184. <https://doi.org/10.23941/EJPE.V7I2.179>.
- Fernández Pinto, M. (2015). Tensions in Agnotology: Normativity in the Studies of Commercially Driven Ignorance. *Social Studies of Science*, 45(2): 294-315. <https://doi.org/10.1177/0306312714565491>.
- Fernández Pinto, M. (2017). To Know or Better not to: Agnotology and the Social Construction of Ignorance in Commercially Driven Research. *Science ve Technology Studies*, 30(2): 142-163.
- Finch, J. (1987). The Vignette Technique in Survey Research. *Sociology*, 21(1): 105-114.
- Fogg, B.J., Soohoo, C., Danielson, D.R., Marable, L., Stanford, J., Tauber, E.R. (2003) How do Users Evaluate the Credibility of Web Sites? A Study With Over 2,500

- Participants. In: Proceedings of the 2003 Conference on Designing for User Experiences, s: 1–15. <https://doi.org/10.1145/997078.997097>.
- Fortaleza, C. (2020). Evidence, Rationality, and Ignorance: Agnotological Issues in COVID-19 Science. *Revista da Sociedade Brasileira de Medicina Tropical*, 53: e20200475. <https://doi.org/10.1590/0037-8682-0475-2020>.
- Foster, S. J., & Crawford, K. A. (2006). *What Shall We Tell the Children?: International Perspectives on School History Textbooks*. North Carolina: IAP.
- Foucault, M. (1980). *Power Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Freelon, D., & Wells, C. (2020). Disinformation as Political Communication. *Political Communication*, 37(2): 145-156.
- Fuller, S. (2021). *Post-truth: Knowledge as a Power Game*. London: Anthem Press.
- Gagnon, M. (2011). Moving Knowledge to Action Through Dissemination and Exchange. *Journal of Clinical Epidemiology*, 64(1): 25-31. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2009.08.013>.
- Galison, P. (2008). Removing Knowledge: The Logic of Modern Censorship. In R. N. Proctor & L. Schiebinger (Ed.), *Agnotology: The Making and Unmaking of Ignorance* (s: 37-54). California: Stanford University Press.
- Galison, P., & Proctor, R. (2020). Agnotology in Action: A Dialogue. (Ed. J. Kourany & M. Carrier, s: 27-54), *Science and the Production of Ignorance: When the Quest for Knowledge Is Thwarted*. Massachusetts: MIT Press.
- Gerring, J. (2004). What is a Case Study and What is it Good for? *American Political Science Review*, 98(2): 341-354.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions that Shape Social Media*. Yale University Press.
- Girel, M. (2023). What exactly is presupposed by agnotology? The Challenge of Intentions. *International Studies in the Philosophy of Science*, 36(3): 229-246. <https://doi.org/10.1080/02698595.2023.2257111>.
- Giroux, H. (1983). Theories of Reproduction and Resistance in the New Sociology of Education: A Critical Analysis. *Harvard Educational Review*, 53(3): 257-293.

- Glauth, K. I., & Sukhur, M. S. (2015). Text Censoring System for Filtering Malicious Content Using Approximate String Matching and Bayesian Filtering. In *Computational Intelligence in Information Systems: Proceedings of the Fourth INNS Symposia Series on Computational Intelligence in Information Systems (INNS-CIIS 2014)* (s: 149-158). Berlin: Springer International Publishing.
- Golubinskaya, A. (2023). Motivated Ignorance as a Philosophical Category: Theoretical and Practical Potential. *Logos et Praxis*, 22(2): 22-31. <https://doi.org/10.15688/ls.jvolsu.2023.2.3>.
- Gorwa, R. (2019). What is Platform Governance? *Information, Communication ve Society*, 22(6): 854-871.
- Gove, M., Vacca, J. A. L., Vacca, R. T., Burkey, L. C., Lenhart, L. A., & McKeon, C. A. (2011). *Reading and Learning to Read*. London: Pearson.
- Graf, B. & Antoni, C. H. (2023). Drowning in the flood of information: a Meta-Analysis on the Relation Between Information Overload, Behaviour, Experience, and Health and Moderating Factors. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 32(2): 173-198.
- Greyson, D. (2019). The Social Informatics of Ignorance. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 70(4): 412-415. <https://doi.org/10.1002/asi.24143>.
- Gross, M., & McGoey, L. (2015). *Routledge International Handbook of Ignorance Studies*. New Jersey: Routledge.
- Giroux, H. A. (2020). *On Critical Pedagogy (2nd Edition)*. London: Bloomsbury Publishing.
- Guess, A. M., Lerner, M., Lyons, B., Montgomery, J. M., Nyhan, B., Reifler, J., & Sircar, N. (2020). A Digital Media Literacy Intervention Increases Discernment Between Mainstream and False News in the United States and India. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(27): 10183-10193.
- Guiso, L., Herrera, H., Morelli, M., & Sonno, T. (2018). Populism: Demand and Supply. *Centre for Economic Policy Research Discussion Paper Series*, 1-61.

- Guiso, L., Sapienza, P., & Zingales, L. (2008). Trusting the Stock Market. *The Journal of Finance*, 63(6): 2557-2600.
- Gupta, A. (2012). *Red tape: Bureaucracy, Structural Violence, and Poverty in India*. London: Duke University Press.
- Gülada, M. O. (2020). Joseph Goebbels'in Radyo Propagandasının Mizah Çekiciliği Bağlamında Karikatürlerdeki Sunumu. *TRT Akademi*, 5(9): 314-333.
- Hande, V., Prathaban, K., & Hande, M. S. (2022). Educational Dialogue on Public Perception of Nuclear Radiation. *International journal of radiation biology*, 98(2): 158-172. <https://doi.org/10.1080/09553002.2022.2009147>.
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (2008). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. London: The Bodley Head.
- Hindman, M. (2018). *The Internet Trap: How the Digital Economy Builds Monopolies and Undermines Democracy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Hochschild, A. R. (2018). *Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right*. New York: The New Press.
- Hofer, B. K., & Pintrich, P. R. (1997). The Development of Epistemological Theories: Beliefs About Knowledge and Knowing and Their Relation to Learning. *Review of educational research*, 67(1): 88-140.
- Homer-Dixon, T., Renn, O., Rockström, J., Donges, J. F., & Janzwood, S. (2021). Synchronous Failure: The Emerging Causal Architecture of Global Crisis. *Ecology and Society*, 26(1): 13-27.
- Huebner, E. S. (1991). Bias in Special Education Decisions: The Contribution of Analogue Research. *School Psychology Quarterly*, 6(1): 50.
- Hughes, R., & Huby, M. (2004). The Construction and Interpretation of Vignettes in Social Research. *Social work and social sciences review*, 11(1): 36-51.
- Iyengar, S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N., & Westwood, S. J. (2019). The Origins and Consequences of Affective Polarization in the United States. *Annual Review of Political Science*, (22): 129-146.

- Jahandar, S., Khodabandehlou, M., Seyedi, G., & Abadi, R. M. D. (2012). The Think-Aloud Method in EFL Reading Comprehension. *International Journal of Scientific ve Engineering Research*, 3(9): 1-9.
- Jalbert, M., & Pillai, R. (2024). An Illusory Consensus Effect: The Mere Repetition of Information Increases Estimates that Others Would Believe or Already Know It. *Collabra: Psychology*, 10(1): 1-12. <https://doi.org/10.1525/collabra.124533>
- Jamieson, K. H., & Hardy, B. W. (2014). Leveraging Scientific Credibility About Arctic Sea Ice Trends in a Polarized Political Environment. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(4): 583-590.
- Jamison, A. M., Broniatowski, D. A., & Quinn, S. C. (2019). Malicious Actors on Twitter: A Guide for Public Health Researchers. *American Journal of Public Health*, 109(5): 184-189.
- Jeffries, C., & Maeder, D. W. (2005). Using Vignettes to Build and Assess Teacher Understanding of Instructional Strategies. *Professional Educator*, 27: 17-28.
- Jenkins, H. (2016). *Cesur Yeni Medya Teknolojiler ve Hayran Kültürü* (Çev. N. YEĞENGİL). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jenkins, N., Bloor, M., Fischer, J., Berney, L., & Neale, J. (2010). Putting it in Context: the Use of Vignettes in Qualitative Interviewing. *Qualitative research*, 10(2): 175-198.
- Jeong, S. H., Cho, H., & Hwang, Y. (2019). Media Literacy Interventions: A Meta-analytic Review. *Journal of Communication*, 62(3): 310-327.
- Kabar, M., Sana, S. S., & Sana, T. S. (2022). Eğitim Yöneticilerinin Performansını Olumsuz Etkileyen Kuramsal Bir Süreç İncelemesi. *Journal of Social Research and Behavioral Sciences*, 8(17): 467-475.
- Kahan, D. M. (2017). Misconceptions, Misinformation, and the Logic of Identity-Protective Cognition. *Cultural Cognition Project Working Paper*, 164, Yale Law School.
- Kahan, D. M., Jenkins-Smith, H., & Braman, D. (2011). Cultural Cognition of Scientific Consensus. *Journal of Risk Research*, 14(2): 147-174.

- Kahan, D. M., Peters, E., Wittlin, M., Slovic, P., Ouellette, L. L., Braman, D., & Mandel, G. (2012). The Polarizing Impact of Science Literacy and Numeracy on Perceived Climate Change Risks. *Nature Climate Change*, 2(10): 732-735.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Karademir, Ç., A. ve Saracaloğlu, A. S. (2017). Öğretmen Adaylarının Sorgulama ve Eleştirel Düşünme Becerilerinin Öğretmen Öz Yeterlik Düzeyine Etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 12(33): 261-290.
- Kata, A. (2012). Anti-vaccine Activists, Web 2.0, and the Postmodern Paradigm: An Overview of Tactics and Tropes Used Online by the Anti-Vaccination Movement. *Vaccine*, 30(25): 3778-3789.
- Kaya, Z. (2014). *Harmanlanmış öğrenmenin fen bilgisi öğretmen adaylarının küresel ısınma konusundaki teknolojik pedagojik alan bilgisi ve sınıf içi öğretim becerilerinin geliştirilmesi üzerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Kaya, Z., ve Kaya, O. N. (2013). Öğretmen Eğitiminde Vinyet Tekniği ve Uygulamaları. *Eğitim ve Bilim*, 38(168).
- Kaye, D. (2019). *Speech Police: The Global Struggle to Govern the Internet*. Columbia: Global Reports.
- Keller, D. (2018). Internet Platforms: Observations on Speech, Danger, and Money. *Hoover Institution's Aegis paper series*, (1807): 1-44.
- Kırık, A. M., ve Yılmaz, B. T. (2018). Türkiye’de Sosyal Medya Okuryazarlığı’nın Gerekliliği Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 79(6): 118-142.
- Kim, Y. M., Hsu, J., Neiman, D., Kou, C., Bankston, L., Kim, S. Y., Heinrich, R., Baragwanath, R. & Raskutti, G. (2018). The stealth media? Groups and targets behind divisive issue campaigns on Facebook. *Political Communication*, 35(4): 515-541.
- Knudsen, M., & Kishik, S. (2022). Multiplying Ignorance, Deferring Action: Dynamics in the Communication of Knowledge and Non-Knowledge. *Social Epistemology*, 36(3): 344-359. <https://doi.org/10.1080/02691728.2022.2036858>.

- Kozyreva, A., Lewandowsky, S., & Hertwig, R. (2020). Citizens Versus the Internet: Confronting Digital Challenges with Cognitive Tools. *Psychological Science in the Public Interest*, 21(3), 103-156.
- Krackhardt, D., & Hanson, J. R. (2006). *Informal Networks: The Company Behind the Chart*. London: SAGE Publications Ltd.
- Kunda, Z. (1990). The Case for Motivated Reasoning. *Psychological Bulletin*, 108(3): 480-498. (s. 480). <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.3.480>.
- Kurt, M., Nacar, R. ve Elitaş, C. (2015). *Akademik Araştırma ve Etik*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Lammert, C., & Godfrey, V. C. (2023). Teachers' Self-Censorship of Children's Literature in Texas—What's Legislation Got to Do With It? *AERA Open*, 9, 23328584231201814.
- Larson, H. J. (2020). *Stuck: How Vaccine Rumors Start—and Why They Don't Go Away*. Seattle: Oxford University Press.
- Launer, J. (2020). The production of ignorance. *Postgraduate Medical Journal*, 96(1133): 179-180. <https://doi.org/10.1136/postgradmedj-2020-137494>.
- Lee, D. M. M. (2020). Covid-19: Agnotology, Inequality, and Leadership. *Human Resource Development International*, 23(4): 333-346.
- Legates, D. R., Soon, W., Briggs, W. M., & Monckton of Brenchley, C. (2015). Climate Consensus and 'Misinformation': A Rejoinder to Agnotology, Scientific Consensus, and the Teaching and Learning of Climate Change. *Science ve Education*, 24(3): 299-318.
- Legates, D. R., Soon, W., & Briggs, W. M. (2013). Learning and Teaching Climate Science: The Perils of Consensus Knowledge Using Agnotology. *Science & Education*, 22(8): 2007-2017. <https://doi.org/10.1007/s11191-013-9588-3>.
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How Democracies Die*. New York: Crown Publishing.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K., Seifert, C. M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3): 106-131.

- Lewandowsky, S., Ecker, U. K., & Cook, J. (2017). Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the "Post-Truth" Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4): 353-369.
- Light, P. C. (2019). *The Government-Industrial Complex: The True Size of the Federal Government, 1984-2018*. London: Oxford University Press.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. California: SAGE.
- Lipmann, W. (1998). *Public Opinion: With a New Introduction by Micheal Curtis*, New Branswick and London: Transaction Publishers,
- Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2007). *Gradations in Digital Inclusion: Children, Young People and the Digital Divide*. *New Media & Society*, 9(4), 671–696. <https://doi.org/10.1177/1461444807080335>.
- Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2008). Parental Mediation of Children's Internet Use. *Journal of broadcasting & electronic media*, 52(4): 581-599.
- Loewen, J. W. (2007). *Lies My Teacher Told Me: Everything Your American History Textbook Got Wrong*. New York: The New Press.
- Logue, J. (2013). Sanctioned Curricular Ignorance as a Challenge to Critical Educational Communities. *Philosophical Studies in Education*, 44: 44-49.
- Lokanan, M. E. (2015). The Cost of Securities Fraud. *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, 7(2): 205-230.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1): 5-44.
- Lytle, S. L. (1982). *Exploring Comprehension Style: A Study of Twelfth-Grade Readers' transactions with Text*. Pennsylvania: University of Pennsylvania.
- MacNeil, R. (2019). *Neoliberalism and Climate Policy in the United States: From Market Fetishism to the Developmental State*. New Jersey: Routledge.
- Mallard, G., & McGoey, L. (2018). Strategic Ignorance and Global Governance: An Ecumenical Approach to Epistemologies of Global Power. *The British Journal of Sociology*, 69(4): 884-909. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12504>.

- Mansur, V., Guimarães, C., Carvalho, M. S., de Lima, L. D., & Coeli, C. M. (2021). From Academic Publication to Science Dissemination. *Cadernos de Saude Publica*, 37(7). <https://doi.org/10.1590/0102-311X00140821>.
- Martín, A. (2020). What is White Ignorance? *The Philosophical Quarterly*, 70(280): 846-863. <https://doi.org/10.1093/pq/pqaa073>.
- Marwick, A. E. (2018). Why do People Share Fake News? A Sociotechnical Model of Media Effects. *Georgetown Law Technology Review*, 2(2): 474-512.
- Marwick, A., & Lewis, R. (2017). *Media Manipulation and Disinformation Online*. New York: Data & Society Research Institute.
- Mayor, A. (2008). Suppression of Indigenous Fossil Knowledge: From Claverack, New York, 1705 to Agate Springs, Nebraska, 2005. *Agnotology: The making and Unmaking of Ignorance*, 163-182.
- McChesney, R. W. (2013). *Digital Disconnect: How Capitalism is Turning the Internet Against Democracy*. New York: The New Press.
- McDougall, J., Zezulkova, M., van Driel, B., & Sternadel, D. (2018). *Teaching Media Literacy in Europe: Evidence of Effective School Practices In primary and Secondary Education, NESET II report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi: 10.2766/613204.
- McGarity, T. O., & Wagner, W. E. (2008). *Bending Science: How Special Interests Corrupt Public Health Research.*: Harvard University Press.
- McGoey, L. (2012a). Strategic Unknowns: Towards a Sociology of Ignorance, *Economy and Society*, 41(1): 1-16.
- McGoey, L. (2012b). The logic of Strategic Ignorance. *The British journal of sociology*, 63(3): 533-576.
- McGoey, L. (2019). *The Unknowers: How Strategic Ignorance Rules the World*. London: Zed Books.
- McGrew, S., Smith, M., Breakstone, J., Ortega, T., & Wineburg, S. (2019). Improving University Students' Web Savvy: An Intervention Study. *British Journal of Educational Psychology*, 89(3): 16-32.
- McIntyre, L. (2018). *Post-truth*. Massachusetts: MIT Press.

- Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (2019). *Qualitative Research in Practice: Examples for Discussion and Analysis*. New Jersey: John Wiley ve Sons.
- Mettler, S. (2018). *The Government-Citizen Disconnect*. London: Russell Sage Foundation.
- Meyers, J., Lytle, S., Palladino, D., Devenpeck, G., & Green, M. (1990). Think-Aloud Protocol Analysis: An Investigation of Reading Comprehension Strategies in Fourth-And Fifth-Grade Students. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 8(2): 112-127.
- Meyers, J., & Lytle, S. (1986). Assessment of the Learning Process. *Exceptional Children*, 53(2): 138-144.
- Mian, A., & Sufi, A. (2017). Fraudulent Income Overstatement on Mortgage Applications During the Credit Expansion of 2002 to 2005. *The Review of Financial Studies*, 30(6): 84-111.
- Michaels, D. (2008). *Doubt is Their Product: How Industry's Assault on Science Threatens Your Health*. London: Oxford University Press.
- Michaels, D. (2020). *The Triumph of Doubt: Dark Money and the Science of Deception*. London: Oxford University Press.
- Michaels, D., & Monforton, C. (2005). Manufacturing Uncertainty: Contested Science and the Protection of the Public's Health and Environment. *American Journal of Public Health*, 95(1): 39-48.
- Mihailidis, P., & Viotty, S. (2017). Spreadable Spectacle in Digital Culture: Civic Expression, Fake News, and the Role of Media Literacies in “Post-Fact” Society. *American behavioral scientist*, 61(4): 441-454.
- Miles, B. M., Huberman, A. M. & Saldana J. (2014). *Qualitative Data Analysis A Methods Sourcebook* (3. Edition). California: SAGE.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*. London: SAGE Publications.
- Mills, C. (2007). White ignorance. In S. Sullivan ve N. Tuana (Ed.), *Race and Epistemologies of Ignorance* (s. 26-31). New York: State University of New York Press.

- Mills, C. W. (2008). White ignorance. In R. N. Proctor ve L. Schiebinger (Eds.), *Agnotology: The making and Unmaking of Ignorance* (s: 230-249). California: Stanford University Press.
- Mirowski, P. (2013). *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*. New York: Verso Books.
- Moe, K. (2021). Building Agnotology. *Journal of Architectural Education*, 75(1): 10-12.
- Moore, A. (2020). In Defense of the Marketplace of Ideas. In C. Fox ve J. Saunders (Eds.), *Media ethics, free speech, and the requirements of democracy* (s. 131-148). London: Routledge.
- Morresi, E. (2003). *Haber Etiği*, (Genç, F. çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World. *Academy of Management review*, 25(4): 706-725.
- Morrow, S. L. (2005). Quality and Trustworthiness in Qualitative Research in Counseling Psychology. *Journal of counseling psychology*, 52(2): 250.
- Muccione, V., Huggel, C., Bresch, D., Jurt, C., Wallimann-Helmer, I., Mehra, M., & Caicedo, J. (2019). Joint Knowledge Production in Climate Change Adaptation Networks. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 39: 147-152. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2019.09.011>.
- National Education Association (NEA). (2024). Why Teachers Self-Censor. NEA Today. <https://www.nea.org/nea-today/all-news-articles/why-teachers-self-censor#:~:text=For%20educators%20not%20subject%20to,certain%20political%20and%20social%20topics>, [01.03.2024].
- Nersessian, A. (2017). Literary Agnotology. *ELH*, 84(2): 339-360. <https://doi.org/10.1353/elh.2017.0013>.
- Nickerson, R. S. (1998). Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. *Review of General Psychology*, 2(2): 175-220. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.2.175>.

- Nurse, M. S., Ross, R. M., Isler, O., & Van Rooy, D. (2022). Analytic Thinking Predicts Accuracy Ratings and Willingness to Share COVID-19 Misinformation in Australia. *Memory & Cognition*, 50(2): 425-434.
- Nyhan, B. (2020). Why the Backfire Effect Does Not Explain the Durability of Political Misperceptions. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(1): 226-234.
- Nyhan, B., & Reifler, J. (2010). When Corrections Fail: The Persistence of Political Misperceptions. *Political Behavior*, 32(2): 303-330.
- Nyhan, B., Porter, E., Reifler, J., & Wood, T. J. (2022). Taking Fact-Checks Literally But Not Seriously? The Effects of Journalistic Fact-Checking on Factual Beliefs and Candidate Favorability. *Political Behavior*, 44(2): 15-32.
- Nyhan, B., & Reifler, J. (2010). When Corrections Fail: The Persistence of Political Misperceptions. *Political Behavior*, 32(2): 303-330.
- O'Connor, C., & Weatherall, J. O. (2019). *The Misinformation Age: How False Beliefs Spread*. Connecticut: Yale University Press.
- Ognyanova, K., Lazer, D., Robertson, R. E., & Wilson, C. (2020). Misinformation in Action: Fake News Exposure is Linked to Lower Trust in Media, Higher Trust in Government When Your Side is in Power. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1(4): 1-19. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-024>.
- Oreskes, N., & Conway, E. M. (2010). *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. New York: Bloomsbury Press.
- Ortiz-Ospina E. (2019). *The Rise of Social Media*. <https://ourworldindata.org/rise-of-social-media>, [15.06.2025].
- Oster, L. (2001). Using the Think-Aloud for Reading Instruction. *The Reading Teacher*, 55(1): 64-69.
- Ökmen, Y. E. (2025). Hakikatin Peşinde Medyanın Dezenformasyon ile Mücadelesi. *TRT Akademi*, 10(23): 348-361.
- Öksüz, H. (2013). Algı Yönetimi ve Sosyal Medya. *İdarecinin Sesi Dergisi*, (156): 12-15.

- Özdemirci, F., ve Aydın, C. (2007). Kurumsal Bilgi Kaynakları ve Bilgi Yönetimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(2): 164-185.
- Özgenel, M., Işık, M., ve Bahat, İ. (2019). Öğretmenlik İmajı: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 52(3): 869-890.
- Özgenel, M., Yalçın, E., Yazıcı, Ş., Taktak, M., Uysal, O. K., Asmaz, A., ve Aydoğan, İ. (2025). Bridging Educational Research and Teacher Performance: Multiple Mediation Analysis of Professional Development and Teacher Leadership. *Leadership and Policy in Schools*: 1-18.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. London: Penguin Press.
- Patton, M. Q. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. London: Sage Publications.
- Patton, M. Q. (2018). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (Çev. M. BÜTÜN, S. B. DEMİR). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Paul, R., & Elder, L. (2006). *Critical Thinking Competency Standards*. Foundation for Critical Thinking.
- Peels, R., & Pritchard, D. (2020). Educating for Ignorance. *Synthese*, 198: 7949-7963. <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02544-z>
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2018). Fighting Misinformation on Social Media Using Crowdsourced Judgments of News Source Quality. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(7): 2521-2526.
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2019). Lazy, not Biased: Susceptibility to Partisan Fake News is Better Explained by Lack of Reasoning than by Motivated Reasoning. *Cognition*, 188: 39-50.
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2021). The Psychology of Fake News. *Trends in Cognitive Sciences*, 25(5): 388-402.
- Phillips, W. (2018). *The oxygen of Amplification: Better Practices for Reporting on Extremists, Antagonists, and Manipulators Online*. New York: Data ve Society Research Institute.

- Plutzer, E., Branch, G., & Reid, A. (2020). Teaching Evolution in U.S. Public Schools: A Continuing Challenge. *Evolution: Education and Outreach*, 13(1): 1-15.
- Pornpitakpan, C. (2004). The Persuasiveness of Source Credibility: A Critical Review of Five Decades' Evidence. *Journal of Applied Social Psychology*, 34(2): 243-281.
- Potter, G. (2010). Power and knowledge. *Journal of Critical Realism*, 9(2): 133-154. <https://doi.org/10.1558/jcr.v9i2.133>.
- Poulou, M. (2001). The Role of Vignettes in the Research of Emotional and Behavioural Difficulties. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 6(1): 50-62.
- Proctor, R. (2019). *Agnotology*. R. N. Proctor ve I. Bolin (Ed.), *The Making and Unmaking of Ignorance*. California: Stanford University Press.
- Proctor, R. N. (1995). *Cancer Wars: How Politics Shapes What We Know and Don't Know About Cancer*. New York: Basic Books.
- Proctor, R. N. (2008). Agnotology: A Missing Term to Describe the Cultural Production of Ignorance. (Ed. R. N. Proctor ve L. Schiebinger s: 1-33), *Agnotology: The Making and Unmaking of Ignorance*. California: Stanford University Press.
- Proctor, R. N. (2012). *Golden Holocaust: Origins of the Cigarette Catastrophe and the Case for Abolition*. California: University of California Press.
- Proctor, R. N. (2020). Agnotología. *Revista de Economía Institucional*, 22(42): 15-48. DOI: <https://doi.org/10.18601/01245996.v22n42.02>.
- Rahman, M. Z., & Ferdous, N. (2024). Role of Misinformation and Hate Speech on Social Media in Communal Violence: The Indian Context. *ASEAN Journal of Research*, 2(1): 1-23.
- Rains, S. A. (2008). Seeking Health Information in the Information Age: The Role of Internet Self-Efficacy. *Western Journal of Communication*, 72(1): 478-493.
- Rangapur, A., Wang, H., & Shu, K. (2023). Investigating Online Financial Misinformation and Its Consequences: A Computational Perspective. *arXiv preprint arXiv*, 1(1): 1-32. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2309.12363>.

- Rashid, F. H., Omar, S. Z., Bolong, J., Anita, W., & Abas, W. (2022). Is It Because of I'm Famous, Success or Rich: Why Social Media Influencer Become a Victim of Cyberbullying on Social Media. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 12(1): 1192-1211.
- Reich, J. (2020). *Failure to Disrupt: Why Technology Alone Can't Transform Education*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Rid, T. (2020). *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. London: Profile Books.
- Roberts, M. E. (2019). *Censored: Distraction and diversion inside China's Great Firewall*. New Jersey: Princeton University Press.
- Rolfe, G. (2006). Validity, Trustworthiness and Rigour: Quality and the Idea of Qualitative Research. *Journal of Advanced Nursing*, 53(3): 304-310.
- Roozenbeek, J., & Van der Linden, S. (2019). Fake News Game Confers Psychological Resistance Against Online Misinformation. *Palgrave Communications*, 5(1): 1-10.
- Rose, L., & Bartoli, T. (2020). Agnotology and the Epistemology of Ignorance: A Framework for the Propagation of Ignorance as a Consequence of Technology in a Balkanized Media Ecosystem. *Postdigital Science and Education*, 2(1): 184-201. <https://doi.org/10.1007/s42438-019-00084-5>.
- Ryan, M. (2013). *The Philosophy of Information Quality*. (Ed. Luciano Floridi), *The Philosophy of Information* (s: 43–60). London: Oxford University Press.
- Sarı, T. (2019). *Okul yöneticilerinin algı yönetimi taktikleri, örgüt iklimi ve öğretmen motivasyonu arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi. Denizli.
- Sayek, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Sponsor Etkisinden ve Baskısından Nasıl Korunabilir? Kapitalizm Kısacasında Doğa, Toplum ve Bilim: Onur Hamzaoğlu Olayı* (Ed. C. TERZİ, E. BAŞER, E. YUVAYAPAN). İstanbul: Yordam Kitap.

- Sayın, Ö. (2012). Sakanın Ardından: Postmodernizmin Bilimsel, Felsefi ve Kültürel Eleştirisi (Beyond The Hoax: Science, Philosophy and Culture). *Sosyoloji Konferansları*, (45): 175-180.
- Scherer, L. D., & Pennycook, G. (2020). Who is Susceptible to Online Health Misinformation? *American Journal of Public Health*, 110(S3): 13-19.
- Schiebinger, L. (2005). Agnotology and Exotic Abortifacients: The Cultural Production of Ignorance in the Eighteenth-Century Atlantic World. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 149(3): 316-343. <https://www.jstor.org/stable/4598938>.
- Schiebinger, L. (2008). West Indian Abortifacients and the Making of Ignorance. In R. N. Proctor ve L. Schiebinger (Eds.), *Agnotology: The Making and Unmaking of Ignorance* (s: 149-162). California: Stanford University Press.
- Scussel, E. C. (2024). *Manufacturing Ignorance: Agnotology, Epistemology, and Education Policy* (Master's Thesis). Georgia State University. Florida.
- Seeger, M. W. (2006). Best Practices in Crisis Communication: An Expert Panel Process. *Journal of Applied Communication Research*, 34(3): 232-244.
- Shanka, M. S., & Menebo, M. M. (2022). When and How Trust in Government Leads to Compliance With COVID-19 Precautionary Measures. *Journal of Business Research*, 139(2022): 1275-1283. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.10.036>.
- Shi, B., & Weninger, T. (2016, April). Fact Checking in Heterogeneous Information Networks. In *Proceedings of the 25th International Conference Companion on World Wide Web*: 101-102.
- Shin, I., Wang, L., & Lu, Y. T. (2022). Twitter and Endorsed (Fake) News: The Influence of Endorsement by Strong Ties, Celebrities, and a User Majority on Credibility of Fake News During the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Communication*, 16: 2573-2595.
- Silverman, D. (2018). *Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?* İstanbul: Küre Yayınları.
- Singh, M. (2009). Using Chinese Knowledge in Internationalising Research Education: Jacques Rancière, an Ignorant Supervisor and Doctoral Students

- from China. *Globalisation, Societies and Education*, 7(2): 185-201. <https://doi.org/10.1080/14767720902908034>.
- Singh, M. (2010). Connecting Intellectual Projects in China and Australia: Bradley's International Student-Migrants, Bourdieu and Productive Ignorance. *Australian Journal of Education*, 54(1): 31-45. <https://doi.org/10.1177/000494411005400104>.
- Slater, T. (2012). The Myth of "Broken Britain": Welfare Reform and the Production of Ignorance. *Antipode*, 46(4): 948–969. <https://doi.org/10.1111/anti.12002>.
- Slater, T. (2019). Agnotology. *Keywords in Radical Geography: Antipode at 50 (Ed. Antipode Editorial Collective s: 20-24)*. New York: John Wiley & Sons. Ltd.
- Sleeter, C. E., & Grant, C. A. (2008). *Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class and Gender*. New York: John Wiley & Sons.
- Smithson, M. (1989). *Ignorance and Uncertainty: Emerging Paradigms*. New York: Springer.
- Smithson, M. (2010). Ignorance and Uncertainty. (Ed. V. A. Brown, J. A. Harris, ve J. Y. Russell, s: 84-97), *Tackling Wicked Problems* London: Routledge.
- Sokal, A. D. (2011). *Şakanın Ardından: Postmodernizmin Bilimsel, Felsefi ve Kültürel Eleştirisi (Çev: G. ERYILMAZ)*. İstanbul: Alfa.
- Sokal, A., & Bricmont, J. (1998). *Son Moda Saçmalar: Postmodern Aydınların Bilimi Kötüye Kullanmaları (Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science)*. (Çev: M. Baydur, ve O. Onaran) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Solmaz, B. (2006). Söylenti ve Dedikodu Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16): 565-575.
- Stake, R. (1995). *The Art of Case Study Research*. Berlin: Springer.
- Stanley, J. (2015). *How Propaganda Works*. New Jersey: Princeton University Press.
- Stanowich, K. E., & West, R. F. (2000). Individual Differences in Reasoning: Implications for the Rationality Debate? *Behavioral and Brain Sciences*, 23(5): 645–665. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00003435>.
- Starbird, K. (2019). Disinformation's Spread: Bots, Trolls and all of Us. *Nature*, 571(7766): 449-450.

- Stel, N. (2016). The Agnotology of Eviction in South Lebanon's Palestinian Gatherings: How Institutional Ambiguity and Deliberate Ignorance Shape Sensitive Spaces. *Antipode*, 48(5): 1400-1419.
- Stewart, C. J., & Cash, W. B. (1985). *Interviewing: Principles and Practices*. Dubuque: Wm. C. Brown Pub.
- Stoner, M. (2019). *Making Sense of Messages: A Critical Apprenticeship in Rhetorical Criticism*. London: Routledge.
- Straub, D., Boudreau, M. C., & Gefen, D. (2004). Validation Guidelines for IS Positivist Research. *Communications of the Association for Information Systems*, 13(1): 24.
- Strier, R., & Shechter, D. (2016). Visualizing Access: Knowledge Development in University-Community Partnerships. *Higher Education*, 71(3): 343-359. <https://doi.org/10.1007/S10734-015-9907-5>.
- Sullivan, S., & Tuana, N. (2007). *Race and Epistemologies of Ignorance*. State University of New York Press.
- Sunstein, C. R. (2006). *Infotopia: How Many Minds Produce Knowledge*. London: Oxford University Press.
- Sunstein, C. R. (2017). *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. New Jersey: Princeton University Press.
- Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy Theories: Causes and Cures. *Journal of Political Philosophy*, 17(2): 202-227.
- Supran, G., & Oreskes, N. (2017). Assessing ExxonMobil's Climate Change Communications (1977–2014). *Environmental Research Letters*, 12(8): 1-18.
- Swain, M., Lapkin, S., Knouzi, I., Suzuki, W., & Brooks, L. (2009). Languaging: University Students Learn the Grammatical Concept of Voice in French. *The Modern Language Journal*, 93(1): 5-29.
- Swire-Thompson, B., & Ecker, U. K. (2018). Misinformation and Its Correction: Cognitive Mechanisms and Recommendations for Mass Communication. In B. G. Southwell, E. A. Thorson, & L. Sheble (Ed.), *Misinformation and mass audiences* (469-487). Texas: University of Texas Press.

- Szkudlarek, T., & Zamojski, S. (2020). Education and Ignorance: Between the Noun of Knowledge and the Verb of Thinking. *Studies in Philosophy and Education*, 39: 577-590. <https://doi.org/10.1007/s11217-020-09718-9>
- Şahin, M., & Üstüner, M. (2018). Sosyal Medyaya İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1): 335-355.
- Taber, C. S., & Lodge, M. (2006). Motivated Skepticism in the Evaluation of Political Beliefs. *American Journal of Political Science*, 50(3): 755-769.
- Tandoc, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining “Fake News”: A Typology of Scholarly Definitions. *Digital Journalism*, 6(2): 137–153. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143>.
- Tasar, M. F. (2006). Probing Preservice Teachers' Understandings of Scientific Knowledge by Using a Vignette in Conjunction with a Paper and Pencil Test. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 2(1): 53-70.
- Teo, T. (2013). Agnotology in the Dialectics of the History and Philosophy of Psychology. *Theory ve Psychology*, 23(6): 840-851.
- Tomlinson, S. (2023). Agnotology and a Monstrous Ignorance: Race and Curriculum Policy in England. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaftliche Migrationsforschung*, 2(1): 29-44. <https://doi.org/10.3224/zem.v2i1.02>.
- Topsakal, T. (2021). Dijital Ortamda Yanlış Bilgi ve Haberlerin Yayılması: Koronavirüs Salgın Haberlerine Dair Bir İnceleme. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 6(1): 383-401.
- Torres, S. (2009). Vinyet Methodology and Culture-Relevance: Lessons Learned Through a Project on Successful Aging with Iranian Immigrants to Sweden. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 24: 93-114.
- Trimmer, S., McElreath, R., Auster, S., Brown, G., Dana, J., Gigerenzer, G., Golman, R., Hilbe, C., Kandler, A., Kareev, Y., Schooler, L., & Szech, N. (2020). The Zoo of Models of Deliberate Ignorance. R. Hertwig ve C. Engel (Ed.), *Deliberate ignorance: Choosing not to know*. Massachusetts: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/13757.003.0015>.

- Tuana, N. (2004). Coming to Understand: Orgasm and the Epistemology of Ignorance. *Hypatia*, 19(1): 194-232.
- Tuana, N. (2006). The Epistemology of Ignorance. (Ed. Shannon Sullivan & Nancy Tuana), *Race and Epistemologies of Ignorance* (s: 1–10). New York: Sunny Press.
- Tunç, A. (2010). *Tarihi Miras ve Güncel Beklentiler Arasındaki Türkiye*. 23. *Türk-Alman Gazetecilik Semineri*. Ankara: Medya ve Bilgi Kirliliği.
- Tüfekçi, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. Connecticut: Yale University Press.
- Türk, M. S. (2012). *İletişimde Algı Yönetiminin Önemi*. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/52713253/ILETISIMDE_ALGI_YONETIMININ_ONEMI-libre.pdf?1492677855=veresponse-content-disposition=inline%3B+filename%3DILETISIMDE_ALGI_YONETIMININ_ONEMI.pdfveExpires=1686723183veSignature=dBa~1ZpdV17wOo-H5ISQNXWYTh81ujABoWYuJBntQIttQj1SNjR0i9GyFuoAgNojdBCfyS5-efjP10v07f73Lpmf693GiAnjY0OtsugdElajvnFon3iPfwHCkwRf22d10FBEGOuXDII5HaLo1zrATiBNuv3FedfXY8bij8TPIWGkz2RSu8iH4ocTOthtPvG1hStrUQJHdafT82oGGH6B465CgyXsY7HVxNgioDIEiFzhJSCyd8-U-2UVG06y1oVba6b5eXwSglKeK9cOinb9PBPeJFkZqRtVFb4HRQaOeEruoB0gTzzAVMbsfCL3jSR2kMObrzJ58vPFHHckDBQ4Q_veKey-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA, [30.05.2023].
- Türkoğlu, H. S., ve Doğan, B. Ö. (2018). Sosyal Medya Üzerinden Okurun Değişimi ve Bilgi Güvenirliği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4): 371-385.
- Tworek, H. (2019). Social Media Platforms and the Upside of Ignorance. *Centre for International Governance Innovation*, 9.
- Usta, M. E., Kaya, A. ve Özyurt, D. (2018). Örgütsel Dedikodu Yönetimi. *Harran Maarif Dergisi*, 3(2): 1-13.
- Utma, S. (2020). Algı Yönetimi Kavramı Çerçevesinde Geleneksel Medyada Gerçeklik Algısı. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(5): 383-398.
- Uysal, K. O. (2018). *Ortaokullarda örgütsel toksisitenin kaynaklarının, etkilerinin ve örgütsel toksisiteyle başa çıkma stratejilerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış

- Yüksek Lizans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Uzday, T. (2019). *Cehalet Bilimi*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Ünal, R. ve Taylan, A. (2017). Sağlık İletişiminde Yalan Haber-Yanlı Enformasyon Sorunu ve Doğrulama Platformları. *Atatürk İletişim Dergisi*, (14): 81-100.
- Van der Linden, S. L., Leiserowitz, A. A., Feinberg, G. D., & Maibach, E. W. (2015). The Scientific Consensus on Climate Change as a Gateway Belief: Experimental Evidence. *PLOS ONE*, 10(2): 2-14.
- Van der Linden, S., Leiserowitz, A., Rosenthal, S., & Maibach, E. (2017). Inoculating the Public Against Misinformation About Climate Change. *Global challenges*, 1(2): 1-7.
- Van Krieken, R. (2024). The Organization of Ignorance: The Australian 'Robodebt' Affair, Bureaucracy, Law and Politics. *Critical Sociology*, 50(7-8): 1379-1398.
- Van Someren, M., Barnard, Y. F., & Sandberg, J. (1994). *The Think Aloud Method: A Practical Approach to Modelling Cognitive*. London: Academic Press.
- Veit, D., Lacerda, D., Camargo, L., Kipper, L., & Dresch, A. (2017). Towards Mode 2 knowledge Production: Analysis and Proposal of a Framework for Research in Business Processes. *Business Process Management Journal*, 23(2): 293-328. <https://doi.org/10.1108/BPMJ-03-2016-0045>.
- Von Neumann, J., & Morgenstern, O. (1953). *Theory of Games and Economic Behavior*, New Jersey: Princeton University Press.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The Spread of True and False News Online. *Science*, 359(6380): 1146-1151.
- Vraga, E. K., Bode, L., & Tully, M. (2020). Creating News Literacy Messages to Enhance Expert Corrections of Misinformation on Twitter. *Communication Research*, 49(4): 673-694.
- Vraga, E. K., & Bode, L. (2017). Using Expert Sources to Correct Health Misinformation in Social Media. *Science Communication*, 39(5): 1389-1414.

- Walter, N., & Murphy, S. T. (2018). How to Unring the Bell: A Meta-Analytic Approach to Correction of Misinformation. *Communication Monographs*, 85(3): 423-441.
- Ward, J. (2023). *Political Applications of Agnotology and Constructed Ignorance*. California: California State University.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking*. Strasbourg: Council of Europe.
- Wineburg, S., & McGrew, S. (2019). Lateral Reading and the Nature of Expertise: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information. *Teachers College Record*, 121(11): 1-40.
- Winne, S. H., Jamieson-Noel, D., & Muis, K. (2002). Methodological Issues and Advances in Researching Tactics, Strategies, and Self-Regulated Learning. *Advances in motivation and achievement: New directions in measures and methods*, 12(2002): 121-155.
- Yegen, C. (2018). Doğru Haber Alma Hakkı ve Sosyal Medya Dezenformasyonunu Doğruluk Payı ve Yalansavar ile Tartışmak. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4): 101-121.
- Yılmaz, M. (2024). *Covid-19 pandemisi döneminde post-truth agnotolojisi ve sağlık iletişimi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yin, R. K. (2009). *Case Study Research: Design and Methods (Fourth Edition)*. London: Sage Publications.
- Zeichner, K. M., & Tabachnick, B. R. (1981). Are the Effects of University Teacher Education 'washed Out' by School Experience? *Journal of Teacher Education*, 32(3): 7-11.

EKLER

Ek 1: Etik Kurul Onayı

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : E-20292139-050.04-2500011629
Konu : Etik Kurul Kararı (Orhan Kadir
UYSAL)

24.03.2025

Sayın Orhan Kadir UYSAL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Yönetimi Doktora Programı Öğrencisi

“Okullarda Agnotolojinin Analizi: Agnotolojinin Kaynakları, Sonuçları ve Agnotoloji ile Başa Çıkma Stratejileri” başlıklı araştırmanızla ilgili başvurunuz, kurulumuzun 03.03.2025 tarihli ve 2025/02 sayılı toplantısında değerlendirilerek araştırmanızın etik açıdan uygun bulunduğu katılanların oy birliği ile karar verilmiştir.
Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Ali Haydar ŞAR
Kurul Başkanı

Ek: Orhan Kadir UYSAL

Belge Doğrulama Kodu: TCA3DEC

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/izu-ebys>

Adres: Halkalı Caddesi No: 281 Küçükçekmece/İstanbul

Telefon No: 444 97 98

e-Posta:

Keş Adresi: izu@hs01.kep.tr

Faks No: (0 212) 6938229

İnternet Adresi: www.izu.edu.tr

Bilgi için :

Telefon No:

Direkt Hat:

Selda Şenol
Yeminli Sekreter
444 97 98
(0 212) 6929617

Ek 2: Etik Onay Belgesi

BELGE TARİHİ: 18.03.2025 BELGE SAYISI: 2500010648

	ETİK ONAY BELGESİ	Doküman No	ET-FR-675
		İlk Yayın Tarihi	27.11.2023
		Revizyon Tarihi	22.12.2023
		Revizyon No	01
		Sayfa	1/1

Tarih	03.03.2025
Sayı	2025/02
Araştırmannın Niteliği	Doktora Tezi
Araştırmannın Adı	<i>Okullarda Agnotolojinin Analizi: Agnotolojinin Kaynakları, Sonuçları ve Agnotoloji ile Başa Çıkma Stratejileri</i>
Sorumlu Araştırmacının Adı Soyadı	Orhan Kadir UYSAL
Danışman Adı Soyadı	Doç. Dr. Mustafa ÖZGENEL
Karar	UYGUNDUR

(İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu'nun kararı tavsiye niteliğinde olup, Üniversitemizle ilgili etik ilkelerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi amacını taşımaktadır.)

(Katıldı)

Prof. Dr. Ali Haydar ŞAR
Başkan

(Katıldı)

Prof. Dr. Ayşe Nefise BAHÇECİK
Başkan V.

(Katıldı)

Prof. Dr. Tarkan ÖZKUL
Üye/Raportör

(Katıldı)

Prof. Dr. Beytullah KAYA
Üye

(Katıldı)

Prof. Dr. Mustafa ATEŞ
Üye

(Katıldı)

Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ
Üye

(Katıldı)

Av. Bilal ŞAMAT
Üye

Etik Kurulu Yeminli Sekreter Selda ŞENOL

Dokümantasyon Onayı Prof. Dr. İbrahim GÜNEY Yönetim Sistemleri Tem.
Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu: 3FUUPCF Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/izu-ebys>

Ek 3: Vinyet Senaryoları

SENARYO 1

Kerem Bey bir ortaokulda okul müdürü olarak görev yapmaktadır. Bir gün beden eğitimi dersinde bir öğrencinin düştüğünü ve dizinden yaralandığını görür. Hemen okulun ilk yardım dolabında bulunan tentürdiyottan sürer ve sonrasında öğrencinin canı acımasın diye soğutucu sprey sıkır. Bir süre sonra çocuğun vücudunda kızarıklıklar oluşmaya başlar ve nefes alma sorunu ortaya çıkar. Hemen ambulansı ararlar ve hastaneye giderler. Yapılan muayene sonucunda çocuğun ilkyardım esnasında uygulanan tentürdiyota karşı alerjik şok geçirdiğini, hatta ölebileceğini öğrenen Kerem Bey çok üzülür ve ilk yardımda bu tür uygulamaların yeri olmadığını öğrenir.

SENARYO 2

Bir anaokulunda okul müdürü olan Seda Hanım erken yaşta bilişim teknolojileri ile tanışan çocukların dijital dünyada daha başarılı olacakları ile ilgili bir yazı okur. Bunun üzerine öğretmenlere ve velilere yönelik bu yönde çalışmalar organize eder. Bir süre sonra çocuklarda; göz hastalıkları, davranış bozuklukları, odaklanamama, sosyalleşememe hatta ilkokula geçtiklerinde ders dinleme ve ödev yapma konusunda çok çabuk sıkıldıklarını ve yazı yazmada problemler yaşadıklarını tespit etmiştir.

SENARYO 3

Bir ilkokulda müdür olarak görev yapan Emir Bey Nisan ara tatilinin online yapılacağı ile ilgili bir haber okur. Hemen müjdeyi vermek için bu haberi okulun iletişim grubunda paylaşır. Bu haberi alan öğretmenlerden bazıları tatil rezervasyonu, uçak bileti ve otobüs biletlerini önceden alırlar. Fakat ilerleyen süreçte Nisan ayı seminer döneminin okulda yüzyüze gerçekleşeceği ile ilgili resmi yazı gelir. Sonrasında okul müdürü ile öğretmenler arasında sorunlar yaşanır.

Ek 4: Görüşme Soruları

Sayın Katılımcı, Bu görüşme sizin agnotoloji (cehalet bilimi) hakkındaki görüş ve deneyimlerinizi araştırmak amacıyla yapılmaktadır.

Gönüllülük esasına dayalı görüşleriniz çok değerli olup, kesinlikle gizli tutulacak ve sadece araştırma için kullanılacaktır. Lütfen tüm soruları içtenlikle cevaplamaya çalışınız ve çekinmeden anlamadığınız yerleri sorunuz. Görüşme ses kayıt cihazı ile kaydedilecektir. Görüşmeye katıldığınız için teşekkür ederim.

Orhan Kadir UYSAL

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Doktora Öğrencisi

1. Demografik bilgiler;
  - a. Cinsiyetiniz?
  - b. Yaşınız?
  - c. Öğrenim durumunuz?
  - d. Göreviniz?
2. Daha önce bu veya buna benzer bir durum yaşadınız mı? Anlatabilir misiniz?
3. Senaryolarda geçen bilgilere hangi kaynaklarda rastlıyorsunuz?
4. Bu tür bilgilerin yaygınlaşmasını sağlayan/kolaylaştıran faktörler nelerdir?
5. Bu tür bilgilerin arkasındaki temel amaçlar nelerdir?
6. Bu tür bilgilerin okul ortamı ve eğitim paydaşları açısından sonuçları/etkileri nelerdir?
7. Bu tür bilgiler karşısında izlediğiniz stratejiler nelerdir?

Ek 5: İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni

Başvuru Bilgileri

Başvuru Durumu: Onaylandı

Başvuru No: MEB.TT.2025.021957

Başvuru Tarihi: 25.03.2025

Kişisel Bilgiler

T.C. Kimlik No: *****

Adı Soyadı: ORHAN KADİR UYSAL

Telefon: *****

E-Posta: *****

Adres: *****

Başvuru Bilgileri

Başvuru Şekli: Üniversite

Başvurunun Yapıldığı Ülke: Türkiye

Başvuran Unvanı: Öğrenci

Kademe: Doktora

Üniversite Adı: İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

Fakülte / Enstitü / Yüksek Okul: LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Bölüm / Anabilim Dalı: EĞİTİM YÖNETİMİ (DR)

Yurtdışı Üniversite Bilgisi:

Araştırma Bilgileri

Araştırmanın Adı: Eğitimde Agnotolojinin Analizi: Kaynakları, Etkileri ve Agnotoloji ile Mücadele Stratejileri

Bu Araştırmanın İçeriği Eğitim Teknolojileri ile Doğrudan İlgilidir: **Hayır**

Bu Araştırma Öğrencilerin Doğrudan Akademik Başarılarını Ölçmeye Yöneliktir: **Hayır**

Araştırmanın Konusu ve İlişkili Konular: (Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi , Eğitim Yönetimi), (Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi , İnsan Kaynakları Yönetimi ve Gelişimi), (Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi , Örgüt Kültürü, İklimi ve Sağlığı), (Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi , Kriz Yönetimi)

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Agnotoloji, Cehalet

Araştırmanın Niteliği: Doktora Tezi

ÖZGEÇMİŞ

Eğitim

Doktora: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Yönetimi, 2020-2025.

Yüksek Lisans (Tezli): İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Yönetimi, 2016-2018.

Lisans: Dokuz Eylül Üniversitesi, İlköğretim Matematik Öğretmenliği, 2008-2012.

Lise: Ödemiş Anadolu Öğretmen Lisesi. 2003-2007.

Deneyim

2012-2019 Öğretmen

2019-2025 Müdür Yardımcısı

2025-..... Müdür Vekili

Bilimsel Çalışmalar

2021 Bildiri-5. Uluslararası Eğitim ve Değerler Sempozyumu-Güçlendirici Liderliğin Kararlara Katılım Üzerindeki Etkisi: Güç Mesafesinin Aracı Rolü.

2022-Bildiri-EYFOR XIII-Kişi-İş Uyumunun İyi Oluş Üzerindeki Etkisi: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracı Rolü.

2022-Bildiri-International Academic Conference on Teaching, Learning and E-learning in Vienna-Effect of Quantum Leadership on Job Performance and Innovative Behavior: The Mediating Role of Knowledge Sharing.

2022-Bildiri-EYFOR XIII-Kişi-İş Uyumunun İş Tatmini ve İş Performansı Üzerindeki Etkisi ve İçsel Motivasyonun Aracı Rolü.

2022-Bildiri-İCCİ-EPOK-Öğretmenlerin Mesleki Gelişim Yeterlilikleri Ölçeği.

2023-Bildiri-EYFOR XIV-Öğretmenlerin Maddi Değerlerinin Ekonomik ve Sosyal Kaygılarına Etkisinde Sosyal Destek ve Manevi Yönelimin Aracı Rolü.

2024-Bildiri-EYFOR XV-Öğretmenlerin Yapay Zekâ Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi.

2025-Bildiri-EYFOR XVI-Öğretmenlerin Psikolojik Sermayelerinin Sabıra Etkisi

2018-Yüksek Lisans Tezi-Ortaokullarda Örgütsel Toksisitenin Kaynaklarının, Etkilerinin ve Örgütsel Toksisiteyle Başa Çıkma Stratejilerinin İncelenmesi.

2022-Makale-Effect of Organizational Fit on Organizational Happiness: Mediating Role of Moral Commitment.

2022-Makale-The Effect of Empowering Leadership on Participation İn Decision-Making.

2023-Makale- Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Özelliklerinin Öğretmenlerin Öz-Yeterliklerine Etkisi.

2025-Makale- Bridging Educational Research and Teacher Performance: Multiple Mediation Analysis of Professional Development and Teacher Leadership.

2025-Doktora Tezi- Okul Müdürlerinin Perspektifinden Agnotolojinin Analizi: Agnotolojinin Kaynakları, Sonuçları ve Agnotoloji ile Başa Çıkma Stratejileri.

Yabancı Dil

İngilizce: İyi düzeyde.

Almanca: Orta düzeyde